



SABRANI SPISI AUGUSTA ŠENOE.

KNJIGA II.

ILIJINA OPORUKA

PRIPOVIEST

NAPISAO

AUGUST ŠENOA.



U ZAGREBU

TISKOM DIONIČKE TISKARE

1876.

SABRANI SPISI

AUGUSTA ŠENOE

KNJIGA II.

ILIJINA OPORUKA.

PRIROVIEST.

U ZAGREBU

TISKOM DIONIČKE TISKARE

1876.

ILIJINA OPORUKA

PRIPOVIEST

NAPISAO

AUGUST ŠENOA.

U ZAGREBU

TISKOM DIONIČKE TISKARE

1876.

I.

Bit će tomu tri godine po prilici. Sjedjah po podne u svojoj pisarni premećuć neku dugotrajnu, prepletenu razpravu. Jesensko sunce, vireć kroz prozor, titralo je čudno po staroj artiji, a oko mene bijaše sve tiho, tihano, ni da si čuo miša. U to pokuca netko na vrata. Unidje poštarski sluga, i stáviv pred mene na stol oveći smotak, umoli me, neka potvrdim, da sam ga primio. Učinih mu po volji, a on ode. Iz prvine niesam mario za tu smotanu artiju. Bit će valjda kakov pjesnički pokus, pomislih: ljubavni uzdasi na dvadeset araka, ili kakov novelistički prvienac. Kako mi dnevice dolaze takovi pokusi, i kako sam za svoga života koju stotinicu pročitao i mnogo toga dakako zakopao, niesam naglio skinuti pečat s te — po svoj prilici književne, tajne, pa ukloniv ju rukom na stran, stadoh iznovice čitat razpravu. Zamisliv se pri tom časak svrnem okom stranputice na nadpis smotka, na poštarsku biljegu, na kojoj su traci sunca igrali. Crte bijahu oblika talijanskoga, pred mojim imenom stajaše „presvietlomu“, premda nikakov presvietli niesam. Bit će iz Dalmacije, pomislih, pa kako nam iza Velebita redje dolaze literarni spisi, skinuh pečat, da vidim, šta je. Prevarih se. Nit je bila pjesma ni pripoviedka, već evo ovo. Župnik nekog dalmatinskog sela tik medje hercegovačke piše mi, neka mu javim, kamo da je dospjela ostavina trgovca Ilije Radića, rodom iz onog sela, koj

je bio početkom ovoga vieka preminuo u Zagrebu. Da udjem stvari lakše u trag priloži mi pisac nekoliko mrljavih araka — prepis oporuke pokojnikove, pisane čistom kajkavštinom. Stadoh odgonetat drobna pismena prepisa. U brzo razumih, da je neki Ilija Radić g. 1805. u Zagrebu umro, da je taj čovjek, rodom Daimatinac a zvanjem trgovac, imao u Zagrebu dvie zidane kuće, dva vinograda, po koju ral oranice, pun dućan robe, punu škrinju novaca što zlata, što srebra, što papira i sto drugih stvari, kakovih je imala za ono doba svaka imućna gradjanska kuća. Čovjek bijaše dakle imućan, imetak mu je vriedio do 60.000 forinti, što osobito za ono doba nije šala. Nu čovjek bijaše i vrlo točan, svaki pokrivač, svaka viljuška, svaki stolac bijaše ubilježen u oporuci, točno je stari Ilija zapisao, koliko da ima u škrinji cekina, škuda i banka, koliko li mu sviet duguje. Ilija bijaše i pobožan. Ostavi znatan zapis za svete mise, sto cekina konviktu zagrebačkomu, nešta i siromakom. Sav ostali imetak namre ženi i kćeri. Nu mal ne zaboravih; Ilija sjetio se i liepom svotom svojih rodjaka, seljaka u Dalmaciji, i što mi se vrlo čudno činilo, svojoj kćeri ostavi navlaš i batinu sa srebrnim držkom. Čudno! Pa ja, da javim, što je bilo od liepe stečevine Ilijine, ja mladji čovjek ob oporuci starca, koj je prije sedamdeset godina preminuo! Pa kako je taj Ilija došao u Zagreb? I gdje mu je kuća bila? Kamo njegova škrinja? Kamo žena, kamo kći? Da, kako dodje kajkavska oporuka u Dalmaciju u onaj kraj blizu Gabele ili Nevesinja? I niesu li siromašni rodjaci dobili ni pare? Sto i sto takovih pitanja nametnu se mojoj glavi. Ostavih razpravu, glava mi klonu na prsa, mašta mi se razigra, iz one stare kajkavske artije niknu sto i sto slika, a medj njimi stari Ilija, čovjek dobroćudna lica, kose u perčin spletene, u modru kaputu. Gledao me je, držeć svoju srebrom okovanu batinu, gledao me je čudno, toli čudno,

kao da mu na ustih stoji neriešena zagonetka. Moraš i moraš stvari ući u trag, rekoh si sto puti, i već hćedoh da upitam tu čudnu sjenku, koja mi je pred očima titrala: „Što je od tvoje oporuke?“ al se prenuh. Mjesto jesenskog sunca virio je kroz prozor mjesec. Bijaše noć. Pohitih kući. Iz prvine ne hćede mi san na oči. Razne misli ob Ilijinoj oporuci razplitale i splitale se u mojoj glavi kao paukove niti. Napokon usnuh. Al i u snu, stajaše predamnom starac Ilija, držeć srebrom okovanu batinu.

Po svojoj ćudi niesam cjepidlaka, niti ne marim proslavit se točnimi piknjami, nu uhvatim li koju stvar shvati li ona mene, ne umirih se za živu glavu, dok joj ne nadjem korien. Kopao sam, tražio sam — i sbilja! U staroj zaprašenoj knjizi nadjoh izvornu oporuku. Ma na dlaku slagao se izvor sa priepisom. A poslije? Poslije nadjoh toga više, saznah koješta. Pa šta je bilo od Ilijine liepe ostavine? Dokazat ću vam, šta.

II.

Negdje pod kraj vladanja carice Marije Terezije dodje u Zagreb čovjek crnomanjast, jak, srednjeg stasa, naravi vrlo živahne. Moglo mu je biti trideset godina, a zvao se Ilija. Bijaše rodom iz sela H. blizu medje hercegovačke a iz kuće seljačke. Kuća bijaše puna čeljadi i velike i male, polje puno kamenja. Badava je tu znojiti i mučit se. Od kamena ne bude neg kamen, i tako je jedva korica pala na čeljade. To je Iliji vrlo žao bilo. Bijaše čovjek jak, mukotrpan, junačan, zazirao je od bezposlice i ne znajući, kamo da djene svoje zdrave muke, izljubi se s rodom pa se dade u bieli sviet, ne bi li u tudjini naišao na bolju sreću. Podje u mletačke vojnike. Nu na žalost nije bilo ni tu mnogo posla, jer staromu junačtvu slavne republike ni traga. Sve je to već mrtvo i trulo bilo, pa kakov je to život za čovjeka radišu, kad mora o suhu hljebu čamiti u kakvoj raz-

valjenoj tvrdji vazdan sjedeć na hrdjavu topu, da ga bies ne odnese. Ilija baci dakle mletačku luntu, pa da će dalje u sviet. Zašto i nebi? Kad je sviet širok i čovjek jak. Podje na more — u Levanad. I more je pusto ko i kamen, al se tuj žive i kako žive veselo i zdravo, i koga je volja raditi, ima kada i gdje ožuljit si ruke, ma kako mu tvrde bile. Ilija putujući sad ovamo sad onamo odbio je po koj grošić u svoju kesu, pa ako i nije bog zna kako nabubrena bila, pošteno su mu novci zvonili. Al kad prebrodiš ovako sviet, pa niesi na oba oka sliep, steći ćeš nešta, što vriedi više od novaca. Naučit ćeš kakov je sviet, kakvi ljudi, kako živu, kako rade, kako teku i promeću.

U Ilije bijahu do dva van reda bistra oka, pa je bome za kratko vrieme uvidio, da u svietu što šta prudna i hasnovita ima, o čem ondje u svojoj kamenitoj zabiti ni snivao nije. Kad si nakon nekoliko godina reče: „Ilija, dosta te se naužili i bura i jug, izidji na kraj!“ bijaše Iliji puna i kesa i glava. Pa kamo na kraj? Mi ljudi, živući medj Dravom i Savom podalje od mora nekako smo meki i gospodske ćudi, jer nam je i zemlja meka, pa ne treba nego zataknuti šibu u zemlju, i za koju godinu eto ti jabuke. Stigne li nas pako koja nevolja, ne znamo, gdje bi stali, kamo li pali i kao da su nam odsječene obje ruke. Al Primorac, Dalmatinac drugi je čovjek. Tvrdi ga je kamen naučio, da bez djela ne ima ni jela, pa kad mu za kućom ne rodi zlatna pšenica, a ono po moru pliva zlatni novac. U duši Ilije Radića vrtilo se živo kretalo, koje ga je ćeralo sve napried i napried, i kako je bio jak i mukotrpan nije se plašio pogibelji. Na Rieci ostavi trgovački brod, na kojem je mornarom službovao bio. Za malo svojih groša kupio si je limuna, naranča, figa, pa da košarom zadje u one krajeve, gdje toga bilja ne ima. Tako dovuče se Ilija noseć svoju košaru do Zagreba. Kazivali mu ljudi,

da će u Zagrebu dobre prodje biti, jer da u tom gradu puno gospodskog, raztrošnog svieta ima, a trgovaca vrlo malo. I sbilja sreća posluži mu dobro.

Ulazeći u grad zaustavi se Ilija sa svojom košarom pred nekim dućanom u Ilici, za onda drvenoj i dosta pustoj. Pred dućanom stajaše drvena klup, a na njoj se sunčaše se star, prosied odebeo čovjek. Na glavi mu je stajala okrugla, široka kapa, na nosu očale, a na noguh papuče. Odiela nije imao na sebi van hlače, prsluk i košulju. Tako je starac sjedio i čas zievajuć lupkao se dlanom po ustih, čas motao palce na svojoj trbušini. Inače je gledao taj široki sviet vrlo flegmatičkim okom, ni ne ćerajuć dosadnih muha sa svoga okrupnog nosa.

— Hvaljen Isus! pozdravi ga Ilija plaho.

— Na sve vieke, odzdravi mu starac.

— Ne bi li mi, dragi gospodine, nastavi Ilija svejednako plah, ne bi li mi dozvolili, da se malko na vašoj klupi odmorim. Kako sam prevalio baš dobar komad puta, silno se umorih, da mi sve noge klecaju. K tomu ne poznajem ni žive duše u tom gospodskom gradu i baš mi je, kao da me je vrana iz kljuna pustila na ovo mjesto i pravo ne znam, što je tu desno, što li lievo.

Na te vrlo pokorne rieči Ilijine, podboči se starac trgovac, uzpe svoj kvrgasti nos, i omjeriv izpod očala došljaka puhnu dva tri li puta kroz nos kao razjaren mačak. Zatim zakriešti:

— Dakako! Opet nekakov ciganin ili dotepenac! Da nam trgovinu kvari, nam prisežnim gradjanom, koji na svojem sjedimo, i zlatne pravice imamo i u gardi služimo. Pa za koga vraga imamo slavni magistrat, nastavi lupnuv rukom u dlan, zašto imamo pandure? Izmesti treba te tudje vucibatine, da nam ne kvare posla i da nas možda ne okradu. Tko ne ostane pri svojoj kući nije pošten čovjek.

— Al, dragi gospodine, odpovrnu Dalmatinac, ja vama nikakova kvara učiniti ne ću, nit vas pitam milostinju, jer imam hvala bogu, u svojoj kesi koj dinar. Vi prodajete, kako vidim, rakiju, pasulj, kruh i kolomaz, ja tržim narančami i limunovi. Od moje trgovine ne ima vam dakle štete. A niesam vucibatina, ako i nosim ovu jaku batinu. Imam i ja svoj dom, al u mojem kraju ne raste nego kamen.

— A odakle ste, uzpe kramar i opet nos, „po govoru reko bih graničar? Hm? Bog nas občuvaj! Ondje ima mnogo razbojnika, preklani su ovdje takvoga objesili.

— Ja sam vam iz Dalmacije, dragi gospodine, i bio sam kojekuda po svietu, po moru, po Turskoj, u Mletcih u Rimu — — —

Kramar nekako se trznuv, namjesti bolje očale, da pogleda to čudo, toga putnika i kako je bio vrlo radoznal, reče lupiv rukom na klup:

— Sjedte, pa sjedte!

— Na moru, velite? A dà? Pak se nieste bojali vode? Ja ne bih ni u našem potoku Medveščaku, a vi na moru. Ta more je za boga duboko, voda ne ima dna?

— E kad se čovjek otisne ljudski od kraja ne zna, što je strah na vodi.

— Pa u Rimu? nastavi kramar, — jeste li vidjeli svetoga otca papu?

— Niesam.

— Hvala bogu! U Rimu bio, a ne vidio pape. Pa Turci, ti vas niesu izjeli?

— Kako vidite, niesu.

— Čudno, u istinu čudno to putovanje. Znam, znam i ja, šta je to. Dva puta za svoga života bio sam sa marijanskimi putnici kod majke božje bistričke, pa da znate, kako sam se silno znojio. Limune i naranče prodajete? A? Dobro! Dobro!“ Kramar spopade Iliju za dušu i jezik, pa kako je bio Dalmatinac čovjek okretan

i govorljiv, zadjoše oba u dugačak, vrlo dugačak razgovor o svietu i njegovih običajih. Iliji razigrala se sve većma fantazija, a kramar, slušajuć te čudne priče, snebivao se silno od samoga čuda. Strahoviti onaj „purgarski“ ponos, koji je bio iz prvine planuo izpod debelih očala Ilijinih, nekako se je ublažio, što je bilo vidjeti po tom, da se nos i usta kramarova razširiše u blagostiv posmjeh.

— Počekajte tu, reče napokon kramar klipsajuć, polagano u svoj dućančić, iz kojega se brzo povrati noseć svakom rukom ovelik vrč vina.

— Nà, reče kramar, moj dragi morski pauče, ako vam je i voda toliko draga, to mislim, da se ne ćete plašiti mojega vina — jeste li čuli — mojega vina iz mojega vinograda. Pijte samo, treba vam nešto jakosti; pa mi pripoviedajte o tom vašem svietu. Moj jedan susjed bio vam u Celju po poslu, pa je toli sladko koješta pripoviedao o tom gradu. Ja se držim svoga plota. Ja nikud.

Držeć se tih načela i svoga kolomaza, nije dakako gospodin Vid Grgurin — tako zvaše se kramar — mnogo znao o pokrajinah široke zemlje, a još manje o svjetskoj trgovini. Po svome dućanu mjerio je dućane svega svieta. Kad mu je dakle Ilija stao govoriti o bogatstvu mletačkih štacuna, o velikih brodovih punih robe što lete po pustom moru, o magazinih poput tornja visokih, o crnih ljudih i morskih psih, sve se je gospodar Vid dlanima lupao po trbuhu, stenjući od čuda:

— A! — A! — A! to — to — to su strašne historije. Toga ne ima ni u stoljetnom koledaru!

Pripoviedanje oduljilo se kraj vina prilično i već je i zalazilo sunce, a u to doba običavao je gospodar Vid zatvorit svoj dućan i nijedna mušterija nije mogla dobit u njega ni za groš sapuna. Premda mu je pripoviedanje Dalmatinca osvojilo veoma staru debelu glavu te široka kapica neprestano skakala po glavi, a očale bile

spuzle na rt nosa, to se ipak nije htio odreći stare svoje navade, pa zato reče staviv ruke na koljena, došljaku:

— Eto sad će zvonit „Zdravu Mariju", pa treba zatvoriti dućan, moj prekomorski putniče. Nu znate šta, tu svoju prtljariju možete i sutra nosit na pazar, danas je već i onako kasno, i nije dobro hodat večerom po gradu, jer čovjek može i triezan pasti u kakovu jamu ili kanal, osobito kad nije zágrebačko diete. Pak ima po noći dosta pijanih ljudi. Već znate vi šta. Koliko sam čuo, nadam se, da ste pošten čovjek, pa možete kod mene noćiti. Ostalo mi je nešta pečenke od objeda, a vina ima dosta u pivnici, pa mi možete koješta pripoviedati o tih turskih poganih i o talijanskih salamah.

Putnik prihvati ponudu starca i oba zadjoše u kuću Vida Grgurina.

III.

Bog zna, šta je sve Ilija govorio gospodaru Vidu za one prve noći, nu reć bi, da ga je začarao svojim jezikom. Ponajprije ostao je Ilija u Vidovoj kući. Sviet nije nikako razumjeti mogao, kako je gospodar Vid, čovjek razborit, gradjanin od starine, koj se je držao nepomično navade svojih otaca, kako je taj, svega poštovanja vriedni, čovjek mogao primit pod svoj krov, dà, držat pod svojim krovom čovjeka neznana, koj se je onako iz svieta doklatio u plemeniti varoš zagrebački. Za drugo ne mogahu se dosta načuditi, kako se je gospodar Grgurin od glave do pete prevrnuo bio. Bijaše živahniji, okretniji, u njegovu inače vrlo flegmatičnom oku sievala je neka neriješiva tajna; govorio je samo na pol ustiju, smiešio se tajinstveno pucketajuć debelimi prsti i debljim jezikom. Susjedi se nekako plašili, gledajuć, kako ih mjerio kroz debele očale od pete do glave, bilo je dapače glasova, koji su tvrdili, da se Vidu Grgurinu mieša.

Ilija, rekoh, ostao je u Vidovoj kući, al nije on božje dane brojio bezposlice. Od zore do mraka stajaše u štacunu prodavajuć robu; marljivo je pregledavao grad, kupovao je robe svakojake, vozio se po sajmovih, dà jednom ode kolima, a nije se znalo kamo. Prodjoše dva, tri, prodje i osam dana, Ilija se ne povrati, a po susjedstvu smijali se ljudi izpod brka, da je Vid pod stare dane osliepio, pa se dao u ruke nitkoviću, koj ga je ošišao i obrijao, nu sve da je samo pravedna kazan božja, što je toli lakouman, i po tom neka se svaki gradjanin nauči, s kim se družiti valja i da bi se vrlo lasno dogoditi moglo, da će se Vidu sve prodati i da će na svoju veliku sramotu zaglaviti u „purgarskom špitalu“ u dugoj ulici, ako ga možebit ne zatvore u ludnicu.

Najviše je pako vriedne gradjane srdilo, da iz lica Vidova nikakove brige, žalosti ili ludosti razabrali niesu, da je dapače na klupi palce motao zadovoljna lica ko i prije. Dobre kume i susjede — Bog im blagoslovio jezik — ročile se ko i mačke za svakim plotom, pri ranoj misi i večernici, pa udri jezikom po Vidu, da nije ostala čista krpica na njem, i da je grehota i sramota, i da to nije bez vraga, pomozi bože! Dà, govorahu, da Vidova sestra i njezina jedinica neće ništa dobiti od Vida, jadne sirotice! da takav čovjek ne ima srdca, koj svoje groše ludo baca u tudju kesu, a svojim baštinu krade, i da cieli taj magistrat ništa i ništa ne valja, da bi ga trebalo izćerati metlom, kao što su to prije sto godina učinili gradjani.

Vid slušao je to psikanje iz prikrajka, al se njegovo pošteno lice nije pri tom ni najmanje izobrazilo. Samo kad je jednom kasno pod večer poštovana susjedka mu, čižmarica Mikulićka, u vrtu preko plota stala izpitivati Vidovu služavku, šta se za boga u toj kući radi, pa kako je Vid pravcati mjesečnjak, koga bi valjalo škropiti svetom vodicom — samo one večeri

izlio je triezni Vid Grgurin na glavu poštovane čižmarice Mikulićke vlastitima rukama cieli čabar friške vode koja se je te velevriedne purgarice toli živo dojmila, da je mjesec dana kihala. Vid je medjutim veselo motao palce.

Nu u skoro se nešta sbude, da je sve susjedstvo izvalilo oči. Jednog dana, dobrano poslije „Zdrave Marije“ stadoše nakrcana kola pred Vidovom kućom, a na njih sjedjaše Ilija. Majstori i majstorice čevrljajući pred svojimi kućnimi vrati naperiše oči, ne mogući od čuda ni pisnuti — al ne doznaše ništa. Ilija zaćera kola u dvorište, zatvori vrata i laku noć.

Proteče osam dana, odkako se je Ilija povratio bio. Bilo je baš poslije rane mise kod sv. Marka. Sviet se je razilazio iz crkve a s njim i poštovani Mato Mikulčić, mladi cehmeštar plemenitoga ceha čižmarskoga i bližnji susjed Vidov. Silazeć sa stuba opazi krupna gospodina, gradskog senatora Ilijašića, koj se ruku straga skrštenih polagano micao prema varoškoj kući. Mladi cehmeštar potisnu za vriednim starješinom, te pokašljav dva tri puta i snimiv klobuk, pokloni se van reda duboko.

— Dobro jutro želim, vašoj milosti! propenta kroz sladak smieh Mikulić. „Vaše gospodstvo, naš gospodin cehovski komešar izvolilo je danas rano dići se.“

— Dobro jutro bog daj, dragi majstore! puhnu senator. „Nekako me boli glava. Bijasmo jučer na objedu kod g. župnika, pa sam se valjda nahladio, idući kasno kući.

— Dà, dà! odvrati Martin motajuć klobuk, vrieme se onako mienja sad ovako sad onako, vjetar sad po danu, sad po noći.

— No čujete Mikulić onaj vaš kalfa, što je vašu ženu nazvao „klepetalom“, dobio je svoju porciju, poštenih dvadeset i pet.

— Hvala, vaša milosti, hvala! Ovo neka mu bude nauk, kako starije poštovati treba, i ja mislim, da mu je ta medicina ulila više ljubavi za mene i moju ženu, dobru dušicu. Nu — — —

— Šta je? zaustavi se senator, samo mi ne govorite danas o poslovih, jer mi glava šumi. Ta rekoh vam, da sam se nahladio, idući od župnikova objeda.

— Oprosti mi vaša milost, nastavi Mikulić poniknute glave, to niesu onako cehovski poslovi, al bih molio samo za par rieči — ja sam u kuhinji vaše milosti ostavio s dopuštenjem govoreć, odojka — — —

Senatorovo uho uhvati kroz taj siloviti šum glave svakako riečcu „odojka", i uvaživ po svoj prilici u dubini duše svoje, da je kisela čorba od odojka najbolji uztuk proti župničkoj nahladi, razširi nosnice, nasmieši lice i omjeriv nekako sentimentalnim okom Mikulića, pogladi si podbradak i reče:

— E pa kakvi su to poslovi, dragi Mikuliću?

— Vaša milost zna, prihvati čizmar, da bez reda svi kotači krivo idu, i tko zapovjedi starijega ne sluša. —

— Bene, bene, to znamo, nakašlja se senator, komu je valjda s te obširne introdukcije opet glava zašumila bila.

— To jest, produlji majstor, vaša milost pozna Vida Grgurina — moga susjeda

— Dà, dà! vriedan čovjek, poštena duša —

— Dà, dà, vaša milosti, vriedan čovjek, poštena duša, dok joj se vrag ne priliepi.

— Kakov vražji vrag?

— Onako, tako! K njemu je baš na Miholje u kuću došla bitanga s limuni i haringami, nekakov ciganin iz zemlje no — tamo — nekako s prieka — iz Natalije.

— Pak?

— Pak ga je Vid primio pod svoj krov, i hrani ga i brani ga, kao da je toga dotepenca rodila prava „purgarska majka". I taj rečeni dotepenac prodaje u štacunu sira i kolomaza i slanine, kao pravi „purgarski" sin?

— Pak?

— Pak su susjedi silno počeli klimati glavom, kako takova bitanga pod poštenim krovom mirno spava, i mnogi misle, da se Vidu — tu — tu malo mieša, bog ga občuvaj te nesreće. Nu to nije ništa. Onomad odvezao se taj zli duh iz Natalije na kolcih u sviet, i svi su dobri susjedi bogu hvalili, da smo se te kuge riešili, jer ga nije bilo 14 dana — —

— Pak?

— Povratio se je bies, bog mi oprostio griehe, povratio se, i dovezao puna puncata kola.

— Čega?

— To neka sveti bog zna, al puncata su bila, to sam vidio na te svoje oči. I bog zna, je li maltarinu platio. Al sve to nije ništa.

— Čujete, dragi Mikulić, tih par rieči već je čitava litanija, koju neka bies razumie.

— Sad ide ona prava coprija, vaša milosti. Kad se u jutro pridigosmo, imali smo šta vidjeti. Nad štacunom Vidovim visila vam neka grdoba, deblja neg vaša glava s dopuštenjem govoreć, vaša milosti!

— Kakva grdoba?

— Morski rak!

— Morski rak?

— Dà, pravi pravcati morski rak. Tako je bar Vid sam pripoviedio. Škare mu bijahu veće neg one, što vise nad dnćanom krojačkoga cehmestra, a brci su toj grdobi veći od pandurskih. Sad neka si pomisli vaša milost naš strah.

— Pa je li rak živ?

— Ne miče se, al bit će to coprija, jer od onog dana idu vam ljudi kao ludi kupovat u dućan staroga Vida, pa to sve kasno do noći, premda ga je Vid prije zatvarao o „zdravoj Mariji". Prije se je kramar držao svojega posla. Prodavao je svieća, rakije, kolomaza, ali

sad ima na prodaju trista vragolija i naranča i limuna, i figa i riba i slanine i šta ja znam. A što je najgore, on vam to daje sve za pol ciene tako, da moj siromašni kum Janko Krivošić nikakvoga posla ne ima. Ni živa duša ne će, da kod njega kupuje. Vele, da mu je sir pljesniv, rakija vodnena, salo pokvareno, a to je laž, sve přiesna laž, već je taj „morski rak“ začarao benasti sviet, i sve ide samo k Vidu. Dà, kad su neki ljudi pitali Vida, kako da je to došlo, nasmijao im se u brk, pa reko „E! morski rak!“ Tu dakle ne ima dvojbe, to niesu čisti posli i nepošteno je od „purgara“ kad čarolijom svomu sugradjaninu posao kvari, a svemu tomu je kriv taj dotepenac iz Natalije, i ja molim, da bi vaša milost toga nitkovića inkvirirala i zajedno sa morskim rakom bacila iz našega plemenitoga varoša, jer smo pošteni ljudi — a za pol ciene davat robu nije pošteno. To je ono par rieči, za kojih sam molio vašu milost.“

U poglavitoj glavi mudroga senatora šumilo je sa te zaista čudne pripoviesti još jače. Uzvinuv brkove i skupiv obrve, hćede na morsku tužbu mladoga cehmeštra odkrojit vragometnu sentenciju, uvaživ medjutim odojka, pogladi i opet podbradak, ter reče:

— Bene, bene, dragi Mikuliću! Idite samo s mirom kući i recite susjedom, da slavni magistrat zna, što je pravo, što li krivo, i ako se pronadje, da tko vriedja pravicu, da će s nami posla imati. S bogom, dragi Mikuliću! Onaj vaš pelinkovac je vrlo sladak, i ako vam je preostala koja čašica, sjetite se mene — —

— Na službu vaša milosti! Još danas — — —

— Dobro, dobro! Pa ću raku ja zasoliti.

Po podne onog dana skupiše se vrli susjedi za čašicom kod čizmara Mikulića, koj je dakako sievajućim okom pripovjedio, kako mu je gospodin senator razjasnio, da morski rak svakako vriedja „purgarske pravice“, i da će varoški panduri tu grdobu i onog neznanovića

odpravit preko medje slobodnoga kraljevskoga grada, neka slavna županija s njima radi, što ju volja. Težko je opisat veliku radost vriednih susjeda, koji odlazeć oko polnoći od mladoga cehmeštra ni ne opaziše, da svaki od njih nosi u glavi morskoga raka. Al nijedno srdce ne razigra se toli živo, koliko vrle cehmeštrice, koja je podpunoma uvjerena bila, da će Vida Grgurina stići pravedna kazna rad one grdne kijavice, koje se nije nikako riešiti mogla, a uvjerena bijaše tim većma, jer je bio njezin dječak ponio gospodinu senatoru šest polića pravog, pravcatog pelinkovca.

IV.

Senator održa rieč. U ponedjeljak poslije onog razgovora na Markovu trg unidje gradski kastelan u dućan Vidov, te reče, neka dodje odmah na magistrat pred gospodina senatora Ilijašića zajedno sa onim Talijanom, za koga se ne zna čiji je.

— Dobro! Dobro! reče Vid mirno, daj Ilija natoči gospodinu kastelanu čašicu rozolia! Vjerujte, dobra je!

Kastelan, lieva ruka stroge pravde, čovjek inače mramorna srdca, umekšao se kraj nepoznate mu do sada sladke i jake čašice, da su mu se brci sve smijali, a iztrusiv treću čašicu, cmoknu jezikom i reče Vidu:

— Takova šta u istinu nije još moje grlo okusilo, gospodaru Vide! Nu budimo iskreni, ako taj naš Talijan ne ima putnog lista, ili ako je komu šta ukrao, ja ću stisnut oba oka, a gradska medja nije daleka.

To reče kastelan Vidu u pol glasa, al ovaj obukav dug zelen kaput i zakopav ruke u žepove, odpovrnu mirno:

— Zato vas ne budi strah! Otvarajte oči, koliko vam drago. Sutra možete kod „morskoga raka“ opet popiti čašicu sladke rakije. A sad idemo na magistrat!

Nu kastelan, imajući posla u svojoj klieti blizu svetoga Duha, reče neka samo idu gospodinu senatoru, a on da će sutra drage volje doći u pohode gospodaru Vidu ili bolje reći, njegovoj rakiji.

Vriedni susjedi, a još više susjede, opaziv kastelana, ponamjestiše se na svojih prozorih i za svojimi plotovi, da vide, kako će Vid sa svojim „morskim rakom" na magistrat. Nije ih na to nukala toliko tajna zloradost, već veliko veselje, kako štiti oblast domaće pravice od tudjih nametnika, a navlastito je kramar Krivošić, stojeć pred štacunom izticao veliku trbušinu, uvjeren da je samo njegova roba fina, samo njegova ciena poštena. Kad su Vid i Ilija, prošav kraj prozora smiešećih se žena, prolazili kraj njeg pozdravi Janko Vida:

— Dobro jutro, susjede! Sretan put!

Al Vid zaustavi se, i namjestiv svoje očale reče mirno:

— Odnio te „morski rak!"

Došav na viećnicu podje gospodar Vid mirnim korakom u sobu Ilijašićevu, a za njim Ilija, ne znajući, šta će to biti.

— Hvaljen Isus! pozdravi starac senatora, položiv svoj klobuk na stol, „dozvolite, poglaviti gospodine senatore, da sjednem, umorih se. Čim sam stariji, tim mi se čini brieg do slavnoga magistrata viši.

— Sjedte, sjedte, dragi Grgurine! odvrati senator prijazno. Medjutim stajaše Ilija kraj vrata.

— Vi ste, poglaviti gospodine, citovali mene i ovoga čovjeka preda se. Evo nas na vašoj službi!

Senator, mudro gledjuć u prazni papir preda se, popravljao si je svileni ovratnjak. Na svaki način bijaše mu težko odgovoriti. Varoška i županijska gospoda one dobe niesu doduše birala osobito finih rieči govoreć sa gradjani ili seljaci, i završetak na svako umovanje bijaše obično živahna formula „Šuti beno! Šta ti znaš!"

Ali sa Vidom Grgurinom nije se smjelo toli krupno govoriti. Bijaše gradjanin ugledan, čovjek zdrava srdca i na glasu sa svoga poštenja i milosrdja po svem Zagrebu i po svoj okolici medju gospodom i pukom, pa premda se nije dao od svoje kuće, premda je kroz godine jednako robu prodavao, to mu bijaše um van reda bistar i do starih dana, a razlozi toli naravski i jasni, da im se je sam varoški sudac klanjati morao.

— Hm! prihvati senator, gladeć si podbradak, vi dragi Grgurine! čujem imate nekakvu grdobu, nekakova morskoga raka.

— Imam.

— Pa čemu to, molim vas? Zar niesu naši sladki raci bolji? Kažite sami.

— Ne znam, odgovori Vid, ja niesam okusio morskoga raka. Nemam ga, da ga pojedem, već mi služi samo za cimer.

— Al baš takvu prekomorsku grdobu? Našemu svietu nije to po ćudi, misle ljudi, da je to coprija Pa makar i za cimer, nieste li mogli izabrati štogodj običnijeg, kao što n. pr. vaš susjed Janko ima „zelenog medjeda“, ili Gjuro Krušlin „zlatnoga magarca“.

— Čuo sam, poglaviti gospodine, da naša gospoja banica ima živu papigu, koja viče „Herein!“ Zašto ona ne drži u krletci sjenice ili kosa? I nije li veća coprija kad luda zvier govori „Herein!“ Pak oprosti mi vaša milost, ja niesam nikad čuo, da na svietu „zelenih medjeda“ ili „zlatnih magaraca“ imade. U ostalom je naš sviet grozno benast i ja samo velim to, da ne ću biti sluga tudje bedastoće. Ja sam čitao pravice plemenitog varoša, nu ne sjećam se, da bi ondje stajao kakov „artikuluš“ proti morskim rakom. Ja ostajem pri morskom raku s dopuštenjem vaše milosti.

— Pa si ga k biesu držite! planu senator i zatim nastavi svečanije: vi poštovani Grgurine držite pod svo-

jim krovom toga nitkovića, za koga se ne zna, gdje mu je majka.

— Ne mojte vi tako, gospodine moj!“ planu Ilija koraknuv korak napried. Oči mu plamćahu poput žeravice, a lice mu se zažari preko čela.

— Budi s mirom Ilija! mahnu Vid mirno rukom, ja ću dokazati gospodinu, šta poglavarstvu znati treba. Ovo nije nitković, i zna se da ga je poštena mati rodila. Evo mu krstnoga lista!“ Vid izvukav iz žepa žut papir, dignu se i stavi list pred senatora na stol, zatim nastavi: Po tom može poglavitost vaša suditi, da je to kršten čovjek i zakonsko diete. A sve vam je tako. Sjedio sam po podne pred dućanom, i tu vam on donese namjera nekakova čovjeka s košarom — ovoga čovjeka, ovoga Iliju nà! On me umoli, da si smie odpočinuti na mojoj klupi. Ja ga pitaj, čij si i šta nosiš, a on mi reče: Limune, fige i da je Dalmatinac. Nu ja stari vuk otresni se na njega, misleći, da je to samo ciganija, pa čovjek dan danas ne zna, kakav se lopov pod poštenim licem skriva. Nu poslije se uvjerih, da je to pametna glava, da se je nagledao svieta više, nego nas obojica, s dopuštenjem govoreći. Primio sam ga pod krov, i za one prve noći dao mi je u pohranu svoje svjedočbe i papire i 100 pravih, pravcatih cekina, što si je putujući po moru prištedio bio. E vidite, gospodine, da nije nitković, niti lopov. Evo vam svih papira, i sami ćete vidjeti, da je tako. Ja sam hvala bogu izučio tri latinske škole i razumiem ovako nešta. I da vam mnogo toga ne nabrbljam, taj čovjek ima finu glavu, i zna kako trgovati treba i rekoh mu, neka ostane pri meni. Dobro, reče on, i išao u Primorje po robu, pak sad trgujemo veselo pod novim cimerom, pod morskim rakom. Nu evo i takse za toga čovjeka, da se prikupi u plemenitu obćinu i nešta za vas trud, milosti vaša! Sad znate sve, a Vid Grgurin s dopuštenjem nije jošte

sa lopovi bratinstvo pio, pa ako i nije bio po svietu, rado se priuči tomu, što je pametnija pamet smislila. Stari kramar mašuć živahnije rukama, položi potrebiti broj škuda na senatorski stol, a gospodin Ilijašić, uvaživ, da su Ilijini papiri, kakovi biti moraju, i da je taj „nitković“ napokon posve čestita glava, uvaživ i to, da taksa nije manja, nego što biti ima, da je možebit i veća, uvjeri se napokon, da pokojnomu odojku nikako toliko važnosti pripisati ne treba, kao što je mladi cehmeštar Mikulić po svoj prilici mislio. S tih velevažnih razloga pa i obzirući se na posve razborite rieči poštovanoga Vida Grgurina morao je poglaviti senator nehotice priznati, da sva priča o copriji s morskim rakom polazi možebit više iz pljesnivoga sira gospodara Janka, nego li iz temeljita straha od neke više čarobne moći, pa zato reče Vidu:

— Sad vidim, predragi Grgurine, da je sve u redu, i ja ću posao za toga Iliju Radića već obaviti. Nu sbilja, po podne ću doći, da si tu grdobu, toga morskoga raka na svoje oči pogledam!“

— Bit će mi osobita čast, i preporučam se vašoj milosti! pokloni se Vid i ode sa Ilijom.

Susjedi i susjede, videći, kako se Vid i Ilija povratiše posve vedra lica, a ne pokunjeni kako su se nadali bili, stadoše u velike gatati, šta li će se sbiti, ali Mikulić, sjetiv se, da je njegov odojak vrlo liep bio, nije ni najmanje dvojio, da će i Ilija i morski rak sramotno planuti iz Zagreba.

Al gle čuda! Po podne navrati se poglaviti gospodin senator Ilijašić Vidu, te je, kako su očiti svjedoci, promotriv cielu stvar kroz plot, tvrdili, zajedno sa Vidom i Ilijom izkresao osam punih boca u vrtu pod jabukom. Dà, ljudi opaziše posve jasno, kako se je senator se onim „nitkovićem“ iz Natalije, milo rukovao.

Nu nije gospodin Ilijašić taj put pohodio bio „morskoga raka“, on je odsele redovito zalazio k njemu, te ondje grijao slabe svoje živce sladkom prekomorskom kapljicom, da si skupi nove snage, da može neumorno raditi za spas plemenitoga varoša zagrebačkoga. Posve bje naravski, da je s toga sviet sve više polazio dućan Vidov, a Jankov baš nitko izim kumova i susjeda.

Gospodaricu Mikulićku spopadoše grčevi, a sujsedi su na sva usta govorili, da je morski rak i senatora začarao.

Po tom što se je sbilo u Vidovoj kući, po tom, kako je sam magistrat pravice starih gradjana bacio pod noge, vidjelo se očito, da je sviet od dana do dana gori, te se ne bi ni najmanje čuditi bilo, da buduća repatica plemenitomu varošu donese veliku nesreću. Zlo po Zagreb, vrlo zlo. Gusjenica ždere drveće, Sava zalieva sjenokoše, šuša je spalila vrtove, kruh je sve manji, a prije desetak godina svakako je na mlieku više skorupa bilo, nu sve gore i gore. Pa pita li se čovjek po duši, odakle sve to zlo? Magistrat i opet magistrat. Varoška gospoda ne znaju više za boga.

Tako je umovao „zeleni medjed“, osoba inače vrlo važna, sudeć po ogromnoj trbušini, a po njem je govorilo tako sve susjedstvo, s čega dakako nije Vida ni Iliju zaboljela glava, već su oni svojom coprijom mamili u dućan sve više i više ljudi, lica dosta uglednih i to iz podaljih strana grada. Nu na veliku sreću i radost „zelenoga medjeda“, s kojim se je „zlatni magarac“ proti „morskomu raku“ urotio bio, riešila se Ilica naskoro te coprije, i mlada je cehmeštrica javno pripoviedila, da je sve to samo zato izišlo na sreću, jer je ona u to ime dala misu služiti ne rekav ipak svećeniku „quo titulo.“

*

Jednog jutra zatvori Vid svoj dućan, skinu Ilija morskoga raka, i ortaci preseliše se u kuću Vidove sestre na veliki trg, na „Harmici“, izstisnuv prije iz dućana brijača Imbricu, čovjeka inače vrlo razborita, koj je bez obzira liečio i gospodu i živinu. Kuća gospe Barbare — tako se zvaše Vidova sestra, krezuba udovica — bijaše daščara na milost božju slupana, a krov se je bio vrlo osbiljno naherio, kao da svakomu veli „Sluga pokoran!“ Nu bilo kako mu drago, promjena je Vidu i Iliji dobro služila, pa ako su silni miševi skakali po Barbarinu tavanu, to su i silni groši padali u Vidovu kesu, jer je napokon „Harmica“ bila glavni trg, gdje se je za onda već skupila bila sva trgovina, svi sajmovi.

Sviet se nije mogao dosta načuditi toj promjeni, sviet nije razumio, kako je Vid, probaviv veći dio svoga života u svojoj kući u Ilici, mogao pod stare dane stare svoje kosti prenieti na drugo mjesto, i ljudi su posve dobro naslućivali, da to nije Vidovo maslo, već da ga je na tu novotariju naputio onaj nesretni neznanović iz Natalije.

Imbrica, čovjek vrlo izkusan, budući poznat sa čitavim gradom, pozdravio je prvi pojav „morskoga raka“ na Harmici nekim tajinstvenim, porugljivim posmjehom, kakov se samo na nosu čovjeka oštra uma opaziti može. Razkrečiv noge, prekrstiv ruke znao je spustit svoju fino počešljanu glavu na prsa, sakupit svoje tanke obrve ter šaptnut kroz zube:

— Ha, ha! Morski rak! Prevarancija! Ljepak, na koj se magarci love! Iztisnuli me iz štacnna, gdje sam brijao punih 10 godina, gdje niesam ostao dužan ni groša! Ha, ha! I tomu će carstvu biti kraj!

Susjedi su naravski vrlo čudno klimali glavom. Proročanstvo doktora, čovjeka pismena, koj je vidio dalje od nosa, uvjerilo je vriedne gradjane, da će se Vidova slava jednom za bob i grašak prodavati, ne govoreć ob Iliji za koga se i onako obćenito govorilo, da će vrag

iz njegove kože remenje rezati. „Zeleni je medjed“ doduše tvrdio, da Vid nije toli opak čovjek, kako se je mislilo, jer da ga je pekla saviest, te se je uklonio njemu, Janku Krivošiću, da mu dulje ne kvari posla, ali ostali sviet nije bio blage ćudi i svatko je slutio u dubini duše svoje „da će tomu carstvu skoro kraj biti!“ Da je čovjek malo pobolje otvorio oči, bio bi jamačno opazio, da se brijač Imbrica šulja i sad oko Barbarine kuće, kao mačak oko vrele kaše, i da bi taj svoj desetgodišnji štacun još kako tako pregorio bio, da se sav posao nije vrtio oko nečega drugoga, — oko očiju Barbarine jedinice, liepe Jagice.

I bilo je vriedno vrtiti se oko te djevojke. Bijaše nekako drugče gradjena nego ostale. Malešna jedra, puna ko jabuka, širokih plećiu, punih grudi stiskala je bujne crvene usnice, žmireć izpod dugih trepavica iz vragolastih crnih očiu, da je svaki put Imbrici kliznuo sapun iz ruke, kad bi ju god pogledao. Pùt bijaše joj gladka, sjajna, obrve guste, sraštene a kosa fina ko vlakance i mrka do kraja.

Stara Babika, dobra mati, mazila je tu jedinicu, da su ju susjede jezikom šibale do treće ulice, al Babika gladila je svoju djevojku, ko godj stara usidjelica svilo-dlaku mačku, hranila je debelim skorupom i bielim hljebom, te bi joj sto puti na dan rekla:

— Jagice, srdce moje, joj ala si liepa! Takova šta nije sviet vidio. Dà, pitam ja, gdje ima u gradu toli liepe djevojke? Možda kći našega varoškoga sudca, koja ima bradavicu pod nosom. Niesi ti stvorena za koga godj. Tko nije gospodski sin, nek ne pokuca na tvoja vrata. Tko tebe hoće, srdce moje, mora imati na čižmah zlatne podkovice.“ Jagica je sve to dobro upamtila, i kad ju zaprosi jednoč licitar iz laške ulice, čovjek mlad i pošten, nasmija mu se djevojka u brk i reče:

— Dragi majstore! Meni se ne će medice, natočite ju drugoj!

Susjede su dapače bajale, da Babika svoju kćer u mlieku kupa, nu valjda nije to baš puna istina bila, jer je o tom govorila najviše susjeda, mlada mesarica, kojoj su boginje lice silno nagrdile bile. Majka je dakle sanjala o gospodstvu, o zlatu, ali nije toliko kći. Ruke joj bijahu slabo spretne poslu, pletivo i vezivo motalo se nemilo pod njezinima rukama, a u kuhinju nije je pustila majka „da se fina koža ne zadimi“, al je zato marila Jagica za gusle, za popievke, za kolo i za mladiće, ako su bili momci od oka. Imbrica ne bijaše doduše mladić ko dren, niti bog zna kako liep, da bi ga bili mogli stavit na oltar za svetca — al Imbrica bijaše, što no je rieč, „vražka krv“, čovjek koj se umie prebacivati na sve strane, čovjek komu leti jezik kao po loju. Znao je kititi i čičkati jezikom, mititi govorom, previjati se kao mačak, a šale sbijati kao majmun, pa kad je znao, da ga čuje Jagica, zaletio se on u svoje vragolije, šibao po svačijoj glavi, a Jagicu gladio jezikom, da je mladoj sve srdce igralo. K tomu je i pjevao uz tamburicu i kako sladko. Školnika nije već nitko ni slušati htio uz orgulje, već samo Imbricu. Kad je onako za tihe ljetne večeri sam bio u štacunu, pak drndao na sitnoj tamburici, kad je tako tanko i žalostivo pjevao:

Hoja, hoja, hoja!
Ti si, dušo, moja!

onda je bome Jagici igralo srdce, pa se je djevojka malo po malo naučila na toga britvića, i kad mu se je bilo seliti, bila je čitav dan — dà čitav dan vrlo žalostna, a jedan dan žalosti dosta je za mlado djevojče.

Nu brijač Imbrica nije samo umio brojit žice na tamburici, već i brojiti, koliko da Babikina kuća vriedi. Znao je on, da je Jagica jedinica i mezimica u starice majke, znao je on, da ujo Vid ima prilično groša, kuću

i vinograd, i da će to namrieti Jagici, koju je pazio kao oko u glavi, i kad je sve to tako liepo sbrojio bio, stao je drndati i sladko pjevati Jagici:

Hoja, hoja, hoja!
Ti si, dušo, moja!

sanjajući, kako će se liepo širiti po svojoj kući, po svom vinogradu, uz svoju Jagicu. Pa gle! sad mu je „morski rak“ pokvario račun na toliko, da je ta liepa, jedra Jagica zaboravila i pjesmice, i tamburicu i Imbricu.

Nu koliko je veleumni brijač slovio nekim osobitim prorokom medju gradjani, ovaj put se je prevario bio, kruto prevario, jer „carstvu morskoga raka“ nije bio kraj, nego je dapače cvalo bolje no ikad. Uztrajno srdce starca Vida, a osobita bistra glava i poštena duša Dalmatinca Ilije razširila je trgovinu na široko. Ova morska grdoba nad dućanom, iz prvine proklinjana i ružena, izadje na skoro na glas po svem gradu, dà po svoj zemlji, te gospoda velikaši, i sam biskup zagrebački nisu kupovali robe, nego u dućanu Vida i Ilije. Izpod tih revnih ruka nicao je blagoslov dnevice, vanski trgovci i kramari uzimahu robu samo od morskoga raka — nu bijaše tu posla od zore do mraka tako, da su najljući neprijatelji sada štovali dalmatinskoga došljaka, kao neko čudovište, i sam „zeleni medjed“, čovjek u obće vrlo konzervativan i glede ciene i glede robe, odreza jednoč po večernici Imbrici:

— Moj dragi Imbrice! Tvoja te je nota izdala i žice su na tvojoj tamburici popucale. Fin si tić, i znam, koga je ta tvoja tanka popievka išla. Ali, ali, dragi moj Imbrice, kos je ostao bos, a brijač nikad od sapunice dalje. Šta ćeš? Tako ti je sudjeno. „Je l' tako, prijatelji“, okrenu se „zeleni medjed“ ostalim gradjanom lupnuv se po trbušini, „izijo Imbricu morski rak, izijo ga morski rak!“

Dok su vriedni „purgari“ glasovitim smiehom potvrdili istinu rieči „zelenoga medjeda“, odjurio je Imbrica biesan, viknuv, da je nezahvalna „zagrebačka bagaža“ zaboravila njegova velika dobročinstva, što je po svoj prilici značilo toliko, da je Imbrica Zagrebčane već dugo vremena brijao.

Ilija, inače čovjek vrlo živ i okretan, vladaše se vrlo mirno i čedno. Ako nije po trgovačkom poslu putovao van Zagreba, stajao je od zore do mraka u dućanu, radeć neprestano i provirkujuć samo kadkad iz štacuna na okno, iduće prema dvorištu. Jagica nasuprot sjedila je vazdan do prozora svoje sobice u dvorištu za vezivom, i dolazila je često po kojekakve sitnice u dućan. Šta ćete? Sto i sto puti čuješ i čitaš; „Bio čovjek, bila djevojka; pa se to vidjelo, pa — Jagica djevojče jako i rumeno ka i jabuka, u nje srdce upaljivo kao slama, a u Dalmatinca do dva živa oka, reć bi do dvie žive žeravice. K tomu bijaše siromah Dalmatinac sam, odkinut od svojte, u svietu srodnu, al opet tudju po naviki i živovanju. Uzdisao je radeć cieli dan, a sada mu se opet zaželjelo ljepote i milote, Vid i Babika pako bijahu starci. Jel' čudo, da se tu sbilo, što je već sto puti bilo, ponajprije trenom izpod oka, plaho iz busije, a poslije sve jače i jače — kako to biva od starine, ali opet ne reče jedan drugomu ni cigle besjedice. Jednog dana nadjoše Jaginu majku u postelji mrtvu. Tu je bilo plača i suviše, a Jagičino srdce se pri tom još više razmekšalo; suze uminuše, al srdce je ostalo mehko, i Jagica je stala gospodarit u kući glave poniknute, oka mutna, jer je, kako joj mati umre, bijaše u kući pusto, vele pusto. Starac Vid hodio je po kući kao bez glave, i sva briga spala na Iliju. Kad kad bi Vid zašao i u dućan i tu je, sjednuv na bačvicu figa, iza suznih očala mirno gledao Iliju, kako hitro i revno radi. Govorio nije ništa. Kad je onako sjedio jednog po podne, prihvati Ilija iza dućanskog stola:

— Dragi gospodaru Vide! Evo se danas digoste u pet sati, pa ste pri tom vlažnom vremenu stajali u dvorištu, gdje su ljudi spremali šećer u magazin, i tako vazdan sami sebi na ledja krcate poslove, kojih mogu sam obavljati. Stari ste, čuvati valja zdravlje, jer nije bog stvorio čovjeka od kamena. Vi liepo počivajte u svojoj komorici, pa se kriepite starim vinom, a moje ruke pustite — il ne ima vaš ortak više vjere u vašem srdcu.

— Beno, beno! odpovrnu ljutito Vid na te rieči, i očale mu se jače suzami orosiše. Ja tebi ne vjerovat, ja tebi svomu Iliji, koj si mi što i rodjeni sin. Ta ne bi li se ja morao bojat božje pravice, da u mom srdcu i piknjica dvojbe na tvoju poštenu dušu ima? Misliš li ti, da pazim na tvoje prste? A jà! Nà evo, ovu desnu ruku dao bih za te, kojom sam samo dva puta za svoga vieka prisego, kad sam se ženio i kad sam postao gradjaninom. Ne bio zdrav, ako je ne bi dao. Pak nije li tvoje, što je moje? Nije li tvoja glava moju staru pamet izvadila iz kolomaza, te mi danas zvoni kesa, da se čuje i preko vrha sv. Jakoba? Nego, nastavi Vid mekše, pusti me da te gledam, jer te rado gledam. Srdce mi igra, kad vidim ovako poštenu glavu, koja ne stoji zaman u svietu božjem, gdje je jelo plaća za valjano djelo, srdce mi igra, kad — kad gledam toga — ha, ha, ha vragometnoga morskoga raka! Obrisav svoje očale nastavi Vid: Nu već mi se odavna nešta po grlu mota, al danas, na moj vjenčani dan, mora mi to izpuznut na jezik, puklo kud puklo. Čuj! Babika je umrla, a drvo za moju mrtvačku škrinju odavna je zrelo. Dva, tri dana, pa onda u onaj — u božji kraj. Roda ne imam. Sve je oko mene mraz ofurio — samo je ostala Jagica — moja Jagica. To je ono. Kaži mi po duši, kako da se razdieli moje blago po smrti? Svakomu pol? Tebi pol i Jagici pol? Jagica je moga roda, al ti — stran čovjek

— ti si to privriedio. Krivica bi bila, da dam jednomu ili drugomu sve. I ja si sto puti rekoh: Nek se ne dieli. Pa kad je jedno blago, nek budu i baštinici jedno, nek se sdruže Jagica i Ilija, kako to sveta mati crkva dopušta. Ti, moj dragi, nisi rodjen za fratra, a i od Jagice težko da će biti opatica, pa kad si ti mužko, a ona žensko, zašto ne biste mogli biti jedno i blagoslovi bog. Ja te ne silim, jer je srdce vražki gospodar, koje ne zna za regule, ali ako mi Židov nije prodao krive očale, mislim, da je tebi vrlo drago, da zidar nije zagradio onog okna prema dvorištu, a Jagici, znam, bilo bi još draže, da okno ne ima bedaste gvozdene rešetke! Sada govori ti!

— Eh! priskoči Ilija k Vidu, šta ću vam reći, već da Vam Židov nije prodao krivih očala, i da vas ljubim u poštenu ruku!

Za tri nedjelje orila se Vidova kuća od veselja, da se je stari silno klimao, a još silnije gospodar Vid i senator Ilijašić, debeli kum. Ilija se i Jagica uzeli, a Imbrica je javno na Harmici izjavio, da je mogao dobiti Jagicu, al da je ne bi htio uzeti, da su mu pridali pol carevine.

— Kiselo grošdje! reče „zeleni medjed“.

VI.

Već je trava rasla nad poštenimi kostmi starca Vida. Vriedna ta duša uminu u drugi sviet, smiešeći se sreći svoje djece — Ilije i Jagice.

— Djeco moja! reče dan prije smrti, sjedeć na postelji, znam, blizu mi je kraj. Dà, dà, ovo moje staro srdce sve manje i manje kuca. Šta ćete? Čovjek je kao i ura. Dok je nova, vrte se kotači, da je veselje, ali kad se kotači oglodju, kad se zubi na njih iztroše, stane ura, pa toga urara ne ima na svietu koj bi ju umio popravit. Nu, hvala budi svetoj trojici, ja

sam se pošteno naživio toga života, i božja će milost dati, te ću i ja naći u raju svoj zakutak, da s gora, s onoga svieta vašu sreću gledati mogu. Živio sam nekoliko godina medju vama sretno i veselo, i ako mi je sada umrieti, ne imam se na gospodina boga potužiti radi kakove nesreće, ja mu dapače hvalim od sve duše, da mi posla tebe, moj dragi Ilija, da si mi kuću podigo. Još koj dan, pa eto će biti baš šesta godina, što smo se prvi put vidjeli na onoj klupi pred mojom kućom u Ilici. Ja sam te, boga mi, držao za kakovu skitalicu, al se moja luda pamet, hvala bogu, ljuto prevarila, jer si zlata vriedan. Samo nešta mi je žao. Vi živite zajedno, tebi Ilija ima nešta više od triedset godina, a Jagica je mlada i još ne imate djece; tu radost bar da sam doživio. Nu bog je tako htio, i slava njemu. A molim te, Jagice, samo za jedno. Poštuj ovoga vriednoga čovjeka. On će ti biti odsad otac i majka. U njega se uzdaj, po njegovoj volji radi; jer mu je volja dobra, pa ako mu je lice kadkad mračno, to su ti brige za tebe i za kuću, brige, za koje kratka ženska pamet ne zna. A tebi, dragi Ilija, ne ću dalje ni govorit. Znam kakov si i da će Jagica uz tebe sretna biti.“

Tako govoraše Vid, a za tri dana ponesoše ga na groblje i sto i sto gradjanskih ruku jagmilo se, da na njegovu mrtvačku škrinju bace blagoslovljenu grudicu. Iliji pako pucalo je srdce, jer premda je imao uz sebe mladu ženu, bijaše mu nekako pusto, kad mu je srdce bilo prikovano uz starca Vida. Nu to su sve preklanjske priče, jer je na grobu staroga Vida već rasla trava.

Ilija bude uglednim čovjekom, pravim gradjaninom. Pameti bijaše bistre, revan preko reda, poštenjak na glasu, a izim toga čovjek vrlo bogat, i ne znam jesu li varoška gospoda koga više štovala, nego gospodara Iliju. Zaboravilo se dapače, da nije Zagrebčanin, za ono doba veliko čudo, za to je postao Ilija gradskim assessorom

i crkvenim otcem. Najviše je pako gradjanstvu godilo, da je bio svakomu prijazan, da niesi na njem ni traga oholije vidio. To je doduše liepo, al je i vrlo riedko, jer „zlo i naopako kad od opanka postane škornja", govorahu naši starci, a to je rieč vele istinita, jer ne ima obično oholijeg čovjeka od pofarbanog seljaka, koj je milošću božjom ili vražjom steko koj grošić.

Tri četiri li godine po smrti Vidovoj pade Babikina stara drvenjara od sjekire, jer se je krov toliko naherio bio, da se je stanovnikom svaki dan mogao srušiti na glavu, pa je bilo skrajnje vrieme podignuti novu kuću od temelja. Za Vidova života nije dakako Ilija ništa o tom spomenuti htio, jer starci misle, da će namah umrieti, kad stanu novu kuću graditi, zato se je kako tako krparilo. Nu sada nije bilo zapreke, a sad se je bome i gradilo ljudski, ne od hrastovine već liepa kuća na jedan pod od pečene zemlje i kamena. Milo bijaše tu kuću gledati. Razi zemlje prostran dućan na svodove, a za dućanom sobica, gdje je gospodar Ilija račune slagao. Nad dućanskim stolom visijaše drvena zmija, a o njoj razna prekomorska roba, salame, sir, naranče, morski pauci, školjke i šta ja znam. Vrata dućanu bijahu od čvrsta gvoždja, nakićena umjetno kovanim željezom. Do dućanskih vrata dolazilo se uzkim svedenim ulazom u dvorište čisto, kamenom taracano, i na kraj dvorišta bijahu magazini puni robe svakojake.

Nu prvi pod da si tek vidio. Kuhinja čista, puna bakrenog posudja. U velikoj jedaćoj sobi stajaše u sriedi ogroman stol od hrastovine, a oko njega visoke hrastove stolice; o zidu staklen ormar, pun dragocjenih zdiela, posuda, tanjura, sve talijanski posao, fini vrčevi, čaše i boce od brušena stakla, posvećene voštanice i kip bogorodice od voska pod staklenim poklopcem, a u kutu širila se ogromna zelena peć. Od jedaće sobe išlo je okance u kuhinju, da jela dodju sočna i smočna na stol.

U ložnici stajahu dvie ogromne krastove postelje, a na njih perinja čitavo brdo, skoro do vrha sobe, a sve to pokriveno pokrivalom od katuna, osutog velikim crvenim cviećem. Duž zidova redali se visoki hrastovi ormari, puni puncati biela fina rublja, naslaganog tude bez broja, jer nije to pravo gospodarstvo, gdje se rubenina na prste izbrojiti može. A što je u tom domaćem svetilištu najvažnije bilo: o zidu nad posteljama kip bogorodice, a pred njom srebrna svjetiljka, Ilijin gradjanski list pod staklom, velika crna puška, jer je bio Ilija i stražmeštar kod gradjanske straže i prosta batina srebrom okovana. Pod posteljom pako stajaše jaka škrinja, okovana gvoždjem i zatvorena jakim lokotom, bez sumnje utočište mnogobrojnih cekina i škuda. Sve, sve se je bilo preobrazilo i poljepšalo, samo jedna jedina starina ostade na svom mjestu. I nad dućanom nove kuće visio je onaj stari morski rak, premda su mu već brci izpali bili. U tom novom raju, pred kojim bi svaki Zagrebčanin kapu skinuo, gospodarili Ilija i Jagica.

Ima žena svakojakih i ovake i onake ćudi. Nekoj je težko zaviriti u dušu, jer si lukavštinom umie zaklanjati pravu narav, i prevarit će čovjeka i s desna i s lieva. Neku ćeš odmah prepoznati kao da ti na dlanu stoji, te se vrti kao preslica i puna je rieči kao šipak. Nu za Jagicu nije se moglo reći ni jedno ni drugo. Jagica bijaše za mlada dosta razmažena i ponešto gizdava, nu kad joj majka umre, kad se je poslije udala za Iliju liepa, snažna čovjeka, te sav kućni posao spade na njezine ruke, priuči se po malo poslu, priuči se svomu mužu, te ne imajući inače bog zna kakove brige živila je mirno, te niesi na njoj opazio ni osobite sreće, ni žalosti, ni velikih osjećaja i još manje misli; srdce joj se nihalo pravilno u prsih kao nihalo velike ure u jedaćoj sobi, a osobitu razmišljanju nije imala povoda. Možebit ju je držalo na uzdi i živo, oštro oko Ilijino.

Ozbilje, kojim je radio, štovanje, koje je cieli grad izjavljao Iliji, i strogost poštene duše, kojom je kaznio svaku nevaljanštinu, zadavahu Jagici neki neobični strah, te nije ni sanjala opirati se onomu, uz koga je, jednim časom razplamćena, prionula bila za vas život; Jagica je Iliju po svoj prilici počitala nekim strahom više, nego ljubila, jer kraj sve dobre volje nije onako pravo zdravo od srdca ljubiti mogla. Nešto joj je ipak ostalo od mladosti, nešto malo gizde. Videći, da joj je muž bogat i ugledan, rado je izticala neko gospodstvo. Nije ona nikoga vriedjala, nije nikomu nabacivala: „Gle ja sam bolja od tebe, jer imam više od tebe," al joj je godilo kad se je sviet klanjao bogatoj trgovkinji, — a poklonika i puzavaca ćeš vazda naći, kad ti je kesa puna — rado se je kitila srebrom i zlatom i svilenimi rubci i vrpcami. Tomu veselju nije Ilija dakako ni najmanje prigovarao, jer prema njegovu bogatstvu bijahu to sitni troškovi i premda strog i točan, a sam triezan i štedljiv, smatrao je Jagicu nekim svetim zapisom starca Vida i vladao se prema svojoj ženi nježno i ljubezno. Razmišljat o njezinu umu, o njezinu srdcu nije imao kad od silnih poslova. S prvine bavio se je taj vriedni čovjek samo o svojoj trgovini, nu kad je poslije bilo više božjeg blagoslova i više žutaka, kupio je zemlju za zemljom, vinograd za vinogradom, a tu je trebalo i pripaziti na plug i na prešu i na pivnicu; od svega toga bijaše dakako mnogo glavobolje, i nije ni čudo, da Ilija nije svoje žene pobliže razmatrao. Jedna ga je stvar ipak veoma pekla.

Jedne nedjelje sjedjaše Ilija po objedu za svojim velikim stolom zajedno sa poglavitim senatorom Ilijašićem, koj se nije mogao dosta nahvaliti Jagičine kuhinje. Gospodarica bila je pošla k večernici, ostaviv ključ od pivnice na stolu. Ilija i senator bijahu u stanu sami. Pred jednim i drugim stajaše vrčić rumena vina i su-

deći po žarkih obrazih gradskoga starješine, znala je Jagica, zašto ključ od pivnice kod kuće ostaviti treba, jer je vriedni gospodin Ilijašić vrlo često mjerio i izmjerio dubljinu svoga vrčića.

— Hm! reče senator, pogladiv si po običaju podbradak, vidite, dragi Ilija, kakova se čudesa sbivaju po svietu. Da mi je tko reko, kad ste prvi put sa Vidom bili na magistratu, da ćete s vremenom biti gradjanin, assessor, crkveni otac i stražmeštar naše garde, ja bih mu bio rekao, da je lude gljive pojeo, pa ipak sve se to sbilo, ali — ne biva to svaki dan, jer, — čast vama i vašoj mudroj glavi — nije svaki čovjek, Ilija i naš plemeniti varoš može se ponositi takovim gradjaninom. Eh dobro je to vince! Eh liepo vam je bog dao! Bome ste baš sretan čovjek. Vi imate liepu zidanu kuću, dva vinograda, imate oranica, pašnjaka, livada, liepu trgovinu, punu pivnicu vina, pun hambar žita, pun dimnjak butina, a pune kese zlata, imate snažnu mladu ženu, pak pitam ja vas, treba li više, ne imate li sve, što vam srdce željeti može!"

— Ne imam, poglaviti gospodine, odvrati Dalmatinac.

— Vidiš! uzmaknu senator stolicu, da ne ima svega! Tu u kući „abundantia abundantiarum", a on se još češe za uhom i veli, „Ne imam!" A kako se biesa zove taj zadnji klinac vašoj sreći, dragi Ilija?

— Diete, gospodine senatore! Ja imam hvala bogu jesti i piti, imam i povrh toga štošta. Al čovjek ne žive samo o kruhu, i srdcu treba hrane. Ljeta gospodnjega 1786. oženio sam Jagicu, a danas brojimo 1789. Meni je trideset i devet godina, a Jagi su dvadeset i tri. Ja sam zdrav, ona je zdrava, i opet nikakva blagoslova.

— Moj dragi Ilija, nasmjehnu se senator kiselo, iztrusiv vrčić, blagoslova velite? Pita se samo, je li to

sbilja božji ili možebit vražji blagoslov. Ja imam toga čitavo čislo, al kad vam zaigra ta blagoslovljena muzika, onda mi se mozag vrti kao ona željezna zastavica navrh varoške kuće.

— Svejedno, reče trgovac. Ja se mučim, ja se znojim, ja radim od zore do mraka, i ja siromah mornar, koj sam od kuće pošao na prostu štapu, evo sam danas bogat, ugledan čovjek. Duša me ćera, da radim pošteno dalje i radit ću do smrti. Nu kad onako izmučen u noći legnem na postelju, kad podvinuv ruke pod glavu buljim u mrak, onda kao da me iz tihe noći pita tajinstven glas: Ilija, reci mi, za koga radiš? Komu ćeš to ostaviti, Oh onda mi je težko, vrlo težko, pa mi se hoće plakat. Oh da imam diete, da mogu grliti, cjelivati svoju krv, sretan bih bio, presretan. Sve, što mi je bog dao, ostavio bih djetetu, i onu prostu batinu u mojoj sobi, s kojom sam došo u Zagreb i koju sam dao srebrom okovati, pa bih mu rekao: Uzmi, uzmi sve, uzmi i ovu batinu, koja je tvoga otca iz kolibe dalmatinske dovela u ovu liepu gradjansku kuću, poštena je, diete moje, u nju se poštapljuj idué putem života, i ti ćeš biti sretno i pošteno.“

— E pa kad vas je, dragi Ilija, tolika volja zibati, a vi čekajte još koj čas. Bog ne plaća svake subote, pa mogu doći još dvojci i trojci, i vi napokon ne ćete nasmagati batina za tu vašu litaniju. Koliko poznam vašu Jagicu, reko bih, da će se još naslušati te vragometne dječje muzike, a poznato vam je, da jedno drvo prije, drugo poslije ploda daje. Ja dakle primam ovaj vrč vina i velim: Da bog da rodila nam loza i kukuruza, trešnje i višnja, da bog da, zibala vriedna vaša drugarica do godine dvojke, a ja ću im biti krstni kum. U to ime pijmo!“

Vrčevi se kucnuše, prijatelji gucnuše, a na vratih pojavi se gospa Jagica, ogrnuta svilenim rubcem, noseć velik molitvenik.

— Oho! kukuriknu senator, pogladiv si podbradak, „lupus in fabula" iliti u ovom slučaju „lupa in fabula." Odkrojili smo vam blagoslov, gospodarice Jago! Gledajte, da vas se primi. Ja velim, ter velim, za godinu dana morate pjevati notu „Nini nini Nana!" Ahà! Razumjeli ste. Bene! Al sad moram kući, da se ne nahladim. Sutra moram voditi zagrebačku procesiju k majci božjoj bistričkoj, i tu treba, da ti je glava čista, kad podješ na put. Laku noć, laku noć! Dakle za godinu dana, rekoh! i senator odklipsa svojoj kući.

Za godinu dana zapisa župnik svetoga Marka u matiću ove rieči: „Ljeta gospodnjega 1790. dne 13. srpnja rodi se Marija, zakonska kći Ilije Radića, trgovca zagr. i njegove žene Jage i bude krštena dne 16. srpnja iste godine po Vinku Kovačiću, duhovnom pomoćniku ove crkve. Kumovi: poglaviti g. Janko pl. Ilijašić, senator sl i kr. grada na Grčkih goricah i gospoja mu Marija pl. Ilijašićka."

Ne ima sumnje, da se pri krštenju nije vode pilo, kum barem izjavi, da Ilijina pivnica ne ima dna, al uz sve veselje prišapnu senator razigranomu Iliji:

„Sram Vas bilo! Čemu opet ženske? I onako su pred 10 godina tri ženske krunu nosile. Napokon ne će više ni bit mužkoga plemena.

VII.

Na obronku brežuljka do svetoga Duha blizu Zagreba zelenio se bujan vinograd. Iza širokog lišća virilo je puno crveno i crno grožđje, a vrhom lišća igralo zlatno, jesensko sunce. Po zraku se gonili jatomice vrebci, cvrkućuć i kraduć po svom običaju. Navrh brežuljka širio se voćnjak, a usred njega dizala se liepa drvena kliet. Podalje od drvenjare razvijao je grane starac orah, pod kojim je na klupi sjedio čovjek omalen, odebeo. Prosjeda kosa bijaše mu sple-

tena u perčin, s desna i s lieva bio u kosu zataknut češalj od žute mjedi; tamne mu oči igrale ne obično izpod široka šešira od slame, pod koj si je čovjek sbog velike vrućine stavio bio nekoliko pera široka lišća. Čovjek je imao na sebi modar prsluk, modre hlače, a na noguh papuče. Polagno odbijao je dim iz svoje velike lule, a kadkad bi gucnuo iz vrča vina, koj je do njega u vjedru hladne vode stajao. Iz tamnog mu oka virilo je neko osobito blaženstvo. Vedar i veseo omjerio bi čas okom zelenilo bujnoga gorja, čas bi se zadubio pogled mu nizbrdice u vinograd, iz kojega se ozivala vesela, šaljiva pjesma. U jedan put planu mu oko življe. Iz zelenila skoči pred čovjeka djevojče od jedno šestnaest godina, pjesnik bi reko prava iz gorice vila, a običan čovjek bio bi ju okrstio vragolastom skočidjevojkom. Ružičasta haljina letila oko nje, kao leptirova krila, nožice u crnih izrezanih cipelicah jedva se ticale zelene trave. Bijaše lica puna, rumena ko breskva golica, oči joj igrahu poput kriesnice, i tamna kosa spletena u dvie plete, a propletena crvenom vrpcom skakutala je po ledjih nestašne mladice neprestano.

— Ej tato, tatice, moja sladka dušice! udari nestašnica u smieh, pljesnuv rukama, „jesam li te preplašila, te si se tako streso, kao da te je tko vodom polio? Ne boj se, naši smo, domaći smo. Čini mi se i tvoja lula se je preplašila, pa stara sirota utrnula. Da vidimo!“ i djevojče kleknu do čovjeka, pa zaviriv u lulu nastavi kroz smieh: „Jest, duše mi! Ha, ha ha! Jesam, jesam prava nevaljanka. Al tomu je lako pomoći. Ček, ček, moja starice!“ Djevojka uhvati ocjel, kremen i gubu, što no ležaše do starca na klupi, te stade junački kresati, zatim puhnuv dva tri puta na gubu, položi ju pomnjivo na lulu i prihvati: „Tako! Sada mi gori opet veselo!“ Starac bješe medjutim svoju krupnu ruku stavio na glavu mladice i odbiv dim iz lule, reći će joj suzna oka kroz smieh:

— Marice, Marice, mala gušterice! Ti se viješ, vereš i motaš, a kamo te namjera namjeri, pun te je sviet, i tebe i tvojih vragolija.

— Muč, tatice, muč! nastavi djevojka, staviv ruku starcu na usta, pusti me nek se nasbijam šale, nek se naćurličem pjesme, dok je kada, dok mi srdce igra, kao rosa o jutrnjem povjetarcu. Pa de!“ dignu djevojka vrč iz vjedrice, de napij se na taj strah! Od mene biti će ti sladko!

Starac potapta djevojku po ledjih i gucnu silno iz vrča.

— Da ti kažem, brbljala mladica dalje, da vidiš, kako nam vino liepo stoji. Vjeruj, za petdeset viedara više od lani. Ne znam, ne znam, nije li se moj dragi tatica prevario u računu, hoćemo li imat dosta posudja. Al će biti branja, al će biti veselja, to mi je, vjeruj, više neg moj god. Ja sam već nasnubila čitavu hajku djevojaka, a i ti ćeš koga toga gospodina — al jedno te molim, i preliepo molim. Jel, da ćeš mi po volji učiniti. Reci da hoćeš!

— E pa šta? Govori Marice moja!

— Molim te, ne zovi onu suhonjavu maškaru, varoškog apatekara!

— Pa zašto da njega ne zovem? Dolazi u kuću; čestita na mlado ljeto i god — — —

— Znam, znam i šalje pomade i parade i sladkiša i drugog vražjeg drobiša, pa se uz to sladko i presladko smije, ali — —

— Nu šta ali — —

— Znaš, kad smo ovako na samu, govorit ću ti od srdca. Mamica preda mnom hvali toga doktora vizikatoriuša, kao da je sam božji svetac. Nu ja u njem ne vidim nikakve svetosti, već dugo, glupo lice, našušurenu baroku, šiljast nos i, da oprostiš, velike uši. Sve hoće, da mi ljubi ruke, sve mi govori „frajla i frajla“

i kojekakve budalaštine, kojih ni ne razumiem, a pri tom prevrće očima, kao da je polić rebarbare izpio, pa ja udri u smieh. Kad smo ono zadnji put o „Velikoj gospi“ bili na proštenju u Remetah, kupio je cieli tovar licitara, pa ga stavi pred mene, i izceriv zube kao majmun, reče: „Nà, nà, uzmite frajlice!“ a ja ću mu na to: „Hvala, gospodaru apatekaru, ja toga sladkiša ne jedem; mogla bih si pokvariti želudac, pa bih morala piti vaše medicine, koje su mi odurne, kao otrov. Ja u obće mrzim, što je sladko, već mi se mili, što je papreno, a vi paprike u svojoj apateki neprodajete.“ To mu rekoh, al on opet „Ali frajlice!“ Nu ja mu odrezah: „Ja frajlica niesam, ja se zovem Marija Radićeva, vaša prepokorna službenica, gospodaru apatekaru.“ Mama se je strašno mrgodila na me, a kad smo išli kući, podjoh šumom napried, da si naberem kiticu. Nu nesretni apatekar priliepi mi se uz pete, pa govori ovako, govori onako, čega ja razumila niesam, pa napokon, pomislite, dragi tatice! stid me je i reći — hćede me poljubiti; nu ja — ne znam, je l' pravo bilo, al srdce mi nije dalo drugče — ja ga lako, lagacko lupih preko nosa, te rekoh, da mi toga sladkiša najmanje treba.“

— Pravo si učinila, posve pravo! razžesti se starac, staviv lulu na klup, daj da te poljubim i poljubi djevojku u čelo i zatim će dalje: kakve su to lakrdije. A, à! misli li to mazalo — nek se pokaže u mojoj kući, nek se pokaže!

— Al ne misli mamica, tako nastavi djevojka. Kad ono kući dodjosmo, izgrdi me, ko da sam najgori stvor na ovom svietu. Reče mi, da sam prosta, glupa, nevaljana; da ne znam za fine gospodske običaje, i da se vidi, čija sam krv. Meni je bilo, da mi srdce pukne, jer nikakva grieha oćutila niesam, van da sam apatekaru istinu u brk rekla — —

— I pravo si učinila, i uviek čini tako! reče starac.

— A kad joj rekoh, nastavi kroz plač djevojka, da me je apatekar poljubiti htio, i da je to nepošteno, odgovori ona, da sam luda, i da bi bogu hvaliti morala, da dobijem toli vriedna muža, i neka joj više ne dodjem pred oči. Od onog dana, kao da me majka mrzi. Kad smo na samu, kad tebe ne ima, grdi me, ruga mi se, zadirkuje u me i nijedne dobre rieči od nje dobila niesam. Ja se spregoh, kako sam znala i često sam plakala u svojoj postelji — dà, moja majka me je tukla, otče, tukla. Šutila sam, jer je moja majka, ne rekoh ti rieči. Al čuj, što se je nedavno sbilo. Ti si bio u toplicah Stubičkih, a u nedjelju bude k nam pozvan na obied apatekar i fiškal Jelušic. Dok je majka u crkvi bila, ja u pivnici, razgovarala se ta dva gospodina, čekajući objed u našoj jedaćoj sobi, latinski. Tomo, naš šegrt, bijaše slučajno u kuhinji, a ono okno, kojim se jelo u sobu daje, otvoreno. Tomo bijaše djak, pak ga poslije oćeraše, al razumie latinski. On ti je čuo, što su razgovarali i sve mi je reko.

— A što?

— Stali su gatati, koliko da imaš imetka. Rekoše, da imaš mnogo. Razgovarali se, koliko da imaš godina i hoćeš li skoro umrieti? Apatekar reče, da mene pošto po to za ženu dobiti mora, jer ako sam i glupa i prosta, kao što mi svi, to je novac ipak liep, a za ženu se ne pita. Još reče, da će mu majka pri tom biti na pomoći. Odvjetnik se nasmija na to od srdca, i reče: „Drž se samo stare, dobit ćeš i mladu, a onog dotepenca dalmatinskog odniet će vrag!“ Otče, kad sam to čula, onda kao da si mi nož zarinuo u srdce. Niesam imala kad, da ti to reknem, niesam ti hćela ništa reći, al noćas mi se snilo, da je došao po mene apatekar, da se vražki na me nasmijao i svojimi me nokti grabio, pa se preplaših ljuto i evo ti izkalih svoje srdce, jer

izim tebe — nikoga, nikoga ne imam, jer bih se radje vidila u grobu, nego da budem ženom takove hulje! Plačuć spusti djevojka glavu na starčeva koljena, a drkćuć, plačuć, spusti otac ruke na glavu mile svoje jedinice.

— Jedinice! reče sad znam, da ni ja izim tebe nikoga ne imam. Ne boj se! Obranit ću te ja. Nepitaj za srebro, za zlato, al čuvaj poštenje. Znaš li onaj srebrom okovani štap nad mojom posteljom? Na njem sam prošao siromah mnogo svieta i ostao sam pošten, pošten i onda, kad od seljaka postadoh bogataš. Tebi ga ostavljam, tu svetu uspomenu otca, budi i ti poštena do smrti, drago diete! I starac dignu glavu djevojke i poljubi ju u čelo živo, žarko, kao da je svu svoju dušu, sve svoje srdce htio utisnuti na čelo mile jedinice. Oboje krenuše kući. Tu nadjoše gospodaricu Jagu za poslom. Ilija ne reče ništa, već sašav u svoju sobicu za dućanom, sjede pisat i pisao je dugo, dugo u noći, i drugog jutra ponese veliko zapečaćeno pismo na varošku kuću.

Po objedu istog dana ne sidje po svom običaju u dućan, već ostade sjedeć za stolom, te je mirno pušio lulu. Na jednom će kćeri:

— Marice, ajde, ajde diete! u pohode kumi! Toliko te je puti zvala; već odavna niesi kod nje bila.

Djevojka poljubi otca i majku u ruku, a starac nju u čelo. Marica ode. I gospodarica htede u kuhinju po poslu, al joj gospodar Ilija reče mirno:

— Ostaj, ženo! Imam ti dvie, tri reči.

U zadnje je vrieme Ilija sa Jagom malo govorio, pa se ona njegovu pozivu začudi.

— Što zapoviedaš, Ilija! odgovori žena.

— Bit će tomu dvadeset godina, da se uzesmo, je l'?

— Ta valjda znaš.

— A prije šestnaest godina, dade nam bog kćer jedinicu.

— To valjda i ja znam.

— Bog nam je dao sreće i blagoslova.

Jaga ne odgovori ništa.

— Je si li se možda ikad pokajala, da si pošla za onu prostačku krv iz Dalmacije, za ovoga dotepenca?

— Tko ti to reče? uzplaši se žena.

— Ako jesi, žao mi je, al mi imamo kćer, pa je l vriedno, da bude sretna — — bar ona?

— Kako me to pitaš?

— Jer moram, nevaljala ženo, jer u mene srdca ima, a u tebe ne ima; jer tajiš svoju krv, jer želiš svoje diete prodati — —

— Komu?

— Poznaješ li apatekara?

— Pa što bi bilo?

— Za koju cienu? Za koju cienu, zlotvornice? Govori, govori! S mojom glavom se kockate, moje godine brojite, na moje žuljeve vrebate, a ono jedino srdce, što za mene kuca, i to hoćete, da pogazite.

— Tvoje žuljeve?

— Dà, po boga, moje. Od male kesice bude velika, puna vreća. Tko ju privriedi? Ja, ja prosjak, ja skitalac. Al ne boj se. Kad umrem, ne ćeš gladovat. Polovica blaga je tvoja, al srdca ti ne ostavih ni mrve. Svoje srdce ostavljam svojoj kćeri, i velim, tako mi ove desne ruke, koja nije nikad krivo prisegla, koja je vazda pošteno radila, sdrobit ću te kao crva, ako mi dirneš u diete, ako migom ili trenom uzradiš proti mojoj volji, ako budeš dalje snovala prodati diete za — — — Oprosti bože!

— Misliš li, da te se bojim, odvrati žena, prije dá! Sad se više ne bojim? Sreća? Kakva? Hvala ti. Mislila sam jedan čas. Prevarih se. Luda sam bila, ja gradjanska kći. Znaš li, da stanuješ pod mojim krovom, koj sam već imala, kad si se ti skitao po svietu, dok

te nije luda sreća doniela na pune kese, na pune vreće? Dà, vidi ti se, kakva si krv!

Ilija skoči na noge. Tamnim rumenilom osu mu se lice. Oči da će izkočit. Razširi ruke. Stisnu šake na sliepe oči i sruši se poledjice. Ubila ga kap.

VIII.

Ilijina smrt uzdrma čitav grad. Doktori posvjedočiše doduše, da ga je ubila kap, nu premda su stari Zagrebčani mnogo više cienili liečničko umiće, nego njihovi praunuci, to su s druge strane već za onda vrlo sumnjičavi ljudi bili, te si prišapćivali: „Bog zna kakova je to kap. Nije li možda — i tako dalje, i bog oprosti svakomu griehe“. Stari brijač Imbro, al „srdca svejednako mlada“, kako je sam govorio, stari brijač badava je Zagrebčanom dokazivao, da je sbilja kap: „congestio sangvinis repentina“, i da nije izmamiti mogao ni kapljice krvi iz Ilijinog tiela, nu Zagrebčani niesu vjerovali njegovoj učenoj latinštini, već svejednako opetovali: „Bog zna, kakova je to kap!“ I nije se bilo čuditi toj sumnji. Bože moj! Danas zdrav i sutra mrtav. Za razlog Ilijinoj smrti nije u gradu nitko znao, ni biedna jedinica Mara — do li gospe Jage, koja je doduše silne suze prolievala, al inače šutila. Nu kad je minula osmica po smrti Ilijinoj, kad su varoška gospoda otvorila oporuku, prevrnu se Jaga, da je niesi prepoznati mogao. Plahe one bojazni nesta, nesta veza, koj ju je privezao bio uz jedincata čovjeka. Ćutila se je slobodnom, znala je, da je imućna, a bogatoj ženi praštaju ljudi puzavci svaki grieh. Prazne duše, ni premlada ni prestara podade se Jaga posve svojoj krvi, i roneći suze nad grobom muža si, veselila se je u potaji, da se je riešila tereta, veselila se tim više, jer se bila oprostila jarma u čas, kad je pošteni muž uhodio bio stope njezinu griehu. Nu uz tu radost napunjivala

je njezino srdce i mržnja, ljuta, neodoljiva mržnja na vlastitu krv — na kćerku jedinicu. Dà toli živo kipila je u njezinoj duši ta crna strast, da je povrativ se jedva od muževa sprovoda kroz jedak posmjeh prišapnula Mari:

— Nu, nesrećo, komu ćeš me sada tužiti? Ha, sad sam ja gospodarica. Platit ću ja zato. Ti — ti si ubila otca si, tvoj zlosretni jezik ga je smako. Ti niesi hćela apatekara, sad ga ne ćeš ni dobiti, bit ćeš i s manjim zadovoljna!"

— Majko, ‚ako boga znate" — zarida djevojka kleknuv na koljena, „ne govovite tako. Grdite me, psujte me, ubijte, al mi ne recite, da sam ubila otca, svoga dragoga, miloga, jedinoga otca! Oh" nastavi, zakloniv si rukama lice, „ta morala bih biti grešnica gora od samoga djavla, morala bih biti gora, nego biesna zvier, da sam to učinila. Oh! Oh!" jecaše djevojka, vukuć se na koljenih do otčeve postelje i spustiv na nju glavu „Otče, mili, sladki roditelju moj! Čuješ li, Marica, tvoja Marica da te je ubila — tebe! Oh, reci joj iz groba rieč, reci, zaklinjem te rajem, u kojem prebivaš, da ja tvojoj smrti kriva niesam!"

— Šuti, lažna svetice, zaviknu gospa Jaga, tvoje su suze kamenovi, koji padaju u otčev grob. Mene ti ne ćeš zavarati, pa ti velim, skupo će te stajati ta tvoja tužba. Znaj, da sam ti mati, da će ti moja volja biti zakonom."

Djevojka, blieda, zaplakana dignu se, i pritisnuv ruku na srdce, reče ozbiljno:

— Zakonom svetim biti će mi rieči, što mi ih pokojni otac reče, dan prije svoje smrti. Njih ću se držat. Ti me mrziš, znam —

— Mrzim! škrinu gospa Jaga.

— Dobro. Ja ti zla vratiti ne ću, jer si mi majka, al kunem se živim bogom, kunem se grobom otca svoga, da me nitko na zlo naputiti ne će.

— Idi mi izpred očiju, nevaljana curo! zakriešti

Jaga i dignu na djevojku kladivo. Marica se ne maknu. Velike oči upiruć u majku, stajaše niema. Gospa Jaga baci kladivo i ode biesna iz sobe.

Za gospodara Iliju bude čitano mnogo svetih misa, više dapače, nego je u oporuci zapisao bio. Ljubezne susjede imale su dakle dosta prilike kovati gospu Jagu u zviezde, kako nije bilo žene, koja je svoga muža toliko ljubila, i da se sada vidi, kakva je to dobra krsćanska duša, kojoj para ne ima. Šteta samo, da se zla kći nije vrgla u dobru mater, i da sirota Jaga sigurno od nje nikakove dike doživiti ne će.

Nu dodje snieg, dodjoše poklade i vesele tancuške. Sirota Jaga bila se je u toliko utješila, da se je i ona mogla naužiti poslije težke žalosti mrvice veselja i kretati u kolu kao za mladih dana. Nitko nije toga pisao udovici u grieh, ta bijaše još dosta snažna, pa je imala novaca. Siromasi ljudi, govorahu susjede, ne imaju čime platiti molitvu, pa moraju sami moliti za svoje griehe, nu bogataši plaćaju molitvu, pa im ne treba vlastitoga kajanja. Gradski apatekar čovjek liječničkim poslovom vrlo vješt, tješio je udovicu kao dobru dušicu. On joj je dokazivao, kako bi ju samovanje i neveselje ubiti moglo, i da je najbolji liek od toga, malo se proveselit u svietu, da čovjek svoju žalost zaboravi.

Za ono doba slovile su osobito „tancuške“ u nekoj krčmi laške ulice. Ondje sastajahu se gradjani, gradjanke i njihove kćeri, da se uz glasne žice u kolu provesele. Nu amo se svraćalo i dosta finije gospode; dolazilo je mladih grofića, častnika i jurata. Ne pazeći razlike medju svojim visokim gospodstvom i prostim čižmarskim cimerom kretaše se taj cviet zagrebačkoga gospodstva uz veselu svirku i krupnu šalu bez francezke etikete. Mnogi poštenjak zazirao je od te bučne zabave, dapače u cehovskih skupštinah bilo je govora, neka se majstorice toga klone, jer da nije dobro zaje-

dno sa velikom gospodom trešnje jesti, i da bi s toga po koj pošteni cimer blatan ostati mogao. Nu sviet je sviet, te se smije starini i njezinim mušicam, a pred svima smijala se glasovita udovica Jaga, koju je gospodska mladež jatomice obljetavala. Liek propisan po gradskom apatekaru, bijaše u istinu vrlo koristan, jer kad se Jaga razžarena bez daha vrtila uz mlada plemića ili častnika, ne bijaše više traga žalosti za pokojnim mužem.

Apotekar medjutim opazi, da bi i suvišna zabava Jagi — a i možda njemu — škoditi mogla, i da bude svemu kraj, dodje jedne nedjelje u jutro k udovici. Jaga sjedjaše u svojoj sobi šivajuć ružičastu haljinu.

— Hvaljen Isus, Jagice! pozdravi ju došljak.

— Na vieke prijatelju! odzdravi udovica ni nedignuv glave.

— Kako vaše zdravlje?

— Dobro, hvala bogu!

— Došo sam po važnu poslu.

— Po važnu poslu. Da čujemo!

— Vi valjda znate, kolik sam vam prijatelj.

Udovica dignu oči i pogledav apatekara nasmija se od srdca:

— Kakva će to prodika biti?

— Marim ja za prodiku, ja marim za vas. Prije pol druge godine umro vam je muž.

— To sam već i zaboravila. Dalje!

— A tko je kriv, da ste to zaboravili?

— Moja sloboda.

— A tko vam je osladio slobodu? Ja — ja, i nitko drugi. Ja sam vas tješio, zabavljao, vodio medj sviet, i ljudi koješta brbljaju —

— Marim ja zato. Dalje.

— Bilo bi vrieme, da si nadjete bolju sreću?

— Bolju? A kako je toj sreći ime?

— Dajte mi svoju ruku, budite mojom ženom.

Udovica baciv haljinu ustade i odreza:

— Ne ću.

— Ne—e—e—ćete? Vi — vi mene?

— Ne ću, velim vam i opet. Vi mene, gospodaru, ljubite? Tako rekoste još za života Radićeva. Dobro. Vi znate, da se tomu protivila niesam. Ja sam vaša draga bila. Šta hoćete više? Čemu ženitba, šta gospodaru? O vi mislite, da sam luda ženska. Ne razumiem se doduše u vaše mudrije, al mi moja luda pamet opet pita, zašto me hoćete poslije svega toga ženiti?

— Da vas počastim svojim imenom.

— A ja vas svojom kesom? Je l' tako? Vi hoćete ženiti moje novce. Ne ću.

— Ali gospodarice Jagice?

— Ali ne gubite vremena. Od te muke ne će bit bljeba. Ja sam slobodna i hoću ostat slobodna. Sita sam toga bremena.

— Vi sbilja tako zlo mislite o meni, koj sam —

— Ne govorite o lanjskom sniegu, dragi prijatelju. Nu znate li šta. Znam, da tražite novaca. Čujte me! I meni treba novaca. Muž mi je ostavio polovicu imetka, a polovicu mojoj nesretnoj kćeri. Vodite si kćer, pa mi ostavite polovicu od njezine polovice. Ostat će vam dosta i preko dosta. Budite pametni. Recite. Hoćete li?

Apatekar šutio je časak, spustiv glavu. Napokon predomisliv se prihvati:

— Polovicu od polovice, velite? Koliko to čini?

— Polovica t. j. njezin dio vriedi 30.000 forinti, polovica dakle od polovice 15.000 for. i k tomu moj blagoslov. No je l' pravo?

— Hm! To je mnogo!

— Al bolje, nego ništa, dragi moj!

— Nu hoće li Marica hćeti? Vi znate, da me odbija.

— Pomoć ću ja.

— Al tvrde je glave. Opirat će se.

— Gdje vam je vaša hvaljena pamet?

— Tu pamet ne pomaže.

— Pa kakov ste vi čovjek?

— E! Al sviet!

— Sviet klanja se kesi. Pamtite bolje nešta, nego ništa, pa mene za ženu dobiti ne ćete. Dakle?

— Kad ste toli nemilosrdni — —

— Hoćete li, ili ne ćete? Ima i drugih!

— Pa hoću.

— Ruku amo!

— Evo je!

— Dobro. Od mene Marica i 15.000 tisuća for. za daljnje se sami brinite. Pismo, da se odričete polovice, podpisat ćete prije nego li vas prvi put ozovu.

— Bene! zamrmlja apatekar.

— A mi ostajemo zato ipak prijatelji! Jel?

— Dakako.

Apatekar ostavi nešta zlovoljan Jaginu kuću, te podje ravno svomu prijatelju fiškalu, s kojim je dugo razgovarao.

Pol druga godina bila je prošla od Radićeve smrti.

Marica je svejednako nosila crne haljine. Slika pokojnog joj otca stajaše vazda živa pred njezinom dušom, zadnje rieči njegove ozivale se neprestano u njezinu srdcu. Živarila je u komori pod krovom, šivajuć i pletuć, moleć i plačuć. Bijaše van reda blieda, a sto puti za dana provrvile bi joj suze na oči. Izlazila nije van u crkvu, i svakog mjeseca jedan put pohodila bi otčev grob. Za to, što biva na prvom podu, nije marila ni malo. Majka ju i pusti na miru; bijaše joj dapače drago, da joj to bliedo lice, te suzne oči, te crne haljine ne mute veselog živovanja. Od onog razgovora sa apatekarom činilo se dapače, da je gospa Jagica prijaznija prema svojoj kćeri. S prvine čudila se djevojka tomu, poslije

si reče: Hvala bogu, majčino srdce se je umekšalo, krv ipak nije voda. Kad je pako osvanula druga godišnjica otčeve smrti, sidje djevojka u majčinu sobu i reče kroz plač:

— Eto majko! Uminuše dvie godine, odkako mi otac preminu. Čini mi se, da moje ime posve iz svoga srdca izbrisala niesi, da mi ne ćeš zla. Oprosti mi, na koljenih te molim, oprosti mi, što sam ti sagriešila. Budi mi majkom. Ta ja ne imam na svietu nikoga — baš nikoga.

— Drago mi je, odvrati Jagica, te si se dozvala pameti. Ako mi je i srdce prekipilo, niesam zaboravila, da sam ti majkom. Nu sada slušaj me! Bog nam je oteo veliko blago tebi otca, méni muža. Ti plaćeš za njim, a i ja u duši. Nu nije zdravo i pametno suzami i tugom trapiti mlado tielo. Duga težka žalost je gotova smrt. Ti imaš o čem živiti, možeš i sretna biti, pa si već zrela djevojka. Opameti. Bilo bi vrieme za udaju — —"

— Ja ne mislim o tom majko!

— Predomisli si kćeri!" Ali kći krenu glavom i suze joj dodjoše na oči.

Drugog dana po podne sjedjaše Marica u svojoj komori. Sve u kući tiho. Bijaše joj nekako lakše, ta pomirila se sa svojom majkom. Živom molitvom hvalila je bogu na toj sreći. U to zakuca netko na vratih. Uzplašiv se viknu djevojka:

— Tko je?

Vrata se otvoriše, a na vratih stajaše gr. apatekar.

IX.

Marica protrnu. Stojeć do svoga stolčića stiskivaše djevojka desnicom vezivo, držeć ljevicom naslon stolici. Tielo bijaše joj nešto pognuto napried, usta pootvorena, a iz toga bliedog lica, komu su mišice časomice drktnule,

iz tih žarkih al ukočenih očiju razabirao si neobičan strah. Nasuprot bijaše apatekar kao prikovan na pragu, držeć svejednako kvaku otvorenih vrata. U prvi mah sinuše mu oči čudnim plamenom, u jedan tren obidje pogledom cielu sobicu, kao divlja zvier, kad promatra mjesto gdje mu plien stoji; najzad zape mu oko na samoj djevojci, nu kako se skobi s njezinim okom, iz kojeg je virila i strava i očajana odvažnost, poniknu nikom. Nekoliko časaka šutili oboje, a u sobi bijaše tiho da si jedva čuo dah. Apatekar osovi glavu i stisnuv usne koraknu u sobu i zatvori vrata. Djevojka se trznu i primaknu se kutu medju posteljom i prozorom.

— Šta tražite? zapita djevojka jedva dišuć. Apatekar pošav korak dalje, i stade složiv ruke straga promatrati čudno Maricu.

— Šta tražite? viknu Marica jače.

— Marice! prihvati apatekar kroz hinjen posmjeh, „dodjoh, da s vami od srdca na samu govorim. Ne će nam nitko smetati. Sami smo u kući.

— Na samu? Od srdca? Ne razumiem vas, nit bih znala, što biste mi reći imali.

— Oj mnogo, premnogo, dušice moja!

— Okanite se tih sladkih rieči. Kako ste smjeli doći u to doba u sobu moju, u stan jedne djevojke. Izidjite!

— Morao sam. Imam vam važnu tajnu dokazat.

— Ne primam nikakve tajne; ja ne govorim s mužkarcem neg pred majkom, meni ne treba saznat vaših tajna.

— Moraš, odvrati drzovito apatekar, lupiv nogom u pod.

— Izidjite, velim vam! planu djevojku, a u očih munu čudna vatra, dozvat ću majku u pomoć.

— Majku? Ha! ha! ha! Majka me ne će karati, dapače — — — —

— Dapače — — —? prepa se djevojka skupiv obrve, stisnu zube; što tražite? Jeste li čuli? Što tražite?

— Što? Luda li si, nasmija se apatekar, tebe tražim.

— Me—e—ne?

— Dà, tebe, tebe! Ne ima fajde! Ne luduj! Dok ti je otac živ bio, odbijala si me rugom i sramotom, gazila si moje srdce. Tvoj otac bio je sliep, pa je činio sve svojoj razmaženoj jedinici po volji. Sad ćeš badava dozivat u pomoć otca. Ne ima ga više. Sad ti je majka gospodaricom, a majka pristaje uz mene. Opameti se, ne prieči se, mala ludo. Budi liepo gospojom apotekaricom; ti moraš — čuješ li? moraš!

— Šutite, bezobrazniče, šutite! viknu djevojka ljutito, lupiv nogom u pod. Dà, odbijala sam vas rugom i sramotom, i sad vas odbijam, i sad vas prezirem, ko što sam vas prezirala i prije. O svom srdcu mi govorite? A gdje je u vas srdce, gdje poštenje? — Kesa je vaše srdce, u moje novce zaljubiste se. To je, podli čovječe. Ne stavite sveto ime moga otca na svoja blatna usta, jer niste vriedan spomenuti ga. Da ga dozvati ne ću, velite, da ga ne ima više. Čuješ li sladki otče! kako se s tobom rugaju, vidiš li, kako oko tvoje jadne jedinice pletu djavolsku mrežu? Mrtav da je? — Nije. Tu u mojem, djevičanskom srdcu živi moj mili ćako, njegova me uspomena hrabri i bodri. Jà ne ću vašeg šupljeg gospodstva, ja ne ću vaše proklete sreće. Prije bih legla u grob.

— Ne ćeš u grob. Ti moraš moja bit.

— Moram? — Da vidimo! osovi se djevojka ponosito, a lica joj gorahu rumenilom živoga gnjeva, oko joj plamćaše jarom i priezirom.

— Moraš? udari apatekar u grohotan smieh, ne praćkaj se toliko, luda ribice! I sagnuv glavu i stisnuv ruke, zaleti se zvierski čovjek na djevojku. Al munjimice dosegnu mlada srebrom okovani štap, što no je

visio nad njezinom posteljom, i kako apatekar dosrnu na dohvat, zamahnu Mara, da su stakla prozora za njom išla na komade; što je mlada ruka dala, lupi apatekara, da mu je krv niz lica potekla. Bješnjak zajauknu i uzmaknuv dva, tri koraka, pokri si rukama ružno, uvehlo lice, što ga je krv još većma nagrdila bila. Djevojka drhtaše na prizor krvi, al apatekar razabrav se od nenadane striele, izvadi iz džepa maramu, obrisa si krvavo lice. Lice bijaše mu žuto, poput dunje, usne drhtahu, a iz očih sievaše mu zlokoban bies. Nasmijav se porugljivo, reče:

— Tako li? No čekaj!

Lice mu probliedi kao krpa, oči uzplamćeše kao živa vatra. Škrinuv žubî, dignuv šake, skoči u vis poput divljeg mačka. Zaleti se prema djevojci, koja očajano vrisnu:

— U pomoć! Otče! U pomoć! visoko dignuv otčevu batinu. Već bje biesnik uhvatio za ruku djevojku, ne mareći za ljute udarce, al kao grom razvali sjekira vrata, snažna šaka uhvati apatekara za šiju i tresnu bjesnikom o pod, da je ostao bez sviesti.

— Ništarijo jedna! Čekaj, dat ću ti ja, provalit kao razbojnik u poštenu kuću! srdio se Tomo, stojeć razkrećenih nogu i zasukanih rukava kraj smrvljenog apatekara. Sreća vaša, djevojko Marice, te sam načuhnuo, kako se ovaj tvorac, ovo mazalo šulja u kuću. U kući ne ima nikoga do li mene u dućanu. Znao sam, da nieste bili izišli, znam i to, da vam taj kmezavac nije po ćudi. Na jedanput zaškrinuše kućna vrata. Tko je to pomislih si i zirnuh ko miš iz prikrajka. Šta vidim? Apatekara. Šulja se, ogledava se, ko da ide krast. E, mislih, to nisu čisti poslovi. Da vidimo. Zatvorim dućanu vrata, skinem cipele, pa se vuci i vuci za mazalom. Čuo sam, kako je zaključao vaša vrata za sobom. U jedan hip sgrabim sjekiru, koja je blizu ležala. Pri-



sluškivao sam, čuo sam svaku rieč. Mal da si od ljutine niesam pregrizo jezik. Pa to ide onako po gradu kao puran, to se širi svojim gospodstvom po plemenitom varošu! Krste bože! Ovakova hulja, kojoj je duša toli blatna, da je ne bi hotio ni djavo za svoju podstavuimati, ovako gadno i smradno mazalo, koje vari otrovne miškulancije, smie dirnuti u poštenu gradjansku kćer! Trista mu! Kad sam čuo, kako je to pobjesnilo i da je došlo do živa. tres ja sjekirom u vrata, pa sam ga onako majucno popipao za vrat, da mu večera doista ne će sladka biti. Na zdravlje mu bilo!

U Marici igrahu svi živci, bijaše blieda i niema, drktaše kao šiba na vodi. Dozivajuć si sve u pamet, razabirala tek sada, kakva se je to vražja mreža splela bila oko nje. Drkćućim glasom odvrati Tomi:

— Hvala ti Tomo, od srdca ti hvala! Ti si poštena duša, do groba ti toga zaboraviti ne ću.

— E pustite, djevojko Marice, na to će veselo Tomo, čemu hvala? Ta to je dužnost svake poštene duše a vjerujte, ne ima za mene veće radosti, neg kad se takova lopova do sita namlatiti mogu. Juh! ala mi igraju prsti, kao da mravi po njih gmižu, a šake mi padaju na griešna ledja, kao tuča na klas. Nu valja tu hulju uklonit. Ej, ej mazalo! viknu Tomo apatekaru u uho, gurnuv ga rukom.

Omamljeni jadnik trznuv se, zajeca dva tri puta muklo, zatim otvori oči i pogleda Tomu.

— E domine Rebarbariću, reče Tomo oštro, jeste li se malo raztrieznili. Nije ništa. Congestio sanguinis repentina, reko bi barbir Imbrica. Imao sam djevici Marici nešta važna prišaptnut, pa ste mi bili na putu i moja se šaka zabludila na vaša ledja onako iznenada. A sada poberite svoje traljave kosti, vi smrdljivi mastiloviću, vi bezobrazni nitkoviću, vi prefrigana griešna dušo, koj nieste vriedni, da gazite božju zemlju. Tako

li se ulazi u poštenu kuću, zato li se dolazi pod pošten krov? Čistite mjesto, velim vam, i ako ste mi se još jednom pokazali na pragu ove kuće, ako ste jednim okom samo zirnuli na ovu poštenu djevicu, smrvit ću vam te lopovske kosti, i sgnječit ću vas na kašu. Na noge, otale lopove!

Apatekar je drktao od bjesnoće. Dozvav se opet pameti i skupiv iznemogle sile, sunu poput zmije u vis, ter zaviknu:

— Ti mene tako izmete ljudski! i baci se kao zvier na Tomu. Al mladić, kako je bio okretan, ukloni se na stran, i ćušiv apatekara dva tri puta, uhvati ga za vrat i držeć ga čvrsto, turnu ga iz sobice niz stube, iz kućnih vrata i podieliv mu šakom zadnju poputnicu u ledja nasmija se od srdca.

— Bonam noctem precor, domine carissime! Ako želite drugi put: Repetatur dosis! Ja sam vazda na vašu službu!

Zaključav zatim kućna vrata, podje Tomo u dućan, zapali svjetiljku, te je mirne duše prodavao cukor i kavu. Marica pako, kleknuv kraj svoje postelje zavapi iz dubine srdca svoga:

— Otče mili, otče dragi! Spašena sam, spašena, hvala i slava bogu! Okusila je hulja ono oružje, što si namro mojemu poštenju. Kunem ti se grobom tvojim, ostat ću poštena, poštena do vieka. Oh po čem sam zaslužila, te mi srdce toli ljuto vriedjaju? Zašto mi grade toli djavolske zamke? Sve, sve me je ostavilo. Zar ne imam nikoga? Majku? Majku, jao, kakovu majku! —

I plačuć spusti sirotica glavu na postelju.

X.

Dobri Zagrebčani bijahu od vajkada radoznali i blebetavi ljudi, a radoznaliji i blebetaviji dakako u ono doba, gdje su stajali, reć bi, van kola poviesti svjetske,

gdje su ne imajući novina znali po mjesec dana posve osbiljski govoriti ob onih veleважnih sgodjajih, koji bi časomice smutili patriarkalni mir plemenitoga varoša. A svakako je bilo vrlo važno, da si je n. pr. gospodin ban kupio nova konja, da su župniku neznani zlikovci ukrali dva purana ili da je ovaj ili onaj gospodin gradski coram publico pokazao bio orijašku bukovačku perjanicu. Svatko si može po tom lako pomisliti, koliko im se radoznala duša razigrala bila, kad opaziše, da je pol lica gradskoga apatekara — toli važne osobe — bilo zaliepljeno diakulumom. Ljudi, dobri znanci sinu Higieje, dokazivali su posve jasno, da je povod tomu silna nahlada, i mnogi pošteni gradjanin povjerova tomu dokazivanju, nu kako himba ljudska sve na zlo navraća, našlo se mnogo osoba, ljudi bez vjere, koji se drznuše veoma dvojiti o istini te nahlade, tvrdeć da se za tim diakulumom druga tajna skriva, jer da znadu, da se tim liekom lieči razbijen nos, nipošto pako nahlada Nu koliko se gatalo o tom po svem gradu, pravoga uzroka nije nitko saznati mogao.

Baš je nekoliko gradjana, stojećih na Harmici, uzelo rešetat apatekara, kad je vriedni fiškal Jelušić, izišo iz Duge ulice i udario prema kući pokojnoga Radića. Bijaše odjeven svečano, imao je dapače bielu košulju i pomno izkefan klobuk, da premda je bio radnji dan, bio je ovaj put obuo svjetle čizme, koje je samo nedjeljom ili svetkom nositi običavao. Jelušić je morao znat za apatekarovu tajnu, ta on mu bijaše najbolji prijatelj, desna ruka dapače. Dà, al Jelušić bijaše šutljiv kao mrav, čovjek koj je samo za skupe novce govorio, za skuplje pisao. Sad udje u Radićevu kuću. Pa po što, pa zašto? pitahu se gradjani. Ej bog zna, kakvi se tu konci predu!

Jelušić zaviri u dućan, gdje je Tomo sapun rezao.

— Gospodarica kod kuće? zapita suhoparno fiškal.

— Jest, spectabilis! Gori je, odvrati Tomo. Da ju zovnem?

— Ne treba. Idem sam, nastavi fiškal i zadje u kućna vrata. Za jedan časak stajaše pred udovicom, koja se ponešto začudi. Staviv klobuk i batinu na stol, sjednu, te stade spustiv glavu gladit rukom svoje lievo koljeno. Iznenada dignu glavu i mahnuv rukom progovori:

— M dà! Gospodarice Jago! Vam treba novaca.

— Tko vam to reče, zapita ga u čudu trgovkinja.

— Treba novac! Ja navodim samo taj factum. Recite sami?

— Tko vam to reče?

— Vaš prijatelj apatekar.

— Zar sam ga zamolila, da mi uzajmi.

— Ah šta uzajmiti! Zamolili? Jeste i nieste.

— Ne razumiem vas.

— Reći ću vam. Po oporuci vašega pokojnika pripada vam 30000 forinti, a 30000 fr. kćeri Mari. Vi ste s apatekarom sklopili pogodbu da ćete mu dati kćer, ako vam prepusti polovicu njezine baštine. Je l'?

Udova porumeni.

— Šta se to vas tiče, planu zlovoljna.

— E onako s daleka, jer sam član pupilarne deputacije. Da vam pravo reknem, vi se razumiete slabo u trgovinu. Datum, sed non consessum, da je apatekar pošten čovjèk, posao bi bio svakako loš. Molim vas petnaest tisuća dobra novca dan danas nije šala. Mogli biste proći jeftinije.

— Kako? upita udovica živahno.

— Čekte, čekte! Polagano! Da svršim. Ja vam velim, da je apatekar lopov. Prevarit vas hoće, da prevarit. Govorio je o tom poslu sa mnom, i mi smo tu stvar sbilja fino smislili, da mi je skoro žao, dokazat vam —

— Govorite, govorite!

— Čekte! Čekte! Polagano! Sastavili smo pismo, da vam ostavlja Marina diela 15000 fr., ako mu date kćer. Bene, vi ćete mu dati Maricu, a tko će vam dati njezinu baštinu?

— Ta — on — on?

— A jà! Je l' vam štogodj dužan?

— Nije.

— A čija je baština?

— Valjda Marina?

— Vidite li? Da, Marina, a nije apatekarova. Oženi li Maru, mučit će ju, dok ne podigne pravdu, što joj kratite pol baštine. Pravdu bih vodio ja, a vi biste ju izgubili, pa troškovi, troškovi! Prošla bi koja tisućica. Vidite li?

Fiškal izbulji oči na udovicu, koja ga je, šuteć, izpod oka časak motrila, kan da se boji odkrit svoje misli tomu vriednomu branitelju prava. U Jage bijaše malo razuma, al opet je bila lukava, a k tomu sumnjičava. U jedan put će odvjetniku:

— Takova je to dakle hulja?

— Jest.

— Tko bi to slutio bio.

— Vidite, kakav je današnji sviet.

— Nu, nastavi udovica oprezno, zašto ste vi k meni došli, da mi odate tajnu, da izdate najboljeg si prijatelja.

— O prijateljstvu ne govorimo sada. Za prijateljstvo se pije, al u prijateljstvo se ne vjeruje; svaki si je sam najbolji prijatelj. Ne čudim se, da vas je moja iskrenost iznenadila. Dapače je to posve naravski. Al poslušajte. Apatekar obeća mi 1000 fr. ako sve to, kako valja, izradim. Tisućica je liep novac, al je apatekar nevjera. Jedan put me je već prevario, al ja sam to prešutio. On mi ne bi dao ni groša, i ja i vi ostali bismo na cjedilu. Sad me valjda razumiete?

— Sad razumiem, da je on najveća ništarija na tom svietu, da ću mu izkopat oči — —

— Sačuvaj bože! Dat ćete mu kćer.

— Kćer — njemu?

— Dakako. Podpisat ćete pogodbu, dat ćete mu kćer, govorit mu sladko i prijazno, onako kako ste prije znali.

— Ali —

— Čekte, čekte! Vi djevojci ne ćete dati ni dinara. Apatekar će tužiti, ja ću pravdu voditi za njega, pa ću pravdu hotomice izgubiti. Dapače naznačit ću vam advokata, koj daje svoje ime na ono što ja izradim, a svaki podpis njegov stoji pet forinti. Pod njegovom krinkom podići ću na vašu korist tužbu, da se uništi oporuka, jer da imetak polazi od vašega ujaka, pa će svjedoci dokazat, da je taj ujak slabouman bio, kad je gradio oporuku i po tom nije vaš Ilija ništa dobio, dakle nikomu ništa ostaviti mogao. Ja ću radit proti vam i za vas. To vam je onako po prilici, kad se čovjek sam sobom karta. Razumiete li? Vi ćete dobiti i riešit ćete se djevojke, koja vam je svakako na putu.

Udovica raztvori od čuda još većma oči.

— Ja, prihvati žena nesigurnim glasom, ponešto razumiem od svega toga, premda je posao dosta zapleten. — —

— Al i vrlo koristan.

— Svakako. Nu nekako se čudim vašemu prijateljstvu.

— Rekoh vam prije, da ne ima razgovora o prijateljstvu. Za ljubovnika sam prestar, pa valjda ne mislite, da će vam fiškal sve te poslove zabadava obavit. Apatekar obeća mi tisuću forinti, za koje me prevariti kani; vi ćete mi dati dvie tisuće forinti, od vas je to sigurno, nota bene petsto forinti a conto. Po tom je posao za mene i za vas bolji. Ja dobivam dvie si-

gurne, mjesto jedne nesigurne tisuće, a vam ostaje sav novac, mjesto da trideset tisuća izgubite. To je, mislim posve jasno. Hoćete li?

— Ta hćela bih, odgovori oklievajuć udovica, al ako izgubim parnicu.

— Pobrinuo sam se i zato. Ako i izgubite parnicu, ne će Marica ni dinara dobit.

— Al ima još jedna zapreka i to najveća, djevojka ne će za apatekara. Neki dan nije me bilo kod kuće, a apatekar — — —

— Došuljao se u kuću, dobio od djevojke svoj dio po nosu, i izvukao je od vašega Tome debele batine, znam. I pravo mu je, kad je ludo počeo

— Al kako ću djevojku prisilit, kad ga ona mrzi, kad ga za živoga boga ne će.

— To je posve naravski, kad ju silite. Vi dobro znate, da na primjer diete ne jede rado ovoga ili onoga jela. Silite ga batinom, opet ne će. Al ne dajte djetetu ništa jesti dan, dva dana, pa će i te kako grabiti mrzko jelo. Tako valja s Maricom. Ne govorite ništa o apatekaru; štipajte ju sad ovdje, sad ondje, djevojka ima meko srdce, žalostit će se. Ako koj drugi prosac dodje, ne dajte je, tà vi ste joj majka. Zamrzit će na otčinski dom, sdvajat će, nikamo izlaza, i tako će pasti od sdvojenja u ruke apatekaru.

Ako i nije u Jage bilo onoga, što srdcem zovemo, opet ju fina osnova poštenjaka Jelušića potrese. Takova šta nije čula za života ni od svoga ujaka, vrla poštenjaka, ni od svoga pokojnika, čovjeka vriedna i čestita; izim toga bijaše osnova vrlo smiona, Jaga pako ženska slaba duha, a ljudi mala uma boje se smionih osnova. S toga je udovica časak šutila, ne znajući što da rekne. Odvjetnik, opaziv tu nepriliku, dignu se mirno i gladeć laktom šešir nastavi posve suhoparno:

— Vi se, vidim predomišljate i, reć bi, da sam badava ovamo došao. To mi je žao, vrlo žao. Ako se bojite Marina odpora, varate se veoma. Svaka ženska vam je strastna, za časak svojeglava i opora — nu mine li prvi bies, smiri se krv, pa možete od nje učinit što vas volja. Vi to bar po sebi znate. Ne silim vas medjutim i ako kćeri ne date nikomu il bar ne date apatekaru, da joj sačuvate cielu baštinu, dobro ćete uradit i ja vam zadajem tvrdu vjeru, da mlada ni groša od svoje baštine izgubiti ne će, jer ću se kod magistrata pobrinut, da se njezin novac u ludo ne troši. Nu uz to moglo bi vam dvoje nekako nepriličnо biti. Za prvo mogo bi sviet saznat za vašu tajnu pogodbu sa apatekarom — ta vi znate kako su ljudi brbljavi, za drugo će vašemu veselju „po tancuškah" brzo biti kraj, a vi se rado veselite. Ta kako i ne bi? Još ste mlada, puna i liepa. Da sbilja, nedavno — jučer, mislim, il ne, prekjučer upita me onaj mladi kapetan sa crnimi brčići, kako li se biesa zove — no ta vi znate, ha, ha, ha! Dobro si izabraste — — Pitao je, rekoh, za vas i za ono i za ovo, a vi si možete i sami misliti, kako sam vas liepo nakitio. Radite medjutim, što vas volja! Jelušić pošav k vratima, ustavi se držeć šešir u ruci, te se pokloni kroz smieh trgovkinji.

— Počekajte časak, dahnu udovica, sgnječiv vezivo, recite mi, je l' sve sigurno?

— Pa to vi pitate mene, odvjetnika? Kad ja nabijem pušku, kad ja namjerim, ne može zrno pofaliti.

— Ostajte, molim vas, sjednite.

— Drage volje.

— Da treba mi novaca, al odmah. Te komisije, te parnice traju predugo. Kad je ono moj pokojni umro, postavi magistrat dva kuratora. Dodje i stari senator Lukšić, zaključa i zapečati škrinju, koja eno u sobi stoji i gdje je pokojni novce spravljao. Dosad niesam mogla

do njih, kuratori polagano rade, a meni treba novaca. Vi — vi ćete dobiti tri tisuće forinti.

— Dà, dà, nasmija se fiškal, stari Lukšić bijaše tvrda glava. Čuvao je ključ kao zmaj, je l? Ne bojte se sad je mekši, sada spava mirno na groblju svetoga Jurja. Dobro da ste me sjetili. Jedan kurator dakle fali. To moramo odmah urediti i poćerati magistrat, da imenuje drugoga kuratora. Koga? Koga? Na primjer — mene!

Udova zaklima glavom.

— Dobro, optime! nastavi fiškal, vidit ćete, da niesam Lukšić, u mene ključi zahrdjati ne će. Sutra dakle obavit ću sve kod magistrata, pak da nam se baština za razpravu preda. Sad će tek apatekar mislit, da je siguran. Nu kako rekoh, pamtite, što sam vam za Maricu govorio i molim vas, ne naglite, da se sve ne pokvari. Sjećajte se da čovjek po vremenu svaku ženu svladati može, a za ostalo se ne bojte. Stoji li dakle naša pogodba?

— Stoji! evo ruke! reče udovica odvažno.

— Ako me kapetan upita, pozdravit ću ga u vaše ime. A sada sam vaš prepokorni sluga, draga gospo.

Pokloniv se ostavi fiškal udovicu na samu.

XI.

Kadgodj je fiškal Jelušić mjerio, on je i oborio. Bijaše čovjek hladne duše, hladno je dakle i računao. I ovaj put. Magistrat imenova njega mjesto pokojnoga Lukšića za drugog kuratora ostavine Radićeve. Drug mu bijaše Petričević, izsluženi kotarski sudac, čovjek pijanac, zadužen do vrh glave. Kad mu Jelušić javi, da je postao njegovim sudrugom kod baštine Radićeve, prišapnu mu podjedno, da je od njegovih vjerovnika pokupio nekoliko obveznica, našto se je Petričević s prvine ljuto raztrieznio bio, dok napokon nije više znao za svoju

volju i želju, drkćuć od nemile, po svem gradu poznate pijavice — Jelušića. Apatekar pako ozdravi od veselja, kako i ne bi? Ta vuk — njegov najbolji prijatelj — imao je odsele čuvati vunu, za kojom se otimalo apatekarovo srdce.

— Amice! nasmija se apatekar odvjetniku za čašicom vinca, čast i poštenje tvojoj pameti. Divim ti se. Kako si se vraga tomu domislio?

— Ja ti velim, odvrati fiškal posrknuv, gdje ja mjerim, tu i obaram. Bacio sam zamku, potegnuo zamku, luda baba u mojih je šakah. Oklievala je doduše, al napokon podje na led. Duga kosa, kratka pamet, stara je rieč, al bit će istinita do sudnjega dana. Nu za jedno te molim. Budi pametan, budi hladan. Ne trgni kruške s drveta, dok nije dozrela, jer bi inače sve pokvariti mogao.

Dok su oba vriedna prijatelja kraj čaše osnivala svoju buduću sreću, dignu se gospa Jagica, te popev se uz stube, unidje k svojoj kćeri. Djevojka sjedeć do svoga prozora, nekako se začudi nenadanu pohodu majke. Staviv švelo na stol, dignu se, pa će majci nestalnim glasom:

— Vi, draga majko?

Udovica, namrgodiv lice, ustavi se usred sobe, pa će podbočiv se:

— Dà, ja draga majka! Valjda se čudiš, da ti majka dolazi u pohode? Je l? Nu šta je tebi majka?

— Al ja vas ne razumiem!

— Čekaj! Sve ćeš čuti. Tvoj pokojni otac, bog mu dao duši lako, ovijao je svoju dragu jedinicu pamukom; on nije znao, da takovu mladu šibu previjati i obrezati valja, da ne bude od nje pusto grmlje. I što je od toga bilo, što? Sladka jedinica postala je frajlica, a nije gradjanska kći, kako se pristoji. Hćela sam te po-

pravit, pameti naučit, i to dobrim. Al ti mene slušala niesi — —

— Zar valjda zato, što ne hćedoh poći za onu hulju — za apatekara!

— Šuti. Nije o tom rieč. Njega si izbij iz glave; već zato, jer ništa ne radiš, jer živeš po svoju, jer ti majka ne vriedi ništa, jer se gradiš u toj kući drugom gospodaricom —

— Ali majko, za boga! prepa se djevojka, šta vi tu govorite.

— Šuti nevaljana curo, lupi udovica nogom, čut ćeš ti druge gusle. Mišliš li ti, da ne znam, zašto to tvoje samovanje, tvoje cifranje, ta tobožnja tuga? Misliš li, da ne znam, zašto se od svakoga mužkarca tudjiš?

— Ne govorite mi o mužkarcih, ja ne ću da o njih znam.

— A! Dakako! Jer i previše znaš!

— Majko! Za rane božje! Ne griešite duše!

— Ni da si pisnula! Znaš ti, znaš prevraćat oči kao kakova svetica, znaš plakati i bliediti, da zavaraš svietu oči, al kad si sama u zapećku — s tvojim milim Tomom, kad te nitko ne vidi, onda se smiješ, smiješ, nevaljana, nepoštena curo!

— Majko! zavrisnu djevojka probliedjela na smrt, i stisnuv šake na sliepočice klonu na koljena. Majko, tako ti boga jedinoga, koj ti je crni djavo tu laž prišapnuo. Ta sve sam izgubila, sve ste mi uzeli, otca, ljubav, mir — a sada mi grabite i poštenje, jedino blago što mi je ostalo. Bože! Što sam sagriešila, te me toli ljuto karaš.

— Ne cvili! Bog ne vjeruje tvomu plaču. Dà, istina je, da me ona, koju sam pod srdcem nosila, sramoti, da ljubaka sa tim nevaljalim dječakom, koga sam proćerala iz kuće.

— Tko vam to reče, tko vam to reče? zajeca sdvojno djevojka.

— Toga ti ne treba znati! Ono, što si mi za apatekarovu navalu pripoviedala, bila je puka laž, a istina ima posve drugčije lice. Al tomu je sada kraj. Dogovorila sam se s novim kuratorom, gosp. Jelušićem —

— Jelušićem?

— Dà s njim. Odsad ćemo ti uzde malo pritegnuti, Ti ne ćeš više tu stanovati, nego u komori kraj kuhinje. Vesti i plesti možeš i nedjeljom, već ćeš ti raditi kraj ognjišta i za koritom pod mojom pazkom, pod mojim očima. A to ti velim, bez moga znanja da se niesi makla iz kuće. Sad poberi svoju robu, pa se seli dolje u komoru!

— Majko! Ne ubijajte me!" iztisnu muklo djevojka, stisnuv šake na srdce.

— Seli se, velim ti! reče udovica oštro. Sumrtva bez volje, bez sviesti, pokupi djevojka svoje haljine i batinu svoga otca te spusti se poniknute glave niz stepenice, a mati zaključa za njom vrata malene sobice, jedinog utočišta biedne mladice, gdje je bar od srdca plakati i moliti smjela.

Gospodarstvo u Radićevoj kući prevrnu se posve. Poštenjak Tomo, koj je pazio na posao i radio u dućanu od zore do mraka, bude oćeran a mjesto njega dodje čovjek porieklom cincar, gladak i sladak, koj gospoji u brzo omili, jer joj je umio cjelivati ruke a bio je vrlo mio i gospodinu Jelušiću, jer je „sladkomu spectabilis-u" samo mignuti trebalo, pa je Joso — tako se zvaše novi Merkur — bez računa slao šećera, kave, soli, sapuna — nu sve moguće robe a gospodja ga zato pače i pohvali, jer Joso da zna raditi, da su gospoda vazda u dobroj volji. I bivši sudac Petričević kovao je Josu u zviezde. Prijazna ćud mladoga trgovca toliko omili starcu, da je znao ciele dane sjediti u dućanu „kod morskoga

raka“, a Joso mu je te časove obilno sladio sladkom rakijom, pače bi mu kadkad staklenu poputbinu turnuo u žep. Najviše pako ugadjao je Joso svojoj gospodarici, što joj je uviek davao dosta novaca, više nego Tomo i što je nije mučio kojekakvimi računi. Gospodarica bijaše uvjerena, da posao sve to bolje uspieva, jer je bio Joso čovjek okretan, pa je dolazilo u dućan sve više mušterija, sviet je dapače primietio, da je roba mnogo jeftinija, vaga mnogo bolja, odkad je Joso u dućanu gospodario, i svatko bijaše uvjeren, da je Tomo bio zato oćeran, jer je varao sviet i krao gospodarici.

Pošto si je dakle udovica Radićka za svoj posao našla bila vierna i pouzdana slugu, poskrbi se, da i za domaće poslove nadje osobu vriednu, koja će uz nevaljalu Maru obavljati, šta treba i oštrim okom paziti na djevojku, ne bi li djavla iz nje izćerala. I tu joj posluži sreća. Radićka uze u kuću vriednu udovicu, čizmaricu iz susjedstva, koja je poznata svemu gradu, sav grad na dlaku poznavala, koja je, za svoga vieka toliko toga proživjela bila, da je predobro znala, od čega mladu djevojku braniti valja. I ona je tu svoju dužnost i savjestno vršila. Ni koraka nije Mare pustila od sebe, od jutra do mraka moradjaše djevojka u kući raditi pače više i teže raditi nego druge gradjanske djevojke, dà gospa Jaga nije dozvolila, da kći jede s majkom za jednim stolom, već u kuhinji sa ostalom služinčadi, da se pokaje, da joj se ohola ćud slomi. Stara Pepa imala je dakle dosta prilike, upućivati mladicu o dužnostih djevojke i kako joj je jezik brzo teko, sipala je ona na Radićevu kćer obilje zlatna nauka:

— Dà, dà, znala bi reći, majka vaša posve pravo čini, držeć vas na uzdi, jer dan danas sve na zlo ide, jer se je dan danas sve izopačilo. Bože dragi, i majko božja, kakav je to danas sviet, kakva ženskadija? Bogu je to plakati! Bože, kad pomislim na svoju mladost; kako

smo mi molile i postile i proste vunene suknjice nosile, a mužkarca pogledati, oprosti mi bože grieh. Prije svatbe niesmo ni znale, što je to mužkarac. A danas, danas, gledaj ih, kako se to cifra i kiti, kako se puri i šušuri, rek bi čovjek, to je kraljica ili bar banica, a onamo nije nego čižmarova, opančareva, pekarova kći, a da joj tek možeš zavirit u duši, gdje se crni djavli legu ko miševi, uh kad vidim takovu — — sve mi igraju prsti, kuhačom bi tu pušljivu gospoštinu okrstila. I vi — vi ste takovi! Jeste, jeste! Samo kad bi vam pustio čovjek uzdicu, odletila bi i naša frajlica u sviet! Pomozi bog dobroj jadnoj materi — — —

Mara slušaše tu brbljariju mirno, radeći svejednako, kan da i ništa ne čuje. Al kad je baba sve ljuće zadirkivati počela, osovi glavu blieda djevojka i porumeniv odsječe:

— Jezik za zube, babo Pepo! Metite pred svojima vratima. Svaka duša nosi svoju vreću grieha, pa ni vaša nije prazna. Za svoju pokoru imamo sv. misu, prodiku, izpovied, a te babje bodljike rasle su u vrtu nečistoga duha. Šutite, velim vam, idite za svojim poslom, jer sam i ja gospodarica u ovoj kući i ne puštam, da mi takovo zanovetalo zvrnda oko glave.

Nu Pepa malo je marila za te Marine odgovore, znajući koliko da je gospodarici u volji. I zbilja ju pazila Jaga kao sestru. Pepa bijaše osobito pobožna, van reda stroga nu uz to bijaše u nje druga vrlina, koja je trgovkinji vrlo dobro služila. Pepa bijaše oštrovida, dosjetljiva, mučaljiva. Ona je vidjela i ne vidjela, čula i ne čula, govorila i šutila, i kradomice znala udesit gospodarici svaku dobru priliku, i doglašivati kapetanu što je godj trebalo, a sviet o svem nije ni sanjao. Sve je dobro, samo kad ne vidi sviet, pa sluga mora da je vieran gospodaru, koj i onako za slugine griehe odgovara.

Jednog dana doleti gospodarica bez daha kući.

— Pepo! Pepo! zaviknu već pri kućnih vratih.

— Evo, evo gospodarice draga! ozva se Pepa, što je za boga? Čuvajte svoje sladko zdravlje. Kako ste se razigrali?

— Pepo! Skoči brzo k fiškalu Jelušiću! Odmah neka dodje, odmah.

— Idem, idem, gospodarice sladka! odgovori čižmarica, pa nastavi za sebe: kakva je to opet turska sila?

Udovica podje u svoju sobu. Baciv rubac i prekrstiv ruke stade nemirno šetat po sobi. Lica joj gorahu, oči plamćahu, a grudi nadimahu joj se silovito. Na svaki štropot, na svaki korak uzbuni se i pogleda prema vratima. Napokon unidje odvjetnik. Žena postavi se prekrštenih ruku pred njega:

— Jelušiću!

— Što je gospodarice? upita mirno odvjetnik, mišljah da vam kuća gori.

— Ne sbijajte šale. Treba mi novaca.

— Novaca? Ta dat će vam ih Joso.

— Jelušiću! Ne mučite me, treba mi mnogo novaca. Joso ne ima toliko.

— Mnogo? A čemu? nastavi fiškal iz potaje gledjuć razigranu ženu,

— Čemu? Čemu? Šta me pitate? Dajte!

— Ala ste čudni. Vi od mene zahtievate mnogo novaca, a ja valjda budući kurator mase, koja nije jošte razdieljena, imam pravo pitati, čemu?

— Okanite se fiškalskih finta, dajte mi novaca, lupi žena srdito nogom.

— Ne mogu nego opet pitati, čemu?

— Sjednite, reče uzrujana žena, „vi sotono!“ Oboriv oči u tle, nasloni se žena ledjima u ormar i nastavi, dok ju je odvjetnik sagnute glave pozorno slušao:

— Bila sam kod — — kapetana. Dao me je zvati. Bio je hladan. Jedva me je pogledao. To me je bolilo, jer bez toga čovjeka ne mogu živjeti. Reče mi, da je našoj ljubavi kraj. Mene kao da je grom ošinuo. Bilo mi je, da ne imam kapi krvi u sebi. Upitam ga zašto. On ne reče ništa. Upitam ga, da l' sam mu dosadila, ljubi li drugu. Od govori, da ne ljubi. Zaklinjah ga, neka govori, šta je. Reče da se mora ubit iz kubure. Mislila sam, da je čovjek poludio, al nije. Što reče, živa je istina.

— A dà! začudi se tobož odvjetnik, dignuv glavu.

— Živa istina, velim vam. Sinoć se je kartao u družtvu, prokartao je tri tisuće tudjih novaca. Sutra zorom mora ih nadoknaditi. Odakle? Ne će ih dobit. Sad vidite, da bi se morao ubiti.

— Dakako! doda odvjetnik, spustiv opet glavu.

— Ti imaš novaca, reče mi kapetan; donesi mi ih spasi me, pa sam opet tvoj — inače smakoh se, doda mrko i skočiv k ormaru, pokaza mi nabijenu kuburu Zazeblo me. Taj čovjek bi se sbilja ubio.

— Ne ima sumnje. Strastven je, doda Jelušić mirno al si je sam kriv, zašto se karta za tudje novce.

— Ne pitam ja, zašto, ne pitam, kako. Kapetan se hoće ubiti, ja bez njega ne mogu bit, on se ne smie ubiti, ja mu moram dati novaca. Dajte, dajte, velim vam.

— Ja?

— Pa dà! Kad primiste kuratorstvo, tvrdo ste mi obrekli, da ću odmah dobiti novce iz one škrinje. Vi stvar zavlačite, još danas ne imam ni pare. Šta je to?

— Računi još niesu sastavljeni.

— Marim za račune, meni treba do sutra novaca.

— Koliko rekoste?

— Najmanje tri tisuće.

— Tri tisuće, to je mnogo, vrlo mnogo.

— To je ništa. Otvorite škrinju, ključi su u vas.

— To jest, kod kuće — jedan, a drugi čuva stari. Petričević. Težki poslovi, vrlo težki poslovi! Pomislite, kolika odgovornost — moja sviest, a bog zna, hoće li stari Petričević hćeti?

— On? Ha, ha ha! nasmija se udovica sdvojno, ta za bocu rakije učinit će sve. Al vi — vi — ošinu fiškala plamenim okom, „vi ste zmija“.

— Zmija? Preporučujem se, sluga pokoran, gospodarice Jago? Idem kuči slagat vaše račune; sve ćete dobit do krajcare — t. j. što je vaše, a vaša kći opet svoje. Nadam se, da će za tri mjeseca sve svršeno biti. al donle ne će se živa duša ni prstom dotaknuti škrinje. Preporučujem se.

— Vraže! vrisnu razigrana žena, te zaleti se bjesomučna šakama, na fiškala. Jelušić dočeka ju mirno poput kamena. Udovica zadrkta i stisnuv šake pred oči, udari u grozan plač.

— Smilujte se, zaklinjem vas živim bogom! Pomozite! zavapi kleknuv pred fiškala hvatajuć mu koljena.

— Koliko mi dajete? zapita Jelušić hladno.

— Ta rekoh vam — tri tisuće!

— E to su drugi računi, to je radi Marine baštine al za kapetana — — —

— Dajem vam još tisuću forinti — — —

— Preporučujem se, imam drugoga posla — —

— Dvie — — —

— Četvrtinu od svega, što u škrinji ima, odsječe fiškal hladno, ni groša više ni manje, ne računajuć da kako, što Petričeviću dati morate.

— Ali za boga, zapanji se udovica, ta to su moji novci.

— Uzmite ih, nasmješi se advokat.

Upirući lakat u koljeno, spusti žena glavu na svoju ruku; napokon se trznu:

— Hoću, pijavice, samo da njega spasim.

— Dobro. Večeras ću doći. Pripravite dobru večeru. Pa kad sve usne, otvorit ćemo škrinju. Joso može slobodno izići od kuće. Dajte mu koju forintu. Idem, da potražim pijanicu Petričevića i on mora prisutan biti, da se stvar comissionaliter obavi i da se sastavi zapisnik o tom, što smo u škrinji našli — i što niesmo. S bogom! Odvjetnik ode, a udovica baci se na postelju. Reć bi, groznica ju tresla, pred očima joj stajaše kapetan držeći navinutu kuburu.

XII.

Bilo je već kasno. Nad Zagrebom sterao se gusti mrak, ni jedna svjetiljka nije sievala po toj tmini. Toga za onda i nije trebalo. Sviet je za ono doba rano liegao, pa je bilo i pogibeljno hodat po noći ulicom, što od dubokih jama, što od razbojnika. I sam noćobdija, kan da je danas u kutu zadriemao, nije bar čuti bilo, da dozivlje svetoga Florijana. Po kućah bijaše sve tamno, samo u prozorih kuće Radićeve titralo je svjetlo. Za stolom sjedjahu Jelušić, Petričević i Jaga. Upravo dovečerali bilia večera morala je biti obilna, sudeć po ostancih i vojsci praznih boca. Govorilo se tu, reć bi, malo. Odvjetnik sagnute glave kopao je čačkalom po zubih, Petričević podupiruć laktom debelu glavu buljio je nepomično u svieću. Oči mu se čudno caklile, a na njegovu licu titrao je glup posmjeh zvierskoga zadovoljstva. Udovicu kan da je mučio neki neobični nemir. Disala je neobično brzo, gledala izpod oka odvjetnika, pomicala se neprestance na stolici. Čas bi pogledala uru, čas bi ustala pa virnula iz prozora. Napokon reče nestrpljivo odvjetniku u pol glasa:

— Hoćemo li?

Odvjetnik kimnu glavom, da hoće, okrenu se pijanomu razsudcu.

*

— Petričeviću! Vi ćete zapisnik podpisat?

— Sve—e—e, što hoćete! zamuca Petričević, „i svoju smrt! Meni je dobro, vrlo dobro!

— Ajdmo dakle! reče odvjetnik. Sve troje se digoše i podjoše u sobu gdje je škrinja stajala. Žena kleknu i izvuče škrinju izpod postelje, odvjetnik izvadi ključ iz džepa, a Petričević nasloni se hladnokrvno uz peć, kan da se grijati kani.

— Petričeviću! dajte ključ od škrinje, pruži Jelušić ruku prema nakićenomu kuratoru.

— Klju—u—č? zapita Petričević ludo.

— Brzo ključ dajte od škrinje! razsrdi se odvjetnik.

— Aha! Ključ! Dà, dà! Ključ! reče pijanica i stade kopati po žepovih.

— Brzo! škrinu udovica.

— Ne imam ga, ne imam ga! izbieli zube jadnik kroz smieh. Udovica ciknu kao guja.

— Huljo! zapišti odvjetnik skočiv k pijanomu drugu i drmajuć ga za prsa viknu „Ključ, huljo, ključ! Ne rekoh li ti, da poneseš ključ?“

— Dà, dà, dà! zapenta Petričević nešta se raztriezniv, al kad rekoh, da ga ne imam.

— Lažeš! Varaš nas!

— Al ste smiešni! nasmija se sudac, „bog i boga mi, ne varam vas! Onomad kasno idući kući imao sam ga u žepu. Dà, dà sad se sjećam. Imao sam ga u ovom — tu žepu. Izvučem rubac i s njim ključ. Ćuo sam, kako je pao na kamen, ali vidio ga niesam, jer je bila noć, ni prsta niesi vidio pred nosom, pa se meni u glavi malo miešalo. Tražio sam, pipao sam, al ga ne ima. E pa neka leži, mišljah, i onako se s njim nitko pomoći ne će.

— Lažeš! riknu fiškal.

— Ne vidio nikad kaplje vina, ako nije istina, što sam reko. Žena drktaše od ljutosti i straha. Skupiv obrve ošinu pijanca okom, punim gnjeva i ljutosti.

— Ali ste smiešni! prihvati Petričević što smiešeć što drkćuć, šta se mučite za taj vražji ključ. Uzmite sjekiru, pa tres po škrinji! Škrinja je luda, škrinja je drvo, pa bome ne će pripoviedat, da smo joj glavu razbili i drob izvadili. Pa makar! Mi to smiemo, mi smo kuratori!

Na te rieči pijane, lude, zasinu udovičino oko. U čas nesta je iz sobe, za čas povrati se sa sjekirom, i prije nego je Jelušić riečcu progovorit mogo, udari svom snagom u škrinju; škrinja ostade čvrsta.

— Ali za boga! priskoči fiškal.

— Pustite me! Pustite! viknu mahnita žena, lupajuć bezobzirce po škrinji.

Udari dva, udari tri, udari svom snagom četiri put. Poklopac puknu. Izbuljenih očiju, razpletene kose, sva razžarena kleknu Jaga i zatisnuv sjekiru u pukotinu stade poklopac krhati. Daska puknu, velik otvor zinu, a iznemogla klonu Jaga na plien, dahnuv samo:

— Hvala bogu! Spašen je!

— Pa eto vidite! Ja ne znam čemu i ključevi, reče Petričević, kad su sjekire toli oštre, a žene toli jake.

Jaga primaknu svieću. Sjedeć na zemlji, metala je vrećicu za vrećicom, smotak za smotkom u svoje krilo. Jelušić kleknuv stade brojiti, a Petričević sagnuo se i upiruć lakte o koljena gledaše ukočenim okom taj noćni račun. Fiškal razredi vojsku. Ponajprije cekine, zatim škude, zatim dvadesetice, poslije banke. Uhvati i vrećicu grošića — valjda još od starca Vida

— Nà to si vi spravite Petričeviću!“ baci fiškal sudcu kesicu.

— Bene! reče sudac turnuv dar u žep, i zato se dobiva vina.

Prebrojiše novce. Bilo je 30.000 forinti.

— Četvrtina, reče fiškal, čini dakle 7500 for.

— Uzmite, reče žena plaho.

Fiškal stavi svoj dio, samo zlato, na stran.

— Nu, nastavi, forme radi morate tri tisuće ostavit u škrinji, a to ćemo u zapisniku specificirati. Vredni kuratori podpisaše zapisnik, da su u škrinji našli 3000 for. gotova novca, dvie obveznice i kojekakovih sitnica. Velevriedni Petričević pako dobi vrh onih grošića jošte sto škuda od sretne udovice.

Tiho razidje se družtvo iz Radićeve kuće. Jelušić šuteć i preduć u svojoj misli drugu mrežu, vodio je jadnog Petričevića do njegove kuće, da mu se putem ne pridesi kakova nesreća, po kojoj bi možebit na vidjelo izaći moglo, što se je u Radićevoj kući sbilo. Pijani razsudac zadavao je svojemu pratiocu putem dosta muka. Nešto su ga izdavale noge, te ga je valjalo podupirat, nešta je pako gromovito bučio, smijući se glasno svojoj dosjetljivosti, kako mu je naime luda pamet odmah naišla na sjekiru. Reče Jelušiću i to, da je velik lopov, jer da su njega siromaka odpravili s tom bogčarijom od nekoliko stotina forinti. Valjalo ga je dakle miriti i blažiti, da nitko ne čuje.

Nitko pako u Zagrebu nije spavao sladje od Jagice. Ta što si je želila, to je i doželila, a silna ju strast na toliko obujmi, da joj je saviest tvrdo driemala, tvrdje no ikad.

XIII.

Bilo je uminulo od one noći mjesec dana. Nekog po podne spusti se vriedna Pepa niz stube i zadje u dućan, gdje je gospodar Joso zievao. U dućanu ne bijaše drugog čovjeka. Stara turi glavu kroz vrata.

— A! vi li, gospo Pepo! Ta udjite, udjite, da se malo porazgovorimo. I onako ne ima danas vražje mušterije. Pa budite barem vi. Ev' nà čašicu sriemske šljivovice.

— Dobar dan, gospodaru Joso! Vi zijake prodajete, kako vidim. Al ne mislite da sam došla rad šljivovice, ja niesam takova ženska — —

— Ta sačuvaj bože! Vi ste vriedna i poštena žena kojoj prigovora ne ima. To zna čitav grad. Al zašto da si čovjek taj gorki život čašicom ne osladi. To nije nikakov grieh.

— Pravo velite, gospodaru Joso, dosta posla, dosta muke u kući. Zašto da si ne osladi?

— Vi sami u kući?

— Sama t. j. ako odbijete Maru, koja čarape plete.

— Ta i onako ništa ne broji. Gdje je gospa?

— Viš mudrijana! nasmjehnu se stara izpod oka, srknuv šljivovice, pa još pita, kan da tobože — —

— Boga mi ne znam, odvrati Joso mirno, ja idem za svojim poslom, pa nepitam za gospodaričine račune.

— Izletila ptičica, izletila, bog joj blagoslovio. Sreća joj dala čim, pa nek se veseli, dok je kada. Poznajete li kapetana, koj svakdan u kuću dolazi?

— Onako sa strane.

— To je onaj pravi. Malo se s njim izvezla. Zato je malo kada kod kuće. Vele, govoreć medju nama, nastavi stara tiše, sguriv glavu, da će gospodarica biti skorim kapetanica.

— A dà? U istinu?

— U istinu, gospodaru Joso. Sve mi se čini, da se neštó takova kuha, i da će „morskomu raku“ skoro odzvoniti.

— Kako to?

— E valjda ne će gospa kapetanica sir i maslo prodavati.

— Je l' to sama rekla?

— Jest i nije. Naručila je kojekakova pokućstva, svilenu haljinu, pa mi reče, da će u kući biti kojekakovih promiena, i da ćemo dobiti gospodara.

— Gospodara?

— Dà! Sve vam to sluti na kapetaniju. I mislim, da i ne može drugče biti. Jer onako drugovat pred svietom, a ne mislit, da i pop svoju rekne, bilo bi — — e ne govorimo o tom. Svoja je, nek radi, kako zna! njezina će biti dika il neprilika. Nu što se na dlanu vidi, nije grieh spominjati. Tu se, gospodaru Joso, sipa i sipa, kao da je novac pljeva. Skupa zabava ta kapetanija. Čudim se odkuda.

— Ta valjda je Ilija dosta toga ostavio.

— E dosta, za juhu i govedinu, al nije za paštete. Koliko se tu vikalo o srebru i zlatu, pa kad onamo, šta je komisija našla u škrinji. Tri tisuće forinti! To mi je sama gospodarica rekla.

— Ništa više?

— Ništa više. Eto, nije sve zlato, što se svietli. Nu sada idem. Valjda će gospodarica skoro doći. Al dà! Gdje je Petričević? Prije je vazdan ovdje čučio, a sad ga ne vidjam.

— I ja se čudim. Od jedno osam dana ne ima ga ovamo, a prije svaki dan redovito izpio osam čašica.

— Liep obrok! Bog mu blagoslovio. Ali sad s bogom gospodaru Joso.

— S bogom Pepo! Pa ako što više saznate o kapetanu, a vi mi recite.

— Hoću, hoću. Ja bog i duša niesam brbljava, ja šutim kao i mrav, to svatko zna; al onako svojim — zašto ne. Ljudi moraju znati, što u kući biva. Zatim odšulja se baka, a Joso ostade sam i poče ozbiljno razmišljat o novom gospodaru.

— Na skoro bijaše Zagreb pun udove Radićke. Na sva usta govorilo se, da će poći za kapetana. Neki se čudili kapetanu, kako može uzeti gradjanku pa udovicu, drugi opet prigovorili, da je to sve radi novca, treći krstili nemilo Jagu, što joj se prohćelo gospoštine

i da će se pokajati, al o ženitbi nije nitko dvojio. Jaga je za sve to malo marila. „Imat ću ga, reče ponosito, makar sav Zagreb od jada puko“. Dok se je u kući sve pripravljalo, svjetlalo, pregradjivalo, vrtila se blažena udova po zabavah, šalila se, smijala se, veselila, kan da je osvojila sviet, i sto puti reče Pepi: Ne ću bit carica ni banica, al bit ću kapetanica!“

Jednog jutra snivala Jaga na mekoj blazini zlatne sne o budućoj si sreći. U sobu navali Pepa:

— Gospodarice! kriknu stara.

— Šta je biesa?“ uzplaši se Jaga oda sna.

— Čujte, čujte! Hćela sam upravo pekaru. Izadjem na ulicu, pa vidim naš dućan zatvoren. Začudim se. Ta otvara se u pet, a sad je već i osam. Povratim se u kuću, da vidim šta je, da probudim Josu.

— Pa?

— Pa Jose ne ima. Soba prazna. Sva mu roba odnešena.

— Šta je to? prepa se udovica.

XIII.

Nevješta sama poslu, prizva udovica Jaga s mjesta svoju desnu ruku — odvjetnika Jelušića, neka vidi šta je. Kurator sadje sa gospodaricom u dućan, da razvidi račune i pisma, pošto su Josu po svem gradu tražili panduri, al ga ne našli. Odvjetnik sjednu, stade listat, računat, stiskat oči, glavurdat, a udovica staaše do njega gledjuć ga kroz niemi strah. Stara Pepa i druga služinčad virili na dvorišni prozor u dućan, da vide, što je Joso uradio.

— Jeste li vi ikad računali s Josom, gospodarice?

— Nikad.

— Jel' taj čovjek sam robu naručivao iz vana.

— Jest.

— I sam plaćao?

— Jest.

— E, e! ipak nieste smjeli Tomu izćerati iz kuće. Ako je apatekara izbio, u dućanu bio je pošten čovjek, ruke bijahu mu čiste, njegvi su računi u redu.

— Al molim vas, gospodine kuratore, mi ne govorimo sad o Tomi, već o Josi. Što ste našli u računih?

— U računih ništa, jer taj vriedni čovjek nije ni vodio računa; valjda ih je nosio u glavi. Nego ima tu pisama sa svih strana, po kojih se vidi, da vi, draga gospodarice, vanskim trgovačkim kućam dugujete za robu tisuće i tisuće."

— Ja? Kako je to moguće?

— Trgovci pišu po novce za svoju robu. Oni vele, koliko se čude, da stara, glasovita trgovačka kuća Radićeva od nekog vremena tri puta više naručuje no prije, a upravo ni pare ne plaća. I da ne će više robe slati.

— Bože moj! Bože moj! Al recite mi, šta je to i šta će to biti? Ja ne razumiem ništa.

— To je vrlo razumljivo. Joso bijaše lahkoumna varalica, koj vam je dućan praznio, navuko na vrat silu duga, sebi napunio kesu, pa je sretno pobjegao.

Udovica stade bliediti. U to zapazi odvjetnik medju ostalimi papiri pismo zapečaćeno sa nadpisom „Gospodarici Jagi Radićevoj".

— Da vidimo, reče Jelušić, šta u tom pismu ima. Razpečativ ga stade čitati sliedeće rieči: „Draga gospodarice! Vrlo mi je žao, da Vas ostaviti moram. U vašoj kući bilo mi je vrlo dobro. Nu šta ćete, svaka je sreća kratka. Oprostite, što otidjoh mučke ne poljubiv vas u ruke, nu ne hćedoh vam dosadjivat računi, jer vi imate sa onim kapetanom drugog razgovora, nit sam htio sastati se sa gospodinom Jelušićem, najvećim obješenjakom ovoga svieta. K tomu bilo je i drugih razloga. Vi se udajete. U kuću će doć nov gospodar. Eto nevolje. Dosele sam ja bio gospodar bar u dućanu. Dva gospodara u kući

ne mogu se slagat, pa valjda ćete si trgovinu napustit, kad podjete za kapetana. Zato odoh. A pri „morskom raku“ ne ima ni mnogo posla, jer trgovina ne ima više kredita. Nešta ste vi pojeli, nešto ja, pa tako groš na groš. Nu to vam velim: štogod vi proti meni našli, šutite i platite dugove, jer bude li potrage za mnom, dobit će vaš mili kapetan pismo, a u njem glas, da ste bankrot, i neka vas ne ženi; nu dobit će pismo i magistrat, (to recite i Jelušiću) jer znam, šta ste vi dobri ljudi radili one noći, kad me je gospodarica bila odpravila od kuće? Oplienili ste škrinju, oplienili djevojku? Sve to znadem, sve sam čuo, jer sam u kući bio, čega vi znali niste. Zato, draga gospodarice, jezik za zube! Šutite pa platite, ne pitajte vi za mene, ne ću ni ja za vas; ruka ruku pere. Budite sretni sa svojim kapetanom, ne vjerujte svakomu na svietu, i pazite, da vas Jelušić ne zakopa. Vaš dobri prijatelj Joso Marinić.

S toga pisma prestravi se udovica, al se prepa i Jelušić. Četvrti je dakle čovjek znao za njihovu tajnu, lahkouman varalica, brbljalo! To bijaše otrovan nož u srdcu fiškala. Nije radi saviesti — već straha radi. Udovica pako uvidi, u kakov da je pala škripac po svojoj lahkoumnosti.

— Šta ćemo? zapita u pol glasa udovica.

— Šutit, platit! odvrati mirno odvjetnik.

— Tko će platit? zadrkta žena.

— Ta valjda vi!

— Čim? odvrati ljutito žena.

— Nu hvala bogu! Nieste li oplienili škrinju, nieste li dobili 22500 forinti?

— Oplienila s vami! Nieste li vi dobili sedam tisuća petsto forinti, a vrh toga unapried pol svote za pravdu sa apatekarom, samo zato, što ste sastavili onaj ugovor medju njim i menom radi Mare, koje još ni oženio nije.

— Al je apatekar pismo podpisao, a i vi. On će Maru uzet, za njezin se dio pravdati, ja ću mu bit odvjetnikom, pa ću pravdu izgubiti. Nu ne pravdajmo se. Vi morate trgovačke dugove svakako platiti, inače bude tužbe, škandala i kapetan ode, a vi možete zlo proći!“

— Platit! Platit! stade udovica jadikovat, kako da platim, kad ne imam nego nekoliko stotina gotovih novaca.

— A gdje su za boga drugi? skoči Jelušić gledjuć u čudu ženu.

— Gdje? razjari se ona, računajte samo! Petnaest stotina dadoh vam na račun za apatekarsku pravdu.

— Bene! reče odvjetnik, sjednuv pisat olovkom, da računamo. Kazujte samo. Dakle 1500 for. parnički troškovi.

— Do tisuće forinti izdavala sam pijanomu Petričeviću, da mi ne dosadjuje.

— Tisuću dakle! Bene! Dalje!

— Tri tisuće moradoh staviti u škrinju, kako ste ono u protokol zapisali. A novci su u pohrani kod magistrata!

— Bene! Tri tisuće u depozitu. Dalje!

— Tri tisuće dadoh kapetanu, što je ono izgubio na kartah.

— Tri tisuće dakle kartaški dug! Dalje!

— Izim toga imao je kapetan još pet tisuća kojekakvog duga! nastavi Jaga tiše.

— A tako! Dakle pet tisuća raznog husarskog duga. Nu sad će valjda biti kraj?

— Čekajte, čekajte, — ima još koječega!

— Još? No na zdravlje! Dalje.

— Kupila sam mu kočiju, dva vozaća konja i jednog jahaća konja — — —“

Odvjetnik osoviv glavu, pogleda Jagu:

— Mogli ste dobit jeftinije — mladoženju! reče suhoparno, a što to stoji?

— Dvie tisuće pet sto, odvrati tiše udovica.

— Jeste li ih sami kupili?

— Niesam, on mi reče, da toliko stoje.

— Za malice, zlato, haljine, čipke, šešire potrošila sam petnaeststo for.

— Dalje!

— Za popravak kuće i pokućstvo tisuću forinti.

— Tisuću forinti! zapisa odvjetnik ljutito, čini dosada 18500 valjda smo gotovi.

— Za put potrošila sam s kapetanom 1000 for.

— Čini devetnaest tisuća pet sto.

— Na kartah sam izgubila petsto.

— Na kartah? Vi — vi ste se kartali; vi udovica pokojnoga Ilije Radića? Tu da te —

— Pa šta je za to? Moji su novci bili? planu udovica.

— Vaši? nasmjehnu se lopovski Jelušić — čini dvadeset tisuća forinti. A dvie zadnje tisuće i petsto?

— Šta ja znam? odvrati ona otresito, šta me pitate? Kupovala sam mu prstenja, ura i što je ostalo to sam mu dala na dar! Valjda sam smjela darivat mladoženju svoga?

— Mladoženju? Ha, ha. ha! nasmija se fiškal grohotom, „Summa summarum: dvadeset i dvie tisuće pet sto forinti! Račun se slaže! Baciv olovku, skoči hladni inače odvjetnik na noge. Jeste li čuli, gospodarice Jago, vi ste zaslužili, da vas metlom ćeraju iz grada.

— Vi, nitkoviću, vi to meni? Vi, koji ste me naveli, da oplienim škrinju, da okradem kćer!

— Dà, ja nitković, ja, recite, lopov, ja velim vam, da ste zaslužili, da vas metlom ćeraju iz grada. Žao mi je, duše mi, žao mi je, da sam vas pomogao, kako ćete bolje oplieniti punu škrinju pokojnoga Ilije, jer ste

luda, lakoumna žena, koja ne ima mozga u glavi. Mišljah, da ćete te liepe novce držat na okupu, da ćete gospodariti i tako kapetana sbilja privezat uza se. Ali vi ste sliepa i strastvena žena, koja baca ludo težko skupljeni novac u ždrielo lakoumna čovjeka, koj će vas napokon ostavit na cjedilu — —

— On — mene — na cjedilu! zaruknu žena muklo i krv joj udari u lice, u glavu. Grčevito stisnu žena usne, grčevito pritiskivaše šake na svoje pune grudi. Fiškal bio je bacio u njenu omamljenu dušu rieč, rieč, koja ju mučaše više od ciele čete djavola.

— Šutite sada o tom, luda ženo!" zapovjedi joj Jelušić, ne pitam dalje za bjesnilo vaše krvi, za vašu ludu razsipnost. Nu ko što vaša i moja je glava na kocki! Ako se izda, što učinismo, propadosmo oboje. Varalica onaj, u kojeg se sliepo pouzdaste, zna za vašu tajnu, mi znamo za njegovu lopovštinu. On misli posve pametno. Šutimo mi, i on će šutit. Ni živa duša ne smie znati, da vas je prevario, okrao, da je trgovina zadužena. Izplatit valja dugove, otvorit barem za jedan čas trgovinu. Poslije se može zatvorit, jer da se udajete za kapetana. Treba sračunat kolik je dug, a ja ću pribavit novaca, koji će se dakako uknjižit na vašu kuću, na vaše vinograde, al sviet ne će zato saznati. Nu do javne tužbe, do javne razprave ne smie doći. Vi da nieste pisnuli, već uhvatite Maru ljudski, da podje za apatekara. Nešta će i roba u dućanu vriediti.

Fiškal i udovica stadoše pretraživati dućan, al skoro sve kutije, sve bačvice bijahu prazne. Papir za šećer bijaše izpunjen slamom, boce za rakiju, ocat i fino vino farbanom vodom, vreće za kavu pieskom.

— Tu neima ništa! reče Jelusić hladno.

Bilo je po podne jesenskog dana. U dvorišnoj sobi neke kuće u dugoj ulici sjedjaše gospodin Jelušić mirno pijući svojudugu lulu. Lice bijaše mu vedro, i kad-

kad mogao se je na njegvih usnah opaziti posmjeh. Činilo se, da poslovi dobro uspievaju. Prekapao je, slagao je razne papire i pri tom veselo klimao glavom. Magistrat odobrio je njegov izvještaj, po kojem se u ostavštini pokojnoge Radića nije našloviše od 3000 forinti. gotovih novaca. Trgovačke dugove počinjene po Josi Mariniću bio je popisao. Bilo je do 6000 forinti duga. Velevriedni Joso bio je u velike naručio robe, koja nije ni došla u Radićev dućan, već ju je dao odvesti drugim kramarom, koji su mu dakako samo polovicu vriednosti platili, nu Joso primio je i tu polovicu i tisnuo u svoj žep. Jelušić je dakako sve uredio, da se izplate dugovi, da se trgovina opet otvori i kan da ništa ni bilo nije. Sviet je barem šutio, kapetan nije ništa saznao, udovica Jaga bijaše zadovoljna i vesela, te je drage volje podpisala obveznicu, koja bude uknjižena na kuću i ostale zemlje pokojnoga Radića, podpisala ju dapače prije, nego je Jelušić broj dužne svote upisao bio, jer se, reče mudri odvjetnik, za sada još ne zna, koliko treba novaca uzajmiti. Dvoje ga je jošte peklo; prvo, da je u životu Joso, koj je znao za tajnu njegovu, drugo, da se Mara nije nikako hćela sklonuti poći za apatekara, koji mu je sve to više dosadjivao. Nu nadajući se, da će i te dvie zapreke domišljatom svojom glavom ukloniti, upravo je sbrajao dobitak, što mu ga je kuratorstvo Radićeve ostavine dosele bilo donielo i koliko bi mu jošte nositi moglo. Bubnjajući prsti po stolu sve se je više i više zaplitao u tu aritmetičku zadaću, a uspjeh njegova umovanja bijaše tvrda odluka odgadjati sve više udovičinu udaju, jer, reče si sam, Joso argumentirao je posve pravo. Dodje li kapetan gospodarom u kuću, prestat će svako drugo gospodarstvo — a i moje. Udovica je lahkoumna, strastvena i treba joj novaca. To su vrline za mene zlata vriedne. A i samomu kapetanu, mislim, ne će biti preša oženit se, kad i bez toga dobiva

novaca, a uz to ostaje slobodan. Tako ćemo. A posao napokon nije težak, ta udovica u mojih je rukuh.

Još je htio i dalje razplitati svoju mrežu, al netko pokuca na vrata.

— Tko je? prenu se odvjetnik.

U sobu udje Petričević Odielo bijaše mu otrcano, zamrljano, sieda kosa stršila mu u vis kao ježu, nad crvenim nosom buljila mu dva sumrtva, glupa oka. Staviv šešir na stolac do vrata, podje glavurdajuć do Jelušića.

— Servus, domine collega! propenta Petričević.

— Šta ćeš? zapita ga ljutito fiškal.

— O! O! Osobite novine! Osobite!

— Kakove? Govori brzo, ne imam kad slušati.

— Joso — Joso — znaš onaj Joso, koj je bio u trgovini, gdje smo mi kuratori, hihihi! kuratori — i Petričević poprati ove rieči sa pet prsti.

— Šta Joso? skoči fiškal nemirno na noge.

— Zaklali ga, fundamentaliter, zaklali ga kao purana.

— Gdje? Tko? Tko ti je to rekao? uhvati Jelušić druga svoga za ruku.

— Čuo sam to kod županije. U šumi za Karlovcem nadjoše mu mrtvo tielo a u praznoj listnici samo putni list. Valjda je htio k moru, al ga razbojnici sretno dočekaše i zatukoše, jer vele, da je u one strane provalila četa hajduka iz Krajine.

Fiškalu planu od radosti lice. Pijanica Petričević nije ni s daleka slutio, koliko da je ta novina razigrala fiškala. Sabrav se ponešto, prihvati Jelušić mirnije:

— Vidiš, vidiš, zla vremena, čudna vremena. Dakle ga ubili, siromaka, poštenjaka! Nu, dragi amice, nastavi fiškal, ja imam mnogo i premnogo silna posla. Evo ti cvancike na čašicu vina.

— Cvanciku na čašicu vina? opetova Petričević porugljivo, držeć poklonjenu dvadeseticu dvama prstima,

— cvanciku, pa još probušenu! To je malo, dragi Jelušiću, premalo, to je jedva za jedan obrok. Ti vrlo dobro znaš, da ne imam više ni groša. Vrag me je nanio na karte. Fuć! Fuć! U mojoj kesi novci ne imaju blagoslova, a ipak niesam veći lopov od tebe. Udovica mi je nekoliko forinti dala, al posljednji put bacio me kapetan iz kuće. Ja ti ne imam stana i hranim se rakijom. To je jeftina hrana, spavam u šumi, u Tuškancu, to je jeftin stan. Al su sad noći hladne, ne imam toplog odiela, pa mi se ne će svaki čas prosjačit. Pa kad sam već postao lopovom, mora mi lopovština i kamata nositi, dobrih kamata, jesi li čuo, domine collega? Zato daj novaca, novaca daj! Jer tako mi duše — — — oči Petrićevićeve planuše divljim biesom, ljutit baci Jelušiću probušenu cvanciku pred noge i dignu šaku na bliedog fiškala.

— Luda pijanice! Jesam li ja kriv, da sve zapiješ, zakartaš! Ništa ne dam, ništa! Nosi se, jer ću te batinom izćerat! i u isti mah uhvati drenovaču pa zamahnu na pijanicu.

— Daj! Daj! nasmija se Petričević glupo, ne bojim te se, ali cielu stvar iznesem.

— Bit ćeš zatvoren.

— Dakako! Šta je meni zato? Imat ću bar hrane i stan, al ti — ti — hi, hi, hi!

Fiškal, predomisliv se, nastavi mirnije:

— Ne budi lud! Čuj me! Reći ću ti pametnu. Evo ti pet forinti.

— Ah to je pametnije, al nije dosta.

— Slušaj me, velim ti. Najmit ću ti stan, plaćati hranu, kupit haljina t. j. udovica će platit.

— Dobro, al to je sve solidno, a ja niesam vičan življeti kao fratar.

— Dobivat ćeš i novaca, al sad ih upravo ne imam već ti dodji za jedno osam dana.

— Poštena rieč?

— Poštena.

— Bene! Doći ću, ali čuvaj se, čuvaj se, jer, jer — boga mi — mumljaše glavurdajuć pijanica i ostavi sobu.

— Hvala bogu, govoraše sebi odvjetnik, za sad riešio sam se toga djavla. Jose dakle ne ima više. Dobro. Jedini Petričević zna za našu tajnu. Za mjesec, dva mjeseca i on će bit smiren, pa onda s bogom Zagrebe! Nu svakako je vriedno, da se posao pospieši! Fiškal pokupiv brzo neka pisma, pohiti prema gornjemu gradu.

U dućanu na ćošku Markova trga sjedjaše u isti čas Petričević, a pred njim na dućanskom stolu stajaše čašica šljivovice. Poniknute glave buljio je pred sebe, samo kadkad bi, iztrusiv čašicu, viknuo:

— Točite, danas ne treba krede, jeste li vidjeli tu petaču?

Pijanca motrio je pozorno najstariji trgovački pomoćnik — Tomo, koj je nekad služio kod „morskoga raka“. Tomo kan da je bivšemu sudcu nešta prišapnuti hćio, al nije smio što od mušterija, što od drugih pomoćnika. Za kratak čas ostadoše obojica sami u dućanu.

— Spectabilis! prihvati Tomo udvorno, gdje vam je stan?

— Stan? nasmija se pijanac, „sub Jove“, znate li taj klasički izraz u gradu „ad Parnassum?“

— To jest, pod vedrim nebom, odvrati Tomo.

— Pogodili ste! Optime! Flos latinitatis nije vam se izkadio kraj tih haringa. Točite čašicu!

— Spectabilis, nastavi Tomo natočiv čašicu, gdje večeravate?

— Ja večeravam evo sad ovdje rakiju! Čovjek si bar prištedi vremena, jede i pije u jedan put.

— Spectabilis, dozvolite, da vas ja danas pozovem k sebi na večeru. Sutra je i onako nedjelja. Ja imam svoju sobicu. Gospodara ne ima kod kuće, pa možete kod mene i prenoćiti.

Petričević dignu glavu i pogleda trgovca glupim okom, zatim se nasmija:

— E bene! Ja ne odbijam ponude, niesam je nikad odbio, jer se veselim rado u družtvu učenih glava, a vi ste onako na pol študiran. Bene! Primam.

Za pol drugu uru sjedjahu u komorici pomoćnikovoj pod krovom Tomo i Petričević za stolom. Bijaše ugodna prijatna komorica. Na stolu stajaše pečenka, sir, butina, boce fina vina i bočica fine rakije. Petričević odbijao je dim fine debele duge cigare, glavu spustiv natrag i držeć ruke u žepovih. Oči ne gledahu glupo u sviet, već se dosta pametno kriesile.

— Amice! reče, čast vašoj večeri, vašemu vinu i vašoj sladkoj rakiji. Već odavna niesam takove okusio.

— Ne dobiva se drugdje u Zagrebu.

— Lažete, amice, dobivala se, dobivala, kod „morskoga raka“. Ja sam je ondje zabadava pio, ja massae curator. Joso je i kako točio.

— Pa ju i ovdje badava pijete, odvrati Tomo natočiv oveliku čašu, živili!

— Hvala, hvala, amice!

— Nosi li vam kuratorija mnogo, spectabilis? zapita Tomo natočiv drugu čašu.

— Vraga nosi, ništa ne nosi! Ni spomena vriedno.

— E sami ste krivi, nastavi Tomo svejednako točeć, kuća je mastna.

— I kako mastna, nasmija se Petričević pucajuć jezikom.

— Po pravici bi vàs bar išla petina.

— Dakako! lupnu Petričević šakom o stol, pošto je čašu iztrusio.

*

— Al se našli drugi miševi na tu slaninu.

— Štakori! Štakori! vikaše pijani kurator.

— Jelušić, to je prava lija! Izvolite još čašicu.

— Jelušić je vuk, vuk! vikaše kurator razigran sladkom rakijom.

— Pa vam se jošte ruga.

— Ruga? skoči Petričević upiruć se u svoje šake.

— Onomad slušao sam, kako je s nekim magistratskim gospodinom govorio latinski, misleći, dà ih ne razumiem.

— Pa što, što je reko? izbulji Petričević oči, pošto je izpio čašicu.

— Reče, da ste pijanica, propalica, čovjek pogibeljan. Da bi najbolje bilo, pod stražom odpravit vas iz grada, zatvorit u ludnicu kod milosrdne braće, i da ne će mirovat, dok ne izhodi toga od slavnoga magistrata.

Za tih rieči izkapi Petričević stojeć čašu po čašu, a kad Tomo završi, zariknu mahnitim glasom:

— Ha! Ha! Ha! Bestiae infernales! A znate li, što ću mu ja reći, što ću reći pred sudom, pred cielim svietom? Reći ću: Dovukli ste me u noći u kuću udovice Radićke, počastili me liepom večerom, napili me, al ja i pijan svojih oči, svoje pameti izgubio niesam i niesam. Dogovorili ste se, kako ćete pod silu udati djevojku za apatekara, okrasti ju, dok sam ja tobože driemao. Provalili ste u sobu, izvukli škrinju, razbili ju sjekirom, izvadili 30000 for. liepa novca, razgrabili ga medju se kao grabežljiva zvjerad i napisali krivi protokol, da nieste našli nego tri tisuće! Oglobili ste djevojku a meni bacili nekoliko kukavnih stotina kao kost psetu. To, to ste učinili vi — vi razbojnici, i na to ću se zaklet, tako mi bog pomozi! Tako mi — —

Petričević ne svrši tih rieči. Uzdignutom desnicom sruši se shrvan pilom i bjesnoćom poledjice. Tomo ga dignu i stavi na postelju, a sam sjede za stol pisati;

pisao je dugo, dugačko pismo pa ga pomno zapečati, u rano pako jutro ponese ga na poštu. Petričević je medjutim spavao cielu noć, cieli dan u Tominoj sobi.

XV.

Prodje nekoliko mjeseci. Gospoja Radićka nije brojila dane; svi bijahu vedri i veseli, jer ih nije imala kada brojiti uz miljenika kapetana, a mogla je i veselo živiti, jer je Jelušić davao novaca bez obzira uz obveznice dakako, gdje je dva i tri puta više novaca upisano bilo, nego je vesela udovica primila. Nu Jelušić spomenuo bi kod prvog kao i svakog sliedećeg zapisa, da to niesu njegovi novci, već nekog imućnog trgovca, jer da ih sam ima, dao bi drage volje, i ne bi ni dinara kamata zahtievao. Nešta je Radićku kraj svega ipak peklo; koliko je ona molila, koliko je nutkala, kapetan je rok svatbe od dana do dana odgadjao veleći kroz smieh, da toj ceremoniji ima dosta vremena. Mara je brojila dane suzami, radeći težko, mučena, štipana do krvi od svoje nemile majke. Hćela je da sdvoji. Nu kad se je jednom vraćala iz crkve kući, pridruži joj se Tomo.

— Djevice Maro! reče pozdraviv ju, oči su vam crvene, plakali ste; znam za svu vašu biedu i nevolju, znam sve što u vašoj kući biva. Ah zašto, zašto je vaš pokojni otac, taj poštenjak umro! Nu ne sdvojte! Doći će pomoć, vjerujte mi doći će brza, sigurna pomoć; bit ćete riešeni te biede, u koju su vas nemili ljudi zakopali, ja sam se zato pobrinuo.

— Dà bog da, uzdahnu Mara, i bog vam to naplatio, dragi Tomo. Bit će vam za dušu, jer ja sirota stojim kao odsječena grana u svietu, a svi moji rodjaci i skrbnici na me reže i meću mi svakim danom otrovne zmije u srdce!"

Tomo je čekao, čekao, marljivo išao na poštu, je li kakovo pismo stiglo. Al dan za danom, tjedan za

tjednom, mjesec za mjesecom prodje, al nikakva glasa, nikakve pomoći. Tomo bijaše žalostan, neveseo.

U jedan put prosuše se čudni glasovi po Zagrebu. Šaptalo i šuškalo se, da Radićkini poslovi na zlo idu. Sam Tomo razabirao je to iz latinskih razgovora magistratske gospode, nu znali su zato i drugi ljudi. Navlastito sû udovičine prijateljice, a pred svima stara Pepa, dokazivale da će Radićkinu carstvu kraj biti, a da drugče i ne može biti, jer se tu žive odviš na gospodsku i bez računa, a za boga se i ne pita. Nu to bijaše samo onako govor. U jedan put bude trgovina kod morskoga raka zatvorena. Ljudi naklapali svašta, da je trgovina propala, nu drugi govorahu, da je to radi svatbe kapetanove, koja se je skorim obavit imala. I sbilja. Kapetan je bio ureko dan vjenčanja. Sad nije u Zagrebu bilo veće srećnice od vesele udovice. Govorila je na sva usta o svojoj budućoj sreći, naručivala haljina, nakita, vrpaca bez kraja, i dokazivala Jelušiću svakom prilikom, koliko je blažena. Fiškal kimao je glavom, al odgovorio nije ništa, samo to reče, da je morao dati zatvoriti trgovinu, jer da i onako malo nosi, a poslije udaje, da ne može i onako ostati trgovkinjom, što je udovica dakako posve odobrila.

— Jedno me samo ljuti, doda Radićka, tvrda glava moje nesretne kćeri. Što sam ja sve kušala, kako li ju mučila, mitila ju i gladila, ne bi li ju sklonula na udaju. Badava. Ona trpi, plače i veli: Ne ću!

— Dà, dà, reče hladno Jelušić, tu smo se nekako prevarili. Mara je duša od kamena, mišljah, da će se prije omekšati. Nu strpite se; poslije udaje smislit ćemo novu osnovu; ona se mora podati po što po to.“

Za šest dana imala je Radićka postati kapetanicom. Radilo se u kući na sve kraje, na sve ruke. Ala će tu biti veselja, govorahu neki, nu drugi, koji su svašta znati mogli, nasmiešili bi se, slegli bi ramenima.

Kapetan običavao je pohodit udovicu po podne. Već je bila minula četvrta ura, ali još ne bje kapetana. Udovica bila je pogledala dvadeset puti na prozor, al kapetanu ni traga. Napokon prebaci kabanicu i podje do kapetanova stana. Pokuca na vratih. Bijahu zatvorena. Hćede upitat slugu, al ni sluge nije bilo. Ta gdje je mogao biti? Čekaše četvrt, čekaše pol ure, šećuć amo tamo pred vratima. Nikoga. Podje kući, da vidi, je l' došo. Nije. Povrati se u stan kapetana. Još nikoga. U jedan put pope se uz stube kramarica, susjeda kapetanova. S daleka doviknu Radićki kroz dobroćudan posmjeh izpod oka:

— A vi — vi, draga gospodarice Radićka! Dobar večer! Pošteno sam se uznojila. Valjda tražite kapetana.

— Dà! Gdje je?

— Ne ima ga.

— Ta gdje je.

— Otišo.

— Kamo?

— Iz Zagreba.

— Iz Za—agreba? Nije moguće.

— Jest, jutros na naglo.

— Nije moguće!

— Jest, velim vam, draga moja! Sinoć donese mu neki ne poznati čovjek pismo. Kapetan posla odmah slugu na poštu, da mu kupi mjesto za Beč, a i sam podje od k pukovniku, kako mi poslije sluga reče. Za uru se povrati, izplati svoju stanbinu, pospremi svoje stvari, a jutros za rana pokuca na moja vrata, te preda mi ključ od stana i pismo za vas, i ode poštom.

— Pismo za mene? Ode poštom? Bože, bože! Šta je to? uhvati se udovica za glavu, prisloniv se uz kapetanova vrata, ta meni ništa — ništa ne reče!

— Ja ne znam, šta je to! nakašlja se kramarica, al čekajte, da vam dam to njegovo pismo! zatim stade

kopati po žepovih, izvadi ključe i povede udovicu u svoju sobu.

Željno iztrgnu Radićka pismo iz kramaričine ruke i poletiv k prozoru skinu drkćućom rukom pečat. Pročitav prve redke, probliedi, zatim porumeni, stade sve jače drktati, i pročitav pismo, udari se šakom u čelo i pade, roneć gorke suze na stolac. Pismo govoraše ovo:

Draga moja Jagice!

Pošto ne imam kada, da se s tobom naustice oprostim, pišem ti ovo pismo. Ne misli, da se je možebiti moje srdce promienilo. Ni pošto, ono ti voli kao i prije. Ali u našem životu ima razloga, ima sgodjaja, koji su jači od našega srdca, kojim se čovjek pokoriti mora. A tako ti je žalibože i s nami. Ja ne ću nikada zaboraviti onih časova, koje smo zajedno ugodno probavili, nu ne nadani slučaj prikratio je na moju žalost te sretne časove, i bog zna, hoće li se ikada povratiti. Moja čast moje ime, moja obitelj zahtievaju, da ovaj čas ostavim Zagreb, da idem drugamo. Za kratko vrieme uvidit ćeš i sama, da nije drugačije biti moglo. Ja idem u sviet, hoću li se povratiti, hoće li od naše svatbe ikada što biti, ne znam. Za sada ne ima o tom razgovora. Ne može, nikako ne može biti. Umiri se, pokori se sudbini. Možda ćeš za koje vrieme od mene dobit kakov glas. Ne pitaj dalje za mene. S bogom!

tvoj

Ferdinand.

Dok je udovica, reć bi bez sebe, nemilo jadikovala, stajaše kramarica ruku na trbuh složenih, hladna lica pred njom; poslije časka tek progovori.

— No, no, šta je za pet rana božjih, kakvo vas je zlo snašlo? Šta je za boga?

— Šta je, šta je? jecaše Jaga svejednako glavinjajuć, ostavio me je, sramotno ostavio — mene, koja sam mu sve žrtvovala, sve, koja sam dušu rad njega pro-

dala, bacio me je kao ozoban grozd od sebe! Bože, bože! Al zašto? Zašto upravo sada, gdje sam njegovom ženom postati imala, gdje mi je toli milo i ljubezno govorio — zašto — zašto — zašto? kričaše udovica ko luda stiščuć šake na zaplakane oči.

— Vidj! Vidj! prihvati ravnodušno kramarica, dà, i meni je govorio za vas: i kako će se ženiti i gospodski živjeti, dà odkazao je stan, jer da će se za šest dana k vam preseliti. A sad ovako! A! A! To su mi dan danas ljudi! To je gospoština. Ali to je moralo biti — ono pismo. Jučer popodne još mi je govorio o svatbi, i molio me, da mu nakupim kojekakve stvarce, ali poslije pisma kao odrezano.

— A tko je donio pismo?

— Nekakov momak, ne poznam ga. Nu, draga gospodarice, tješite se. Naveselili se jeste, pa ćete još i boljega dobiti. Nieste ni prva ni zadnja, kojoj se takova šta dogodilo. Za dva, tri mjeseca ne će bit više pitanja o tom.

— Ne, ne puštam ga, makar s njim poginula, viknu udovica glasom energičkim, skočiv na noge. S bogom gospodarice! hvala vam na trudu!

— Ne imate zašto! Bilo je od srdca! Pak se tješite. Novaca imate, dobit ćete i muža.

Al već bje udovica odjurila na vrata.

— Eto joj sada gospoštine! nasmija se kramarica, pravo joj budi. To je, kad opanak hoće da bude čižmom!

Udovica letila je bezobzirce k fiškalu, letila razkuštrane kose, nabreklih, zaplakanih očiju. Ljudi ju gledali u čudu, al šta je ona marila. Bijaše omamljena, biesna, sliepa; oko nje se točio sviet kao nejasan san, oko nje bijaše sve mrtvo, i isto božje sunce na nebu. Ne pokucnuv na vrata, unidje k Jelušiću. Fiškal, sjedeć za stolom, krenu glavom. Malko se trznu. Žena pristupi odvažno k njemu i podav mu pismo, reče odrješito:

— Čitajte! a zatim sjednu na stolac.

Jelušić naravna si očale i stade čitat, pa stavi napokon pismo na stol.

— Hm! Hm! Kako je to? Šta je to k biesu? reče staviv ruke na koljena.

— Sramota! razjari se udovica.

— Ta kako? stade fiškal tobož razmišljati spustiv glavu.

— Jelušiću! progovori žena.

— Što želite?

— Treba mi novaca!

— Opet? odvrati fiškal zlovoljno, pa čemu? Ta ne će biti svatova.

— Hoće, mora! iztisnu žena kroz tajni gnjev.

— Šta mora?

— Dajte mi novaca! Odmah! Brzo! Još je čas.

— Ali — — čemu je čas?

— Idem za njim, danas jošte.

Fiškal dignuv se na noge, gledaše udovicu u čudu.

— Vi ste s uma sišli, draga gospodarice!

— Ne brinite se za moju pamet, dajte mi novaca!

— Al znate li vi, da ste već strašnu silu novaca potratili, da ste se zadužili?

— Svejedno, kud sto, tud i to! Dajte mi novaca! Zaklinjem vas živim bogom! Još je vrieme, za dvie ure odlazi pošta.

— Dakle za njim? Ali ako vas odbije, ako ga ne nadjete?

— Naći ću ga, uhvatit ću ga, ne ću ga, ne ću ga pustit. Držat ću ga, kao da je okovan gvoždjem.

Fiškal je časak šutio, zatim, kan da se je nečemu domislio, progovori:

— Koliko vam treba?

— Tri, četiri ili bolje pet stotina!

Fiškal napisa obveznicu na 600 fr., i izbroji udo-

vici 400 fr., nu ona podpisa brzo, sgrabi novce i ne reče nego:

— Krvopijo! zatim odjuri.

— Dobro! reče fiškal, kad je sam bio, bar mi ne će tu biti na putu. Al saznat će kapetan, da putuje za njim.

Za dvie ure podje udovica poštom put Beča, al uz nju i pismo, što ga Jelušić napisa kapetanu.

XVI.

O udovici ne bijaše glasa. Iznenada ostavi kuću svoju, doviknuv samo kćeri, da polazi na put i da se ne će skoro povratiti. Stara Pepa razniela je dakako te čudne glasove po gradu i Zagrebčani niesu govorili o drugom van o nesretnih svatovih, o tajnom putu, o prevarenoj udovici. Ta je l' moglo biti veće slasti za mile jezike vriednih gradjanka, je l' moglo biti veće radosti za njihovo srdce, nego li kad dočuše, da su sve zlatne nade ohole udovice spale na ništa? U slavnom gradu Zagrebu bilo je vazda dosta dobrih duša, koje su se nesreći drugoga radovale, i sto puti moglo se je čuti: „Pravo joj je!“ Pred svima je vikala Pepa. Jedne večeri stojeć sa susjedami pred kućom, izkalila je svu nježnu dušu svoju:

— Eto, eto, reče, sada se vidi ciela ta šuplja gospoština! Poštenu ženu, kakva sam ja, skoro je sram, živiti u takovoj kući. Dà, to se hoće cifrati, to se previja, to se nadimlje. Pokojni Radić, bog mu dao duši lako, to je bio čovjek, i kakov čovjek, purgar od glave do pete, pa ako je i imao čim praviti si crkvenu klup ipak je stojeć medju narodom u crkvi pjevao pri večernici. Ali odkad se je ta dobra duša preselila gospodinu bogu, od onda je vrag — bog mi oprosti griehe — ušao u Jagu, pa hop, pa kop, razbacivala se na sve strane, uhvatila kapetana, ili kapetan njezine novce, i

kad je dušica mislila, da će biti gospa kapetanica, a ne kao što mi, purgarica i majstorica, kad su joj već gusle gudile po mozgu — eto kapetan — taj liepi som razdro mrežu pa bjegac, a Jaga ništa nego kramarica kod „morskoga raka“ — da bi i toga bilo — ostala kosa brez brusa! Tako je i tako, kad čovjek svoje griehe ne broji, kad si kramar gospodsku dolamu kroji.

— Pravo joj je, klikoše sve susjede u jedan glas.

— I pravo joj je, potvrdi Pepa, jer ako i nikomu na svietu zla ne želim i iskrnjega ljubim kao samu sebe, opet velim, pravo joj je. Da ste vidjeli, kako svoju kćer, svoju krv — siroticu Maru muči i grize! Kako ju drži za služavku ni ne pušta k svomu stolu, kao da je kakova povlaka. Svoju krv, jeste li čule, svoju krv! Fui! To mi je mat, to mi kršćanka. Laku noć! drage susjede, Pravo joj je! Sram me je u toj kući živjeti!

— Pravo, pravo! Laku noć, Pepo! viknuše susjede i klepetava četa razidje se svojim kućam.

A Mara? Bijaše sama, bijaše napuštena od svega svieta. Nitko se za nju brinuo nije, nitko je ljubio nije. Majka ju ostavi, podje u sviet, i kako je biedna sirota sve razmišljala, kako je omjerila zlu svoju sreću, navroše joj suze na mutne oči. Sdvojna skoči na noge, napusti otčinski dom, tu pustinju biede i tuge, i pohiti jedinomu si utočištu, pohiti grobu miloga si otca. Oh taj mali, mahom zarasli humak, iz kojeg su virili ostanci drvenog križa, taj je krio sve, što je njezinu srdcu milo i drago bilo, pod tim humkom razpalo se u prah ono blago i pošteno srdce, koje je toli živo kucalo za jedino diete. Skrštenih ruku klečaše biedna djevojka na tom humku uru — dvie ure. Biser za biserom, suza za suzom kanu na zelen mah. — Otče, Otče! šaptaše mladica, zašto si me ostavio? Što sam sagriešila? I zašto se mora umrieti? Il kad se već umrieti mora, zašto ne umru oni, koji se ljube, zajedno? Vidiš svi su me

napustili i — — majka! Oh majka! Drugim je ta rieč sladka, kao i med, a meni? — — —

Već se je bilo sunce prilično odmaklo na zapad, kad se je djevojka s groblja vraćala. Dodje do blizu kuće svoje. Pred vratima stajaše hrpa zvjedljivih ljudi. Djevojka dodje bliže. Ljudi ju gledahu čudnim okom. Što traže ti ljudi, upita se djevojka. Al iz lica svieta ne mogaše ništa razabrati, van onu pustu zvjedljivost, koja se pokazuje kod svake svjetine neobičnom sgodom. Mara protisnuv se kroz sviet, pope se u prvi pod. Vrata bijahu širom otvorena. Iz sobe čuo se je razgovor mužkaraca, čulo se i to, kako ljudi premeću stolove stolce i ormare. Djevojka udje u sobu. Za stolom sjedjahu gospoda od suda. Pisar pisaše marljivo po papiru, u kutu do prozora stajaše Jelušić. Od čuda zaustavi se Mara.

— Šta je to, gospodo? zapita plaha.

— To će reći, odgovori mirno izaslanik suda, čovjek pristar, suh, da mi ovdje plienimo i popisujemo vaše i vaše majke stvari, „mobilia et immobilia“ to jest kuću, vinograde, stolce, stolove, rubeninu et caetera. Popisujemo i plienimo po dozvoli slavnoga suda!

— Popisujete, plienite? Šta je to? Zašto? zapita djevojka.

— To jest, moja draga, nastavi izaslanik, da vam kratko i prosto hrvatski velim. vaša majka uzajmila je od g. trgovca Petrovića mnogo, vrlo mnogo novaca, pa je izdala obligacije, koje su zapisane na kuću i zemlje. I jerbo vaša majka platila nije, jer je dapače pobjegla, i jer gospodinu Petroviću novaca treba, zato je on vašu majku i vas tužio, i eksekucija je evo došla, to jest ove stvari, ova kuća i vinogradi niesu već vaši, već će se za četrnaest dana prodati, i vi se, moja draga, možete seliti, kamo vam drago, ovdje više ne imate posla.

Djevojka probljednjela na smrt, uhvati se za srdce.

— To, to, da nije moje, naše? Da se selim? Kamo da se selim? Što da uradim? Ta za boga miloga, to nam je ostavio moj pokojni, moj dobri otac?

— E šta ćemo! Bilo, pa prošlo, slegnu izaslanik ramenima, naša je briga, da gospodin Petrović dodje do svojih novaca, a nije nam dužnost brinuti se za vas. moja draga. Ako ne imate šta jesti, a vi liepo služite. Nije to nikakva sramota.

— To nije moguće! Znam, da mi je otac bio bogat čovjek. Kazivao mi je, da imamo dosta i suviše, da se prehranimo. Pa sve, sve da se je razteplo.

— Sve, moja draga, i ne znam, hoće li dosta biti, da se dug naplati. Ali pustite nas sad na miru, da idemo dalje cieniti, pa se pobrinite liepo za drugi stan,

Krv udari djevojci u lice; oči joj planuše i drkćućim al odvažnim glasom obrati se Jelušićn.

— Ta govorite vi, gospodine Jelušiću, govorite. Vas nam je magistrat dao za tutora, da nas branite. Ja sam luda djevojka, ne razumiem se u sudske poslove, al vi, vi recite toj gospodi, da sve to nije moguće, da se varaju.

Jelušić gledaše mirno iz prozora, dok je djevojka govorila, napokon krenu glavom, i slegnuv ramenima reče:

— Draga Maro! Gospoda ne varaju se; bili ste bogati, bili, al sad više nieste. Vaša je majka zlo, vrlo zlo gospodarila; sad ne imate ništa, jer će sud sve prodati. Meni vas je u istinu žao, ali šta ćete, zakon je, zakon. Vi ste si sami krivi; mogli ste se dobro udati; nieste hćeli. E sada treba liepo služiti. Ja vam bome druge pomoći ne znam.

— Hoću, dà! odvrati djevojka osoviv glavu, služit ću pošteno, ma si svoje ruke do krvi ožuljila, služit ću i radit kao moj pokojni otac, i nije me sram. Ali za novce svoga srdca, svoje duše prodati ne ću. Badava me snubite, badava me nudjate zlatnom jabukom.

Ja sam luda ženska glava, ne poznajem vaših zakona i pravda, ja ne znam, što je moja mati potrošila, al moje srdce mi veli, da ste nas prevarili, da ste nas oplienili, porobili. Da otče dragi! udari u plač, pokriv si rukama lice, tvoje diete ćeraju izpod krova, što si ga ti svojom mukom podigo, tvoje dieto je ostalo bez korice kruha, jadno, gladno, biedno — al pošteno, oh pošteno — — —. Kao da joj nešta munu glavom odleti Mara, al se za čas povrati držeć batinu srebrom okovanu.

— Toga, viknu, toga vam ne dam! Pa makar svi sudci cieloga svieta na me došli, toga vam ne dam. Od mojega je otca, to je on meni, meni ostavio. S tim štapom došao je ovamo, taj štap je njegovo, jest moje poštenje. Prodajte si, grabite, plienite, koliko vas volja, ali dvojeg prodati ne ćete: ovaj štap i onaj slomljeni križ na grobu moga otca!

— Odvedite djevojku! reče sudski izaslanik pisaru.

— Ne treba mi vaše pomoći, idem sama, al vam, Jelušiću, vam će bog platiti, što ste uradili! To rekav izidje djevojka iz sobe.

Glas, da će se sve Radićevo imanje prodati radi dugova, raznese se po svem gradu poput munje. Ljudi pametniji niesu toga iz prvine hćeli vjerovati, al se napokon uvjeriše, da je istina. Kamo, kamo, pitahu se, dospio je tolik novac za toli kratko vrieme? Tko ga je potrošio? Tko? odgovorilo im se: Udovica Radićka; u rukuh trgovca Petrovića bilo je sbilja Radićkinih obveznica na veliku svotu novaca. Petrović bijaše dakle posve prav i sud nije mogao drugčije raditi, pošto je i odvjetnik ostavine, Jelušić priznao, da je Radićka u istinu izdala obveznice i da se morala zadužiti radi velike štete u trgovini i radi silnih novaca, za koje ju je pokojni poslovodja Joso prevario bio. Nitko dakako nije pitao, koliko da je udovica u istinu primila novaca, nitko nijn znao, da je Jelušić sporazumiv se s Petro-

vićem polovicu više pripisao u obveznicu. Udovica nije ništa izpovjediti mogla; bog zna, gdje je bila.

Prodalo se dakle imanje pokojnoga Radića, sve se je prodalo, kuća, vinogradi, polja, ormari, slike, srebro, haljine — sve — sve do zadnje krpice, od liepe baštine ne osta ništa van srebrom okovani štap pokojnoga Ilije, što ga sa sobom ponese Mara. Što je bilo ostalo novaca u pohrani magistrata, pojede parnica i troškovi kuratorski, dvadeset kukavnih forinti predadoše Mari.

Jednog po podne sjedio je Jelušić u svojoj pisarni. Bijase nešto uzrujan. Sastaviv na stolu nekoliko vrećica zlata, viknu:

— Leno!

U sobu unidje njegova gospodarica, šta li, okrupna razčešljana ženska.

— Leno! reče fiškal, uzmi te novce, pa ih sahrani u svojoj postelji. Ali mi vazda zaključaj vrata, pa da se niesi opila.

Jedva Lena odniela novce, zakuca netko na vratih. Unidje trgovac Petrović.

— Dobar dan, Petroviću!

— Dobar dan, spectabilis! Mogu li sutra dići novce.

— Ne treba. Ja sam ih digo i svoj dio odbio. Pòlovicu dobitka! Zatim preda trgovcu svežanj banaka. Petrović ih prebroji.

— Dobro, reče, ali fali petsto forinti!

— Moj trud, odvrati fiškal mirno.

— Neka vas voda nosi, nasrdi se trgovac.

— Ne bojte se, odvrati Jelušić, sam ću ići. Ja sam Zagreba sit. Preselit ću se u Magjarsku.

— Siti ste? E pečenka je bila debela. Al možete li vi u obće siti biti?

— Za mjesec dana idem u Magjarsku. Vi ste tu siguran, a ja ću biti ondje sigurniji.

— E sretan put, nasmija se trgovac. U to opet netko pokuca na vratih.

— Tko je k vragu? viknu fiškal.

Vrata se otvoriše i u sobu udje varoški apatekar.

Fiškalu vidjelo se na licu, da ga pojav apatekarov nije milo dirnuo, a crveno apatekarovo lice odavalo je neku vanrednu jarost. Nu ni jedan ni drugi nije progovorio ni riečce. Tako stajahu časak jedan naproti drugomu. Trgovac Petrović opazio je za kratko, da je on razlog toj šutnji t. j. da je gospodi na putu. Zato uze šešir i podav fiškalu ruku, reče:

— S bogom, dragi spectabilis! poslovi su posve u redu, a za neke druge stvari doći ću sjutra, sada moram i onako za poslom. S bogom, gospodine apatekaru! Fiškal stisnu trgovcu ruku, apatekar pokloni se mučke a Petrović ode.

— Šta je? zapita Jelušić glasom dosta drzovitim.

— Jelušiću, došao sam da vam prišapnem, da ste najveći lopov na svietu.

— A zašto, ako smiem pitati?

— Jer ste me prevarili.

— Ja vas? kako to mislite?

— Nieste li me naveli na pogodbu sa udovicom radi ženitbe sa Marom?

— Jesam. Pa?

— Pa, pa, pa? Šta je od svega toga? Ja nit sam dobio Mare, nit sam dobio ugovorenih novaca, ostavina je Radićeva raztepena, raznesena, kojekakvi lopovi natrpali si žepove, medju njima i spectabilis dominus Jelušić, a ja, ja sam ostao na cjedilu, ja čijom se je pomoći Jelušić primako tomu masnomu zalogaju, morskomu raku“.

Fiškal slušao je to bjesnilo vriednoga sina Higieje vrlo hladne krvi, mahnuv mu zatim rukom i sjednuv, reče:

— Sjednite, dragi prijatelju, sjednite. Vi ste razigrani, vaša je krv uzkipila,

— A vraga ne će uzkipiti na takovu lopovštinu? Od nekog mi se vremena sve uklanjate, pa kad sam vas gdjegod uhvatio, bilo je izprike na sve strane, vukli ste me za nos, a napokon, dragi apatekaru, obriši se. Al čut ćete vi, skinut ću ja krinku s vašeg lopovskog lica; ne znate vi, tko sam ja. Čut ćete vi — — zagrozi se apatekar pesnicom.

Fiškal pristupi k bjesniku, i pritisnuv ga na stolicu, nastavi odvažno:

— Sjednite, velim vam. Pobjesnili ste, smutila vam se je krv, te ne možete hladno o tom poslu suditi. Govorimo hladno, produži Jelušić povrativ se na svoje mjesto. Dà, dopuštam da je posao po vas nesretno izišao, dragi amice, da ste izgubili partiju, ali ćete vi meni dopustiti, da pri igri — a to ne bijaše nego hazardna igra — ne odlučuje samo kombinacija, pamet, već ponajviše dobra i zla sreća, koje čovjek predvidjeti ne može. Eto u tom grmu zec leži. Vas je sreća prevarila.

— Vi ste me prevarili.

— Ne činite mi krivo. Sreća vas je prevarila, velim vam. Jer napokon se je sve vrtilo oko ženitbe s Marom. To bijaše glavni uvjet — conditio sine qua non — po kojem ste imali dobit i novce. Ako sam ja i sastavio pogodbu, ako je i udovica drage volje pristala na nju, to je sve ipak visilo o volji djevojke, koja je imala postati vašom ženom. Tu se svi prevarili. Svaka djevojka ne ima nikakve ili bar vrlo malo svoje volje. Na toj predmnjevi gradili smo svoju osnovu. Ja i udovica radili smo o tom, vjerujte mi, pošteno prema pogodbi. Grizla, mučila je svoju kćer, nek joj dosadi otčinska kuća, nek se od sdvojenja vam baci u naručaje po starom načelu „inter duo mola minus eligendum“

t. j. izmedju dva zla valja birati manje. Nu čini se, da je Mara vas smatrala većim zlom, i pokazalo se, da je u te djevojke volja tvrda kao kremen. Sve se naše kombinacije razbiše o toj čelik-duši. Nu tomu ste ponajviše vi krivi, jer se nieste vladali prema djevojci ko lisac, već ko jarac, pa vam je odbila rogove, a poslije nieste ništa uradili. Još mi rekoste, da je raztepen imetak. Jest do kraja i vrlo mi je žao. Nu jesam li ja kriv, da je njezin pomoćnik Joso trgovinu silno zadužio, novac sgrabio i uteko? Ja sam tu posve čist i nitko na svietu — čuste li, nitko na svietu ne može mi dokazati, da sam si od Radićeva imetka i dinar prisvojio.

— Šta? Nitko? viknu kroz smieh apatekar, ja ću ti, lopove, dokazati, da si si ti žepove ugrabljenim blagom natrpao.

— Pred sudom? zapita porugljivo fiškal.

— Dá, pred sudom, pred bogom, pred cielim svietom, vikaše apatekar.

— O Bogu ne govorimo, jer ne znam, čuje li gospodin Bog rieči varoškog apatekara zagrebačkog. Al pred sudom, carissime amice?! Jeste li pri zdravoj pameti? Jeste li sve zaboravili. Ne znate li vi, da vas je fiškal Jelušić branio n kriminalnoj vrlo zapletenoj parnici, da bi taj Jelušić sve na vidjelo iznieti mogao, da bi vas to glave stajalo. Dedte, kušajte ako ste junak!

Apatekar probliedi, glava mu klonu na prsa, ruke, padoše ko mrtve i ne reče ni rieči.

— Eto, amice, nastavi branitelj prava, eto da mi krivo činite i da se ljuto varate. Nu odgovorite mi na jedno pitanje iskreno.

— Šta je? odvrati pokunjeni apatekar.

— Hoćete li izmedju dva zla birati manje.

— Ne razumiem vas.

— Djevojka sa novci je dobro, ni djevojke ni novaca je zlo, djevojka bez novaca jest takodjer zlo, al

svakako manje zlo, ako je čovjeku stalo do djevojke. Vi ste i onako bogat čovjek, a gospodarica vam je svakako potrebna i Mara vam je mila. Hoćete li manje zlo?

Apatekar predomišljao se časak, zatim odgovori:

— E baš, kad bi — — ali ona ne će hćeti.

— To je moja briga. Hoćete li? Kršna je djevojka.

— E pa neka je!

— Dobro. Sad djevojka ne ima ništa. Mati joj je u nevolji. Ja sam svejednako tutor. Škripac je dakle jači nego prije.

— Razumiem.

— Sad idite. Danas ću se još k vama svratiti, da izvedemo stvar.

Apatekar ode, pa ako mu još svejednako srdce kipilo na fiškala rad izgubljenih novaca, tješio se bar tim, da će dobiti liepu mladu ženu.

— Hvala bogu! mrmljaše Jelušić, kad je opet bio sam, i toga vraga sam se otresao. Ludo jedna! Mislio si, da je moja mreža kidljiva, da niesam na sve pazio. Al skrajnje je vrieme, da ostavim Zagreb!

Najednoč dosjeti se fiškal nečemu.

— Šta ono reče, da može dokazati? Po kom? Udovice ne ima, Joso je mrtav. K vragu! viknu lupiv se u čelo, Petričević! Pijanac Petričević! Gdje je? Već ga duže vremena niesam vidio. Plaćam doduše za njega stan i hranu, al ga ne vidjam, a prije je svaki čas znao doći, da iztisne koju forintu. Tu propalicu valja potražiti!

Fiškal podje s mjesta u stan Petričevićev u Novoj Vesi.

— Gdje je gospodin Petričević — upita gospodara čižmara.

— Ne znam pravo, odgovori ovaj. Prije jedno četrnaest dana reče mi, da ide nekamo dalekoj rodbini u Zagorje, pa se prije tri četiri mjeseca ne će vratiti. I

sbilja dodjoše kola po njega i on se odveze. Al pravo reći, taj se povratiti ne će. Duša mu je već na jeziku. Kašljao je da je strahota, jedva se drži i pamet ga ostavlja.

— Dobro, odvrnu Jelušić, što vas je išlo izplatio sam i polovicu više. Poklanjam vam ju. Nu ako bi se Petričević iznenada povratio, a vi mi to dodjite odmah javiti, jeste li čuli, odmah. S bogom!

— Hoću, hoću, spectabilis, i liepa vam hvala!

XVII.

Bilo je po podne. U siromašnoj dvorištnoj sobici mesničke ulice sjedjaše Mara Radićeva, marljivo šivajuć, tiho plačuć. Neprestano kapale guste kaplje na bielo švelo. Kadkad samo podignula bi liepu glavu, da si otare suze, pa si mogao razabrati na njezinu licu, na mutnih joj očih, kojim su vedje časomice drktnule, silne jade njezina srdca. Liepa jedinica bogatoga Ilije Radića, napuštena, ostavljena šivaše u toj sobici za kukavnu plaću. Dobričina Tomo dočuo o strašnoj nesreći Radićeve obitelji, sklonu staru si tetu, poštenu udovicu, da ju primi k sebi na stan, a dobre gospoje po gradu, čuvši za biedu napuštene sirotice, dadoše joj djela, da se djevojka uzmogne prehraniti, dok joj se ne nadje kakova dobra služba. Tomo tješio je mladicu, kako je bolje znao, veleći, neka se ne boji, da će joj svanuti ne nadani spas. Na takovu utjehu nasmjehnula bi se Mara gorko.

— Hvala vam, dragi Tomo, neka bi, vi ste dobra i predobra duša; kako da vas nagradim za ono dobro, što ste mi učinili? Ne imam žalibože ništa, jadna sam i kukavna. Al nagradit će vas zato bog! Govorite mi o ne nadanu spasu. Spas? Ove moje ruke — ovo moje poštenje — to mi je spas — drugo je — sve — sve propalo.

Tomo medjutim, premda neveseo, nije gubio nade, nu ni živa duša nije znala, na čem se ta njegova nada osniva. Tetka Tomina dobivala je nešto podpore od magistrata i ceha, a inače kuhala je za pripomoć po gospodskih kućah, jer je na glasu kuharica bila. Dolazila je tek na večer kući, te je Mara tako radeći cieli dan samovala. U jedan put doču neki štropot pred vratima. Netko zakuca. Djevojka dignuv glavu poput plahe srne, reče:

— Slobodno.

Unidje fiškal Jelušić. Mara preplaši se, probliedi. Staviv švelo na stran, dignu se brzo i upita došljaka.

— Što želite?

— Dobar dan, draga Marice, pozdravi ju odvjetnik kroz hinjeno milosrdje. Sjednite, sjednite! Šta radite, diete moje? Šivate, kvarite si mlade oči.

— Vikla sam radu, odgovori plaho djevojka.

— Pa u toj vlažnoj, uzkoj sobi. Ta to hudi zdravlju.

— Sirota sam, uboga sam.

— Znam, znam, žalibože. Nesreća, velika vas je nesreća stigla. Htio sam ju ukloniti, nije se, žalibože, dalo, jer —

— Ne treba mi uzroka znati, gospodine! Dosta je, da znam, kakova sam, i da ništa ne imam.

— Znam, u vas je meko, ćutljivo srdce, ne govorimo više o tom. Hćio sam vas već više puti pohodit, a to niesam mogao od posla, pa niesam ni pravo znao, gdje vam je stan. Morao sam doći, jer sam vam skrbnik, i jer — —

— Jer? pogleda ga djevojka u čudu.

— Sjednite, molim vas, umirite se, prihvati odvjetnik mekim glasom. Obećajte mi, da ćete me mirno slušati, posve mirno, zaklinjem vas uspomenom pokojnoga vam otca.

— Govorite! odvrati djevojka kroz plač, mirna sam.

— Imam vam javit viest o vašoj majci.

— O mojoj majci? dignu se djevojka opet.

— Zlo joj je.

— Zlo? Gdje je?

— Dobio sam pismo? Prijatelj mi iz Beča javlja, da boluje, opasno boluje.

— Bože moj! probliedi djevojka.

— Dà, u tudjinstvu. Pomislite, u najvećoj biedi i nevolji. Ne ima ni lieka ni hrane. Ne može kući.

— Bože, bože! Ta to je užasno!

— Jest užasno. Nešta malo poslah joj ja, al to, je slaba pomoć, jer i ja sam ne imam mnogo. Ah da je vaš pokojni otac u životu!

— Moj dragi, moj mili otac, jecaše djevojka, dà, da je on živ, ne bude svega toga zla!

— Znam, da imate dosta razloga tužit se na svoju majku.

— Ne govorite o tom, gospodine! Moja majka je žena pokojnoga mi otca, moja majka me je porodila na sviet. U nesreći ne ima vremena ukoru.

— Znam, da je vaše srdce plemenito i pošteno.

— Al bože moj! Kako da joj pomognem, kako da ju izbavim, kad sama ništa ne imam. Oh ta radit ću dan i noć, gladovat ću, trpit ću samo, da njoj lakše bude, ta i ona je nevoljna sirota.

— To je, drago diete, prekasna pomoć.

— Ta gevorite za boga, što da uradim? Svjetujte me! Vi ste učen i pametan čovjek. Ja luda ženska glava ne znam, neg plakat i plakat!

— Da vas svjetujem? Od srdca rado, drago diete, al je vas težko svjetovati, jer ste žestoki, jer ste svoje glave. Vi ste me i onako uvriedili, premda to zaslužio niesam.

— Oprostite! Dà, bila sam nagla, al šta ćete? Kad je tolika ne nadana nesreća na me došla. Sad sam mir-

nija, poslušnija. Nesreća me pameti naučila. Molim vas, liepo vas molim, recite mi, što da učinim, da si spasim majku. Sve, sve ću učiniti.

— Sve? upita poslije duže stanke odvjetnik, sve?

— Sve, odvrati djevojka drkćućim glasom.

— Udajte se za bogata muža, reče Jelušić mirno.

Djevojka trznuv se, izvali oči na odvjetnika, koj ju je mirnim okom gledao.

— Dà, opetova Jelušić, udajte se za bogata muža.

— Ne — ne razumiem vas, propenta djevojka prešav rukom preko čela.

— Kad ne ćete. Udajte se za apatekara.

— Nikad! vrisnu djevojka, skočiv na noge i krv joj udari u lica. Nikad za života.

— Eto! nasmjehnu se odvjetnik, niesam li rekao — žestoka krv, tvrda glava. Šta će tu moja dobra volja?

— Apatekar je hulja, sebičnjak!

— Ha, ha, ha! nasmija se odvjetnik, lupkajuć batinom po sari svoje visoke čižme. Sebičnjak? Zašto? Jer jer je rad uzeti vas, koja ni šupljeg boba ne imate? Vi ga ne ljubite, znam. Mladi ste, on je stariji, to je naravski. Al vas on ljubi. Dok ste bili bogatom Radićevom baštinicom, mogao je svatko misliti, da vas snubi radi novaca, tako ste mislili i vi, pa ste ga jednom prilikom ošinuli preko lica, ali sad — gdje vam je sad vaše bogatstvo?

— Nikad! viknu djevojka van sebe drkćuć kao šiba.

— A vaša jadna majka? Vaša maika, koja vas je porodila na sviet, žena pokojnoga vam otca. Vaša majka, koja pogiba od bolesti, od gladi, bez pomoći, bez lieka, koja možda umire na slami u tudjem svietu. Prevarih se, Maro, prevarih se. Mišljah, da ste četvrtu zapovied božju bolje upisali u svoje srdce. Izbrisana je davno, i te suze, što prolievate na grobu otca svoga, niesu istinite.

— Nemojte, zavapi djevojka.

— Niesu istinite, zagrmi odvjetnik skočiv na noge, jer da se on digne iz groba, da vas vidi, da sazna, da biste samo jednom jedinom riečju mogli spasiti život onaj, kojoj je on prisegao vječnu vjeru pred bogom i svietom, ter tu ljubav i vjeru održao pošteno do groba, on bi vas prokleo, on bi vam doviknuo: Prokleta bila, idi otale, niesi moje diete, kad napuštaš svoju umiruću majku!

Djevojci klonu lice u dlanove, a kroz prste navrieše guste čemerne suze.

— Isuse! Bogorodice! Pomozite! ječaše, zar ne ima nikakve, nikakve druge pomoći?

— Nikakve! odvrati mirno Jelušić i pristupiv djevojci, položiv joj ruke na rame, nastavi blaže:

— Maro! Vi ste dobro diete. Apatekar zna, da ga ne ljubite, al vam toga ne piše u grieh. On će vam žrtvovati sve, bit ćete njegova kći. Za vašu majku brinut će se kao brat, Maro! Nesreća je težka, al volja je božja presveta. Valja ju štovati, valja ju nositi: Bog je vječna mudrost. Kad ne možete steći sreću na ovom svietu, ne gubite je bar na drugom. Pamtite, da nikad ne ćete ugledati raja božjega, nikad milo lice pokojnoga otca, ako napustite majku. S bogom, Maro!

— Ostajte! dahnu djevojka.

— Nu! Hoćete li? upita Jelušić.

— Hoću! šapnu na smrt blieda djevojka i klonu sumrtva na stolicu.

XVIII.

Bilo je kasno u večer onoga dana, kadno Mara, svladana od očajanja Jelušiću obeća, da će poći za apatekara. Po trgu Harmice bijaše sve tiho i mirno. Dućani odavno zatvoreni, a i u prozorih titrala samo gdjegdje svjećica, jer je većinu vriednih gradjana hvatao prvi san. Iza bielih lepirastih obla čića, sipao je mjesec svoje zlat

po nekih krovovih. Kroz tu tajnu tišinu zaori u jedan put poštarski rog. Jedno deset časaka poslije hitila je ženska glava preko trga upravo prema Radićevoj kući. Koliko se moglo razabirati o nestalnom svjetlilu mjeseca, bijaše žena obučena vrlo kukavno; haljine visijahu s nje kao krpetine, a glava bijaše omotana rubcem. Došav do kućnih vrata, zakuca dva, tri puta živo alkom. Ne bje odziva. Žena prisloni se poniknute glave uz zid, čekaše časak. Udari dva, tri puta jače. Opet ne bje odgovora. Žena popodje nekoliko koraka i povrativ se k vratima stade silovito lupati. U jedan put otvori se u prvom spratu okance.

— Tko to vraga po noći lupa? ozva se krupan glas.

— Otvorite, otrese se ljutito ženska.

— Komu?

— Gospodarici?

— Kakvoj gospodarici? Tu ima samo gospodar.

— Jeste li poludili? Gdje je Pepa, gdje Mara?

— U ovoj kući ne ima ni Pepe ni Mare.

— Ta valjda je ovo kuća kod „morskoga raka“?

— Dakako.

— Radićeva kuća?

— Bila je, bila, sad više nije.

— Hulje, ne sbijajte šale, ja sam Radićka, gospodarica.

— Ta kuća nije već Radićeva; prodana je za dugove, a sada je moja, Marka Basarića, trgovca kod „mladoga morskoga raka“.

— Ne ludujte! Otvorite! zavrisnu ženska lupajuć šakama po vratih.

— Idte s milim bogom. Vi ste poludili. Valjda ste čuli, ako ste Radićka, da je sve vaše imanje otišlo po bubnju. Laku noć! I čovjek zalupi oknom.

Ženska zatetura nekoliko koraka natrag uhvativ se za glavu. U to nadodje noćobdija. Opaziv čovjeka sa

kopljem i rogom, priskoči žena k njemu i uhvativ ga za ruku, viknu:

— Čujte li, čovječe! Recite mi, čija je ovo kuća?

Stražar pogleda ženu u čudu, zatim odvrnu mirno:

— Čija? Valjda svako diete u Zagrebu, da je to sada kuća Marka Basarića, a prije je bila Radićeva.

Žena pusti od prepasti stražarevu ruku — zatim vrisnuv, kao da si joj nož zarinuo u srdce, udari glavom o zid kuće, i srušiv se na zemlju, stade vikati.

— Laž, laž! Prokleta laž! Svi me varate, svi me varate! i pade licem na zemlju.

Stražar pako, položiv koplje na zemlju, pridignu ženu, i okrenuv joj lice prema mjesecu, šapnu:

— Pomozi Bože i sveta Marijo! Ta to je vesela, bogata udovica Jaga.

*
* *

— Leno! reče Jelušić u jutro petoga dana svojoj gospodarici, skupi kese sa zlatom i škudami, a i banke, svoje i moje najpotrebnije haljine i nešta rublja, sve to stavi u onu tvrdu škrinju. Večeras putujemo. Kad se smrači, doći će dječak, pa će škrinju ponieti u Ilicu do Tandarićeve kuće, i ti podji s njime, i pazi mi na škrinju. Zaključaj sobe, ne reci nikomu ništa. Kod Tandarića čekat ću s kočijom.

— Kamo ćemo? upita Lena.

— To se tebe ne tiče, odreza odvjetnik.

— Hoćete li doći k objedu?

— Ne ću. Objedovat ću kod apatekara, da izvedem na čisto posao radi Marina vjenčanja, za koje sam ti sinoć pripovjedio.

— Dobro je.

— Dakle da niesi ništa zaboravila. Dà, podaj mi dvie bočice rozolije i pištolj.

— Rozolije? pištolj?

— Daj, velim ti.

Lena donese bočice, odvjetnik strpa oboje u žep, uvjeri se, da je pištolj pun i ode. Jelušić opremiv neke poslove, krenu put Nove Vesi, i zadje ravno u kuću, gdje je Petričević stanovao. U dvorištu upita dječaka:

— Je l' gospodar kod kuće?

— Jest, u sobi radi, odgovori mali.

Jelušić unidje kuće gospodaru, koj je kraj prozora sjedeć na tronožku šivao.

Hvaljen Isus, dragi majstore!

— Na vieke, odgovori gospodar, pogledav odvjetnika nekako izpod oka.

— Poručili ste mi, da se je Petričević iznenada povratio kući.

— Jest, jučer o podne.

— Je l' kod kuće?

— Jest, čini mi se, da spava u svojoj sobi.

— Dobro. S bogom!

— Sretno! odgovori majstor.

Jelušić podje od glavne kuće preko dosta blatna dvorišta, gdje je tik vrata stajala drvenjara dosta trošna, kojoj polovica bijaše malena sobičica, druga pako polovica komora, gdje je gospodar spravljao repu i zelje i krumpir. Pod krovom drvenjare bijaše sjenik.

Jelušić otvori vrata i zavrnuv u sobicu nekako se lecnu. Taj zakutak slabo je pristajao stanu ljudskomu. Daske režile na sve četiri strane, da je vjetric po svojoj voljici propirivati mogao, pod bijaše nabijen ilovačom, a kroz tavanske pukotine provirivalo sieno. U okvirih maloga okna prema vrtu ne bijaše stakla, ni artijom nije prozorčić zaliepljen bio. I pokućstva ne bijaše obilje. Drven stol, drvena stolica, a u kutu razklimana seljačka postelja, u njoj nešta kuruzne slame, na njoj prost, šaren gunj. Na toj postelji ležaše Petričević odjeven podvinutih pod glavu laktova. Kosa bila mu nakuštrana, oči mutne, benaste, a lice crveno, napuhnuto,

k tomu si opa zio van reda velik trbuh, očit dokaz neizlječive bolesti. Čim vrata zaškrinuše, pridignu se Petričević na jednu ruku. Opaziv Jelušića zakriešti kroz čudnovat smieh:

— Oho! Gratissima praesentia, spectabilis domine amice! Tolike časti nije moj kukavni krov jošte doživio.

— Petričeviću! zapita odvjetnik, kud se k vragu klatiš, pa te nigdje ne ima?

— Niesam znao, carissime, da si moga lica toliko željan, inače bio bi te pohodom počastio.

— Gdje si bio?

— U Zagorju kod svoga roda.

— Ti mi prije niesi ništa govorio o zagorskih rodjacih.

— Zaboravio sam.

— Zašto si se povratio?

— Povadio sam se s njima odmah drugi dan.

— Takov si uviek.

— E, amice, takove sam ćudi.

Jelušić gledaše Petričevića sa strane. Nešta s užasa, što mu je prizor te ljudske podrtine zadavao, nešta od čudą, što se taj malone u grobu ležeći čovjek šali i smije, što dosele običavao nije.

— Kad niesi ti mene hćio, a ono sam ja tebe pohodio, i evo što sam ti donio. Jelušić stavi dvie bočice na stol. Oči starog pijanca zasievnuše i skinuv se s postelje uhvati bočicu i odkrhav joj nožem vrat, potegnu dva tri puta ljudski.

— Aha! nasmija se zvjerski, pucketajuć jezikom, ta rozolija kan da je iz dućana „morskoga raka“. Ondje sam takove i koliko pio. Ad vocem „morski rak“ kako se je sbilo, da je sve došlo na bubanj?

— Luda je žena kriva. Tratila je ludo na svoga kapetana, i tako je sve propalo. K tomu ju je oplienio Joso.

— Joso bijaše dobra duša, često mi je turnuo u žep flašicu rakije.

— Govorimo sad o drugom poslu. Pij, Petričeviću!

— Govorimo o Radićevu poslu, produlji pijanac ne dodirnuv se boce; vidiš, Jelušiću, mislio sam, da si pošteniji lopov. Kad ste, ti i Radićka, oplienili okovanu škrinju, kako ste razdielili ono 30.000 forinti?

— Šta to pitaš, odgovori zlovoljno Jelušić.

— Kako ste razdielili te liepe novce?

— Niesi li ti dobio svoj dio?

— Pasji dio! Nekoliko sto pušljivih forinti i kesu starih grošića.

— Pa nije l' to dosta?

— Dosta? A ti, ti si grabio na tisuće!

— Ja, ja sam tu cielu stvar smislio, mene ide veća zasluga.

— Tako? Za veću lopovštinu veća zasluga. Misliš li, da niesam slušao cieli vaš razgovor za stolom, kad ste cienili, da sam pijan, da driemam. Kako ćete apatekara kao psa huckat na Maru, nju oplieniti, a apatekara prevariti, sve, sve to sam čuo.

— Ne brbljaj o tom. Ako se je to dogodilo, dobio si svoj dio.

— A poslije? A? Jesam li poslije dobio svoj dio? Kad ste zajedno razgrabili sve ostalo imanje ti i ona nemati, ona bludnica, tako, da je sve došlo u vaše žepove, šta si mi onda dao, šta onda? Vidiš, da niesi pošten lopov.

— Nisi li imao stan, hranu, nije li ti davala udovica novaca, niesam li ja?

— Šta je sve to? Trice! Kad je čovjek jednom dušu svoju vragu prodao, onda se mora znati zašto, onda mora čovjek od toga nešta imati. To što ste mi vi davali, bio bih dobio i bez lopovštine u varoškom

špitalu. Za tu kukavštinu nije bilo potrebno podpisati krivotvorene zapisnike i obveznice.

Ljutit skoči fiškal na noge:

— Dosta, zaviknú, ti si propalica, pijanica, odrpanac. Da te niesam upleo u taj posao, bio bi poginuo za plotom.

— Makar, al ne bi me bio vrag uzeo, kako će sada, a ti ne bi bio ugrabio sve te tisuće, djevojka ne bi sad gladovala. Pa što, što ću ja sada, kad je sav imetak razgrabljen? Sve to govorio je stari pijanac u sav glas.

— Ne viči toliko! reče odvjetnik potiše, ogledav se na sve strane, čuj me! Za djevojku nek te ne boli duša, ona će poći za apatekara. Pristala je na to dobre volje. I ona i njezina mati imat će o čem živjeti. A radi tebe dodjoh upravo ovamo.

— Da čujemo! Koliko si mi od svoga pliena donio?

— Niesam ništa. Plien je dobro sahranjen, uživat ćemo ga zajedno.

— Kako to? pogleda ga u čudu pijanac.

— Ja odlazim večeras iz Zagreba, i ne ću se nikad više vratiti.

— Nikada?

— Idem u Magjarskn. I ti ćeš sa mnom. Živit ćeš kod mene udobno, imat ćeš sve, što ti treba.

— Ja s tobom? Začudi se Petričević s nova.

— Dà! Sve, sve ćeš imati. Vidiš, da sam pošten lopov.

— Lopov, dà, nasmija se pijanac od srdca, fina si ptičica, milosrdna dušica. Znam ja, zašto me povesti kaniš, znam predobro. Star sam praktikus. Da se tvojim lopovštinam zamete trag. Ali šta će udovica reć, mudra glavo?

— Udovica leži bolestna u Beču ili Gradcu, ne ima novaca, ne može ovamo. Poslije našega odlazka, vjen-

čat će se apatekar s Marom, pa će onda po Jagicu. Medju tim odmakosmo mi daleko u Magjarsku, pa odanle u Vlašku. Tamo nas ni vrag uhvatiti ne će. Apatekar pako ukrotit će udovicu, da ne viče.

— Vidiš, vidiš! Kako si sve liepo udesio. Velik si ti majstor! govoraše Petričević sve klimajuć glavom, ali ja — ja — ne idem. Jelušić probliedi.

— Zašto ne ćeš!

— Nije me volja,

— Zašto? zapita odvjetnik drkćuć.

— Šta bi se ja, ovako bolestan, gdje mi je već duša na jeziku, kotrljao po magjarskih pustah. Ne ću.

— Šta će od tebe biti?

— Naći će se još koja dušica, da me prehrani. Pa mi moraš i ti ostaviti koju tisućicu.

— Ni groša.

— E pa ne ćeš otići iz Zagreba. A ja ću odati sve.

— Al i ti ćeš propast, ludo! škripnu odvjetnik biesan.

— Makar! odvrati Petričević mirno, obojica smo zaslužili vješala, ti svakako viša.

— Moraš, huljo, sa mnom! viknu fiškal biesan. Kao tigar obori se na pijanca. Šešir mu pade s glave, raztrešena kosa letila oko čela, lice bijaše mu bliedo na smrt, a oči igrahu živim bjesnilom. Ljevicom sgrabiv Petričevića za prsa, izvadi iz žepa pištolj i stavi ga jadniku na prsa. Petričević trznu se, nabreklim licem prosu se mrka rumen, vedje mu zadrktaše, koljena klecnuše, a lude oči mu buljile u fiškala.

— Misliš li ti, pijanice, da sam sve svoje muke i brige žrtvovao za ludu, da ću uz sve moje nemirne, strašne sne pasti u tamnicu, da ću izgubit svoj liepi plien? Govori, hoćeš li, il ću te ubit ko psa, makar i ja propao.

— Nek te bies nosi, hoću, al ukloni taj vražji pištolj! zamrmlja Petričević poniknute glave.

— Odmah ćeš sa mnom! reče odvjetnik staviv oružje u žep.

Petričević uze šešir i lulu, potegnu još jednom ljudski iz bočice. Fiškal uze ga pod ruku, otvori brzo vrata. Al kao da ga je grom ošinuo, uzmaknu za korak.

Pred vratima stajaše Tomo, magistratski pisar i visok, liep čovjek, duge crne brade i kose, odjeven u crno.

— Počekajte malko, gospodine Jelušiću, reče Tomo, ovaj gospodin ima dvie, tri rieči s vama govorit.

Sva trojica udjoše u sobu, a pisar zaključa za sobom vrata. Fiškalu izobrazi se lice. Ni kaplje krvi niesi vidio u njem, modraste usne drktahu neprestance, a oči obaraše u tle. Pustiv ruku Petričevićevu, uzmicaše do kuta sobice. Pijanac sjede na postelju i stade si mirne duše puniti lulu.

Crni stranac podje dva koraka napried, sjednu, pa će mirnim glasom fiškalu:

— Gospodine Jelušiću! Dodjoh u Zagreb, da s' vama dvie, tri govorim. Ne našav vas u stanu, podjoh za vašim tragom, i sreća mi je poslužila, te vas nadjoh kod vašega prijatelja. Povedoh i ovu gospodu, oni su mi prijatelji, možemo i pred njima govorit.

— Tko ste vi? Šta tražite? zapita ga Jelušić bezočno.

— Sve ćete čuti, strpite se. Moja kuća stoji u Primorju u Bakru, zovem se Jakov Randić, a sin sam bogatog brodovlastnika Nikole Randića u Bakru. Otac mi je bogat, vrlo bogat, kuća je stara i ugledna, mnogo trgujemo sa južnom i prekomorskom robom. Po tom sluči se, da se je moj otac upoznao sa pokojnim Ilijom Radićem — koga 'ste bez sumnje poznavali. Pokojni Radić uzimao je mnogo robe od nas, plaćao je točno, bijaše, reć bi, ponajbolja naša mušterija. Dolazio je više

puti i u Primorje u našu kuću i tu se sprijatelji sa mojim otcem. Trgovina je medjutim stvar promjenljiva, brodovi plivaju na moru, a more ne ima dna. U jedan put sgodi se velika nesreća. Velik, natovaren brod nakrcan južnom robom, razbi se. Novaca bijaše malo, momu otcu prietila propast, a od nikud pomoći. Moj otac da sdvoji. Al dodje iznenada pomoć. U Bakar stignu najednoč Ilija Radić. Reče, da je čuo za otčevu nesreću i da mu je donio u zajam veliku svotu novaca bez kamata. Moj otac ganut s tolikog prijateljstva, proplaka vrele suze i poljubi pokojnika, a na polazku zakle mu se živim bogom, da će mu ostati vječnim dužnikom, da ni njemu ni njegovoj obitelji ne će zaboraviti te dobrote. Radićevi novci pridigoše nas opet, trgovina procvate s nova, bogati smo, vrlo bogati, al da ne bude pokojnog Ilije, bili bismo siromasi.

Posve je naravski da je moj otac visoko cienio pokojnika, te mi sto puti govorio o tom uzoru poštenja, pa kad nam dodje glas, da je Radić iznenada umro, obliše ga gorke suze, i uz plač sjeti me svetog svog zavjeta, kojim se je u čas najveće svoje nevolje zavjetovao bio. Obećah mu, da ću se i ja toga zavjeta držati. Nu nije bilo prilike. Mi čusmo doduše za Ilijinu smrt, al ne čusmo, šta njegova obitelj radi i znajući, da je Radić bio imućan čovjek, ne sumnjasmo ni najmanje, da mu žena i kći bez brige živjeti mogu. Ja, budući pomorskim kapetanom, podjoh sa otčevim brodom u Levanad, a poslije u Indiju, moj otac podje za trgovinom u Mletke, Marsilju i na Krf. Kadno se povratih s puta nadjoh si otca vele zabrinuta. Reče mi da i njega nije duže vremena bilo kod kuće, pa kad se je malo prije moga dolazka povratio kući, nadje nekoliko pisama od ne poznate ruke, u kojih mu bude javljeno, da se Radićev imetak plieni, razsiplje, da se njegova jedinica nalazi na groznih mukah, da je liepa ostavina pala u

ruke čuvara, koji ju čuvaju, kao vuk ovcu. U zadnjem pismu veli se, da je sve imanje razgrabljeno. Pisma ta pisao je ovaj poštenjak Tomo, koj je po nekih pismih, nalazećih se u dućanu pokojnika, za veliko prijateljstvo s našom kućom saznao. Ne nalazeći u ovom gradu pomoći, bojeći se sile krvopija, uteče se nama; dobro je učinio, žao mi je samo, da ne dodjosmo prije kući. „Sinko!“ reče mi otac, „ja sam već star i-mehak, ti si jedar i čil. Idi u Zagreb i spasi mi Radićevu obitelj, ma žrtvovao cieli naš imetak. Pohitih amo, doznadoh, šta se tu radilo, pa evo dodjoh za vami, gospodine Jelušiću, da položite račun o Radićevu imetku.

Fiškal stajaše za te mirne, ozbiljske pripoviesti kao kamen, obarajuć oči, stišćuć usne, nu kad je bila rieč o računu, zazebe ga nešto pri srdcu, al ne reče ništa.

— Govorite, nastavi Randić krepče, gdje je imetak Radićev?

— Imetka toga ne ima više, odgovori odvjetnik, udova pokojnikova raztepla ga. Ja niesam tomu kriv. Taj dječak Tomo pisao vam je valjda klevete, kojih ničim dokazati ne može.

— Taj pošteni dječak Tomo, odvrati Randić dignuv se brzo, pisao nam je samu istinu, a saznade ju od vašeg ortaka Petričevića, koga je hitro u svoj stan domamio bio i ondje ga skrivao; Petričević ne bijaše kod svoga roda, već u Tominoj komori, a dodje danas ovamo, da vas dovabi.

— Niesam bio u Zagorju, potvrdi ravnodušno pijanac.

— Po Petričeviću saznadosmo, da ste u noći oplienili škrinju Radićevu.

— Ta stara pijanica laže, zakriešti sdvojno fiškal, on ne može svjedočiti.

— Ne sbijaj šale, primetnu Petričević zatisnuv du-

han bolje u svoju lulu, ta valjda znaš za one grošiće i kako si me odpratio — —

— Dosta! zagrmi Randić, svjedoci smo nas trojica sami. Sav vaš razgovor sa vašim ortakom, koga ste odmamiti hćeli, dobro smo čuli kroz pukotine onog zida za kojim smo sakriveni bili. Izmete ljudski, nemani gora od nieme zvieri, govori, gdje su Marini novci, govori, jer će te smrvit pravda božja! i mornar lupi šakom o stol, da se je kuća tresla. Odvjetniku kao da je tielo i duša klonula. Blied na smrt spusti glavu na prsa i pogleda mornara izpod oka pogledom biesnim, kan da će ga otrovati. U jedan put se prenu i kano mačka skoči k prozoru, da krozanj pobjegne, al od prepasti zatetura natrag. Na prozoru pojavi se s vana žensko lice, bliedo navorano, otrovno, drkćućih modrih usnica, razčešljane kose, a iz mahnitih očiju sievale munje.

— Zdravo, prijatelju Jelušiću! kriknu ženska, evo Jagica povratila se iz Beča. Našla je kapetana; on ju baci na polje. Jaga oboli, gladovaše, al skupi opet svoje sile i dovuče se prosjačeć do Zagreba, samo da tebe tebe — vidi. Liepo si gospodario. Trostrukim perom si obveznice pisao. Okrala sam diete svoje, prokleta sam; al ti — ti si ubio mene i diete — ti si triputa proklet. Ovi mi ljudi rekoše, gdje si, a ja dodjoh, da ti izvadim srdce. Dodji, dodji! po tih riečih pruži sdvojna žena gole, suhe lakte kroz prozor.

Fiškal pritisnu se zidu, njegovi nokti zakopaše se u grede. Jedva disaše.

— Uhvatimo ga! viknu mornar i sva trojica, da će pograbit Jelušića, al ovaj previnu se kao zmija, zatisnu se u drugi kut sobe, posegnu u žep, i prije nego ga se osvetne ruke dotakoše, puče pištolj, a moždjani fiškala prsnuše u zid. Sam si izpali pištolj u glavu.

*
* *

U Jelušićevu stanu ne nadjoše ništa, ne nadjoše nikoga. Lena je prije urečenog roka umakla bila iz Zagreba i sve da je Jelušić izišo živ i zdrav, bio bi ga čekao prosjački štap. Lena, napustiv neljubljenog ljubovnika odnese sve.

Jednog jutra stupi u Marinu sobu mladi mornar:

— Gospodjice! Sve vam pojedoše, ništa ne mogosmo spasiti. Zašto dodjoh prekasno? Suze potekoše niz mladčevo lice. Nu nastavi, vi tu ostati ne smijete. Sve sam javio otcu, a on mi odgovori, da vas povedem sobom, da će vas pokćeriti.

— Sve mi oteše, odgovori kroz suze djevojka, samo mi osta moje poštenje i ovaj štap, o kojem moj pokojni otac dodje u Zagreb, o kojem ja odlazim iz Zagreba. Primam ponudu vašega otca — — al ne mogu — — moja majka?!

— Vaša majka stoji pred božjim sudom. Po užasnoj smrti fiškala uteče bez traga. Poludila bje. U rano jutro nadje ju grobar klečeć na grobu vašega otca. Plakala je, smijala se, cjelivala zemlju i razkapala grob. Ponesoše ju u susjednu kuću. Vrućica ju uhvati i za jednu uru pusti dušu, blagosivljuć vaše ime.

— Majko moja! zavapi djevojka klonuv na koljena i pokri si rukama lice.

Za malo dana ostavi Mara sa Randićem Zagreb i ponese cielu ostavinu — srebrom okovani štap. Poslije nekoliko godina povrati se Tomo, koj je liepu trgovinu pomoćju Randića otvorio bio, s trgovačkog puta i dojavi Zagrebčanom, da je Mara pomorskom kapetanicom. Petričevića ubila malo vremena po Marinu odlazku kap.

* * *

To vam je pripoviest o Ilijinoj oporuci, to nije bajka, već istina, koju sam težkim srdcem javio čestitomu župniku na hercegovačkoj medji. Kad sam tu krvavu priču vadio iz starih zamota, kanu po koja kap na te stare zaprašene artije, bilo mi je, da proplačem sa zlobe ljudske i neveseo šapnuh:

— Sad te razumiem, starče sa okovanom batinom, sad sam odgonenuo žalostno tvoje lice. Al osvetit ću te.





